

ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ХОДАКОВСЬКИЙ ВАДИМ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 336.143.330

ДИСЕРТАЦІЯ
ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Спеціальність 072 – Фінанси, банківська справа та страхування

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ В.В.Ходаковський

Науковий керівник

Чугунов Ігор Якович
доктор економічних наук, професор
заслужений діяч науки і техніки України
лауреат Державної премії України
в галузі науки і техніки

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Ходаковський В.В. Фінансово-бюджетна політика економічного розвитку.
– Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» (07 «Управління та адміністрування»). – Державний торговельно-економічний університет, Київ, 2023.

Дисертація є комплексним дослідженням теоретичних засад та удосконалення методологічних положень формування фінансово-бюджетної політики, підвищення бюджетної результативності як інструменту економічного розвитку.

Фінансово-бюджетна політика як складова забезпечення розвитку економіки спрямована на створення дієвої системи управління фінансовими ресурсами держави. Виважений підхід щодо бюджетного планування є важливою передумовою ефективної соціально-економічної політики. Формування бюджету заслуговує відповідної уваги виходячи з необхідності підвищення результативності управління державними фінансами в умовах суспільно-економічних перетворень. Важливим є розкриття сутності формування та реалізації фінансово-бюджетної політики як інструменту економічного розвитку, інтеграції бюджетних складових управління фінансово-економічними відносинами, обґрунтованості бюджетного механізму, упорядкування системи публічних закупівель в умовах недостатнього рівня формування доходів бюджету та значного рівня дефіциту бюджету, визначення напрямів розвитку системи формування бюджету з врахуванням пріоритетів соціально-економічного розвитку країни.

У даних фінансово-економічних умовах вагомим є визначення пріоритетних напрямів фінансово-бюджетної політики, оцінка її впливу на економічний розвиток країни, впровадження дієвих фінансових та бюджетних складових суспільного розвитку. Важливим є удосконалення підходів щодо формування фінансово-бюджетної політики як інструменту економічного

розвитку, дієвого використання фінансово-бюджетних механізмів як складової економічної політики держави.

Об'єктом дослідження є фінансово-бюджетна політика.

Предметом дослідження є теоретичні засади та механізми формування фінансово-бюджетної політики економічного розвитку.

У роботі застосовано сукупність методів і підходів, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження. Системний та структурний методи використано при розкритті сутності фінансово-бюджетної політики. За допомогою порівняльного та факторного методів узагальнено досвід формування та здійснення фінансово-бюджетної політики у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою. Методи наукового абстрагування, синтезу застосовано при визначенні основних напрямів фінансово-бюджетної політики економічного розвитку.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативно-правові акти з питань формування фінансово-бюджетної політики, статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Державної служби статистики України, Державної казначейської служби України, Державної аудиторської служби України, відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розкритті сутності формування та реалізації фінансово-бюджетної політики як інструменту економічного розвитку, яка полягає в інтеграції бюджетних складових управління фінансово-економічними відносинами виходячи з пріоритетів соціально-економічного розвитку країни, з врахуванням необхідності раціонального використання бюджетних видатків, бюджетної адаптації до динаміки суспільних відносин, забезпечення якісного надання публічних послуг при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні цих коштів, що надасть можливість підвищити дієвість бюджетного процесу, стійкість бюджетної системи, обґрунтованість бюджетного механізму, упорядкування системи публічних

закупівель в умовах недостатнього рівня формування доходів бюджету та значного рівня дефіциту бюджету.

Удосконалено підходи щодо формування фінансово-бюджетної політики як інструменту економічного розвитку; положення щодо особливостей формування та реалізації пріоритетів фінансово-бюджетної політики у системі економічного розвитку; підходи щодо дієвого використання фінансово-бюджетних механізмів як складової економічної політики держави.

Дістало подальший розвиток положення щодо фінансово-бюджетних відносин, що сприятиме результативності забезпечення економічного розвитку; узагальнення та систематизація досвіду формування та здійснення фінансово-бюджетної політики у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою, що надасть можливість підвищити результативність управління публічними фінансами; підходи до розробки основних напрямів фінансово-бюджетної політики у системі соціально-економічних відносин, що сприятиме дієвому впливу державних фінансів на економічний простір.

Теоретичні положення та висновки дисертаційної роботи, що розкривають сутність фінансово-бюджетної політики, мають практичне значення при розробці та реалізації фінансово-бюджетної політики, підвищення бюджетної результативності як інструменту економічного розвитку.

Основні висновки та результати дисертаційної роботи використано Секретаріатом Кабінету Міністрів України при опрацюванні проєктів нормативно-правових актів з питань розробки та реалізації фінансової та бюджетної політики держави (довідка від 28.08.2023 № 67-194/1-23).

Положення дисертаційної роботи використано у навчальному процесі Державного торговельно-економічного університету при викладанні дисциплін «Бюджетне планування і прогнозування», «Фінансова політика держави» (довідка від 01.09.2023 р. № 121).

Особистий внесок здобувача полягає у розкритті сутності фінансово-бюджетної політики економічного розвитку. Наукові результати та висновки, які виносяться на захист, одержані автором самостійно.

Ключові слова: фінанси, бюджет, бюджетна система, доходи бюджету, видатки бюджету, фінансова політика держави, бюджетна політика, фінансово-бюджетні механізми, економічний розвиток.

ANNOTATION

Khodakovskiy V.V. Financial and budgetary policy of economic development.
– The qualifying scientific work on the manuscripts rights.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 072 "Finance, Banking and Insurance" (07 "Management and Administration"). – State University of Trade and Economics, Kyiv, 2023.

The dissertation is a comprehensive study of the theoretical foundations and improvement of methodological provisions for the formation of financial and budgetary policy, increasing budget effectiveness as a tool of economic development.

Financial and budgetary policy as a component of economic development is aimed at creating an effective system of managing the state's financial resources. A balanced approach to budget planning is an important prerequisite for effective social and economic policy. The formation of the budget deserves appropriate attention based on the need to increase the effectiveness of state finance management in the conditions of socio-economic transformations. It is important to reveal the essence of the formation and implementation of the financial and budgetary policy as a tool of economic development, the integration of budgetary components of the management of financial and economic relations, the validity of the budgetary mechanism, the streamlining of the public procurement system in the conditions of an insufficient level of budget revenue generation and a significant level of the budget deficit, determining the directions of the development of the system formation of the budget taking into account the priorities of the socio-economic development of the country.

In these financial and economic conditions, it is important to determine the priority directions of the financial and budgetary policy, assess its impact on the economic development of the country, and implement effective financial and budgetary components of social development. It is important to improve approaches to the formation of financial and budgetary policy as a tool of economic

development, effective use of financial and budgetary mechanisms as a component of the state's economic policy.

The object of research is financial and budgetary policy.

The subject of the research is the theoretical foundations and mechanisms of the formation of the financial and budgetary policy of economic development.

The work uses a set of methods and approaches, which made it possible to realize the conceptual unity of the research. Systemic and structural methods were used to reveal the essence of financial and budgetary policy. With the help of comparative and factor methods, the experience of forming and implementing financial and budgetary policy in countries with developed and transformational economies is summarized. The methods of scientific abstraction and synthesis were applied in determining the main directions of the financial and budgetary policy of economic development.

The information base of the study consisted of legislative and regulatory acts on the formation of financial and budgetary policy, statistical and analytical materials of the Ministry of Finance of Ukraine, the Ministry of Economy of Ukraine, the State Statistics Service of Ukraine, the State Treasury Service of Ukraine, the State Audit Service of Ukraine, relevant monographs, scientific articles domestic and foreign scientists.

The scientific novelty of the obtained results lies in the disclosure of the essence of the formation and implementation of financial and budgetary policy as a tool of economic development, which consists in the integration of budgetary components of the management of financial and economic relations based on the priorities of the socio-economic development of the country, taking into account the need for rational use of budgetary expenditures, budgetary adaptation to the dynamics of social relations, ensuring quality provision of public services when attracting the minimum amount of budget funds and achieving the maximum result when using these funds, which will provide an opportunity to increase the effectiveness of the budget process, the stability of the budget system, the validity of the budget mechanism, the streamlining of the public procurement system in conditions of an

insufficient level of budget revenue generation and a significant level of budget deficit.

Approaches to the formation of financial and budgetary policy as a tool of economic development have been improved; regulations regarding the specifics of the formation and implementation of financial and budgetary policy priorities in the system of economic development; approaches to the effective use of financial and budgetary mechanisms as a component of the state's economic policy.

Provisions regarding financial and budgetary relations have been further developed, which will contribute to the effectiveness of ensuring economic development; generalization and systematization of the experience of formation and implementation of financial and budgetary policy in countries with developed and transformational economies, which will provide an opportunity to increase the effectiveness of public finance management; approaches to the development of the main directions of financial and budgetary policy in the system of socio-economic relations, which will contribute to the effective influence of state finances on the economic space.

The theoretical provisions and conclusions of the dissertation, which reveal the essence of financial and budgetary policy, are of practical importance in the development and implementation of financial and budgetary policy, increasing budget efficiency as a tool of economic development.

The main conclusions and results of the dissertation work were used by the Secretariat of the Cabinet of Ministers of Ukraine when processing projects of normative legal acts on the development and implementation of the state's financial and budgetary policy (reference dated August 28.2023 No. 67-194/1-23).

The thesis statement was used in the educational process of the State University of Trade and Economics when teaching the disciplines "Budget Planning and Forecasting", "Financial Policy of the State" (reference dated September 1, 2023, No. 121).

The personal contribution of the recipient consists in revealing the essence of the financial and budgetary policy of economic development. Scientific results and conclusions presented for defense were obtained by the author independently.

Key words: finance, budget, budget system, budget revenues, budget expenditures, state financial policy, budget policy, financial and budgetary mechanisms, economic development.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Chugunov I.Y., Khodakovskiy V.V. Budget policy as a component of public financial support of economic development. Sciences of Europe. Praha, Czech Republic.2020. Vol.2. № 61. pp.25-31. (0,4 друк. арк.)

2. Ходаковський В.В. Фінансово-бюджетна складова економічного зростання. *Ефективна економіка*. 2021. №12. URL:[http:// www.economy.nauka.com.ua](http://www.economy.nauka.com.ua) (0,4 друк. арк)

3. Ходаковський В.В. Фінансова політика держави в умовах економічних перетворень. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. №5-6. С.24–29. (0,4 друк. арк)

4. Ходаковський В.В. Державна фінансова політика розвитку економіки. *Економічний вісник університету. Університет Григорія Сковороди в Переяславі*. 2023. №58. С.24–30. (0,4 друк. арк)

наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації :

5. Ходаковський В.В. Бюджетний механізм економічного розвитку //Міжнародна науково-практична конференція "Економічне зростання та конкурентоспроможність національного господарства ",(м.Київ, 19-20 жовтня 2018р.). Київ : ТНУ, 2018. С. 106-109. (0,3 друк. арк.)

6. Ходаковський В.В. Основні засади формування бюджету в системі соціально-економічного розвитку країни // Міжнародна науково-практична конференція "Перспективні напрямки розвитку економіки, фінансів, обліку, менеджменту та права: теорія і практика ", (м.Полтава, 9 березня 2019 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2019. Ч.3. С. 30-32. (0,2 друк. арк.)

7. Ходаковський В.В. Формування бюджету в зарубіжних країнах // Всеукраїнська науково-практична конференція "Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України", (м.Київ, 10-11 квітня 2019 р.). Київ: КНТЕУ, 2019. С.78-80 (0,2 друк. арк.)

8. Ходаковський В.В. Інституційні засади розвитку бюджетної системи країни // Міжнародна науково-практична конференція "Сучасні підходи до ефективного використання потенціалу економіки", (м.Запоріжжя, 19 жовтня 2019 р.). Запоріжжя : ГО "СІЕУ", 2019. С. 79-82. (0,3 друк. арк.)

9. Ходаковський В.В. Бюджетне регулювання соціально-економічного розвитку країни // Всеукраїнська науково-практична конференція "Фінансова політика як складова економічного розвитку", (м.Київ, 15-16 квітня 2020 р.). Київ: КНТЕУ, 2020. С.91-93. (0,2 друк. арк.)

10. Ходаковський В.В. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку країни // Міжнародна науково-практична конференція "Актуальні питання науки", (м.Бердянськ, 30 квітня 2020 р.). Бердянськ: БДПУ, 2020. С.55–57. (0,2 друк. арк.)

11. Ходаковський В.В. Фінансова політика держави у системі економічного розвитку // Всеукраїнська науково-практична конференція "Фінансова система України як складова інституційних перетворень економіки ", (Київ, 14-15 квітня 2021 р.). Київ: КНТЕУ, 2021. С.28-30. (0,2 друк. арк.)

12. Ходаковський В.В. Фінансова складова економічного розвитку // Всеукраїнська науково-практична конференція "Фінансова політика як складова економічного розвитку", (Київ, 11-12 квітня 2023 р.). Київ: ДТЕУ, 2023. С.30-32. (0,2 друк. арк.)

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ВСТУП	12
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	
1.1.Економічна сутність фінансово-бюджетної політики економічного розвитку	17
1.2.Інституційні засади формування фінансово-бюджетної політики економічного розвитку	34
1.3. Зарубіжний досвід здійснення фінансово-бюджетної політики	46
Висновки до розділу 1	71
Список використаних джерел до розділу 1	73
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	
2.1. Розвиток фінансово-бюджетних відносин в країні	83
2.2. Фінансово-бюджетна політика як інструмент економічного розвитку	104
2.3. Бюджетні механізми забезпечення розвитку економіки	119
Висновки до розділу 2	135
Список використаних джерел до розділу 2	138

РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

3.1. Пріоритети формування фінансово-бюджетної політики економічного розвитку	151
3.2. Напрями удосконалення фінансово-бюджетних механізмів як складової економічної політики держави	170
Висновки до розділу 3	187
Список використаних джерел до розділу 3	189
ВИСНОВКИ	201
ДОДАТКИ	205

ВСТУП

Актуальність теми. Фінансово-бюджетна політика як складова забезпечення розвитку економіки спрямована на створення дієвої системи управління фінансовими ресурсами держави. Виважений підхід щодо бюджетного планування є важливою передумовою ефективної соціально-економічної політики. Формування бюджету заслуговує відповідної уваги виходячи з необхідності підвищення результативності управління державними фінансами в умовах суспільно-економічних перетворень. Важливим є розкриття сутності формування та реалізації фінансово-бюджетної політики як інструменту економічного розвитку, інтеграції бюджетних складових управління фінансово-економічними відносинами, обґрунтованості бюджетного механізму, упорядкування системи публічних закупівель в умовах недостатнього рівня формування доходів бюджету та значного рівня дефіциту бюджету, визначення напрямів розвитку системи формування бюджету з врахуванням пріоритетів соціально-економічного розвитку країни.

Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері розвитку бюджетних відносин можна назвати праці Е.Аткінсона, Ш.Бланкарта, Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, Л.Вальраса, Дж. М. Кейнса, П. Кругмана, А. Лаффера, К. Макконнела, Г.Менкью, В.Парето, К. Рау, Д. Рікардо, П. Самуельсона, А. Сміта, Дж. Стігліца, В. Танзі, Дж. Хікса.

Питанням формування та реалізації фінансово-бюджетної політики присвячені праці вітчизняних вчених: О. Василика, В.Глущенко, Т.Канєвої, С.Качули, О.Кириленко, Л.Козарезенко, М. Кужелева, Г.Кучер, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, І. Луніної, А. Мазаракі, В. Макогон, М.Пасічного, Ю.Радіонова, Л.Сідельникової, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та інших.

У даних фінансово-економічних умовах вагомим є визначення пріоритетних напрямів фінансово-бюджетної політики, оцінка її впливу на економічний розвиток країни, впровадження дієвих фінансових та бюджетних складових суспільного розвитку. Важливим є удосконалення підходів щодо формування фінансово-бюджетної політики як інструменту економічного

розвитку, дієвого використання фінансово-бюджетних механізмів як складової економічної політики держави.

Зазначене свідчить про актуальність дисертаційної роботи та обумовило визначення її мети, завдань, об'єкту і предмету дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Державного торговельно-економічного університету: «Фінансово-бюджетна стратегія економічного зростання» (номер державної реєстрації 0119U100577), «Фінансова політика соціально-економічного розвитку країни» (номер державної реєстрації 0121U100344), «Державна фінансова політика суспільного розвитку» (номер державної реєстрації 0122U001433), автором надано відповідні матеріали та пропозиції щодо формування та реалізації фінансово-бюджетної політики економічного розвитку.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розкриття теоретичних засад та удосконалення методологічних положень системи формування фінансово-бюджетної політики, підвищення бюджетної результативності як інструменту економічного розвитку.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- розкрити сутність формування та реалізації фінансово-бюджетної політики як інструменту економічного розвитку;
- узагальнити та систематизувати досвід формування та здійснення фінансово-бюджетної політики у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою;
- удосконалити підходи щодо формування фінансово-бюджетної політики як інструменту економічного розвитку;
- розвинути положення щодо фінансово-бюджетних відносин;
- удосконалити положення щодо особливостей формування та реалізації пріоритетів фінансово-бюджетної політики у системі економічного розвитку;

- розвинути підходи до розробки основних напрямів фінансово-бюджетної політики у системі соціально-економічних відносин;
- удосконалити підходи щодо дієвого використання фінансово-бюджетних механізмів як складової економічної політики держави.

Об'єктом дослідження є фінансово-бюджетна політика.

Предметом дослідження є теоретичні засади та механізми формування фінансово-бюджетної політики економічного розвитку.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність методів і підходів, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження. Системний та структурний методи використано при розкритті сутності фінансово-бюджетної політики. За допомогою порівняльного та факторного методів узагальнено досвід формування та здійснення фінансово-бюджетної політики у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою. Методи наукового абстрагування, синтезу застосовано при визначенні основних напрямів фінансово-бюджетної політики економічного розвитку.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативно-правові акти з питань формування фінансово-бюджетної політики, статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Державної служби статистики України, Державної казначейської служби України, Державної аудиторської служби України, відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

вперше:

- розкрито сутність формування та реалізації фінансово-бюджетної політики як інструменту економічного розвитку, яка полягає в інтеграції бюджетних складових управління фінансово-економічними відносинами виходячи з пріоритетів соціально-економічного розвитку країни, з врахуванням необхідності раціонального використання бюджетних видатків, бюджетної адаптації до динаміки суспільних відносин, забезпечення якісного надання публічних послуг при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та

досягнення максимального результату при використанні цих коштів, що надасть можливість підвищити дієвість бюджетного процесу, стійкість бюджетної системи, обґрунтованість бюджетного механізму, упорядкування системи публічних закупівель в умовах недостатнього рівня формування доходів бюджету та значного рівня дефіциту бюджету.

удосконалено:

- підходи щодо формування фінансово-бюджетної політики як інструменту економічного розвитку;
- положення щодо особливостей формування та реалізації пріоритетів фінансово-бюджетної політики у системі економічного розвитку;
- підходи щодо дієвого використання фінансово-бюджетних механізмів як складової економічної політики держави;

дістало подальший розвиток:

- положення щодо фінансово-бюджетних відносин, що сприятиме результативності забезпечення економічного розвитку;
- узагальнення та систематизація досвіду формування та здійснення фінансово-бюджетної політики у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою, що надасть можливість підвищити результативність управління публічними фінансами;
- підходи до розробки основних напрямів фінансово-бюджетної політики у системі соціально-економічних відносин, що сприятиме дієвому впливу державних фінансів на економічний простір.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення та висновки дисертаційної роботи, що розкривають сутність фінансово-бюджетної політики, мають практичне значення при розробці та реалізації фінансово-бюджетної політики, підвищення бюджетної результативності як інструменту економічного розвитку.

Основні висновки та результати дисертаційної роботи використано Секретаріатом Кабінету Міністрів України при опрацюванні проєктів

нормативно-правових актів з питань розробки та реалізації фінансової та бюджетної політики держави (довідка від 28.08.2023 № 67-194/1-23).

Положення дисертаційної роботи використано у навчальному процесі Державного торговельно-економічного університету при викладанні дисциплін «Бюджетне планування і прогнозування», «Фінансова політика держави» (довідка від 01.09.2023 р. № 121).

Особистий внесок здобувача полягає у розкритті сутності фінансово-бюджетної політики економічного розвитку. Наукові результати та висновки, які виносяться на захист, одержані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та методологічні положення, результати дисертаційного дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях: «Економічне зростання та конкурентоспроможність національного господарства» (м. Київ, 2018 р.), «Перспективні напрямки розвитку економіки, фінансів, обліку та права: теорія і практика» (м. Полтава, 2019 р.), «Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України» (м. Київ, 2019 р.), «Сучасні підходи до ефективного використання потенціалу економіки» (м. Запоріжжя, 2019 р.), «Фінансова політика як складова економічного розвитку» (м. Київ, 2020 р.), «Актуальні питання науки» (м. Бердянськ, 2020 р.), «Фінансова система України як складова інституційних перетворень економіки» (м. Київ, 2021 р.), «Фінансова політика як складова економічного розвитку» (м. Київ, 2023 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації опубліковано у 12 наукових працях, у тому числі трьох статтях у наукових фахових виданнях, одній статті у наукових виданнях країн Європейського Союзу загальним обсягом 3,4 друк. арк.

Обсяг та структура роботи. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 220 сторінок. Дисертація містить 10 таблиць, 14 додатків, список використаних джерел включає 227 найменувань.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Економічна сутність фінансово-бюджетної політики економічного розвитку

Сутність формування та реалізації фінансово-бюджетної політики як інструменту економічного розвитку полягає в інтеграції бюджетних складових управління фінансово-економічними відносинами виходячи з пріоритетів соціально-економічного розвитку країни, з врахуванням необхідності раціонального використання бюджетних видатків, бюджетної адаптації до динаміки суспільних відносин, забезпечення якісного надання публічних послуг при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні цих коштів, що надасть можливість підвищити дієвість бюджетного процесу, стійкість бюджетної системи, обґрунтованість бюджетного механізму, упорядкування системи публічних закупівель в умовах недостатнього рівня формування доходів бюджету та значного рівня дефіциту бюджету. Фінансово-бюджетна політика є одним з вагомих інструментів економічного зростання, забезпечення конкурентоспроможності економіки країни, доцільним є подальше посилення системності та послідовності у реалізації бюджетно-податкової політики на середньостроковий та довгостроковий періоди. Прийняття раціональних управлінських рішень щодо використання бюджетних коштів доцільно здійснювати виходячи із результатів моніторингу і оцінки ефективності та результативності бюджетних програм, що вплине у подальшому на стійкість та стабільність системи державних фінансів та розвитку суспільних відносин. Циклічність економічних процесів зумовлює необхідність адаптації державної фінансової політики до змін макроекономічних умов. Вагомим є підвищення інвестиційної складової вітчизняної економіки та збільшення обсягу

податкових надходжень до бюджету, удосконалення податкової системи та використання податкового потенціалу для забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Створення інституційних умов реалізації політики держави у сфері соціального захисту населення потребує формування відповідної моделі, яка ґрунтуватиметься на інтеграції системи фінансового регулювання соціально-економічного розвитку суспільства та адаптивно-регуляторної бюджетної архітектури. Прогноз бюджету на середньостроковий період має ґрунтуватись на основі сукупності відповідних методів, тенденцій макроекономічних показників з урахуванням забезпечення бюджетної збалансованості. Покращення якісного рівня інституційної складової системи фінансового регулювання сприятиме забезпеченню фінансової стабільності, результативності структурних перетворень державних фінансів [5,9,29,41,56].

Розвиток фінансової системи, створення сучасних економічних інституцій, запровадження нових підходів до адміністрування державного і комунального секторів є актуальними для науковців і практиків, про що свідчать причини виникнення світової фінансової рецесії, зокрема порушення фінансової рівноваги, недостатня ефективність механізмів державного управління в умовах фінансової глобалізації. Вагому роль у відновленні рівноваги фінансової системи, посиленні її стійкості до зовнішніх факторів, у функціонуванні бюджетної системи відіграє державний фінансовий контроль, у тому числі внутрішній аудит. З метою підвищення обґрунтованості прийнятих управлінських рішень важливим є здійснення комплексної оцінки наслідків передбачуваних і проведених заходів бюджетно-податкової політики. Разом з тим, підвищення якості прогнозування податкового навантаження вимагає попереднього розгляду та прийняття в межах фінансової політики варіантів зміни податкового навантаження залежно від впливу зовнішніх і внутрішніх факторів. Для реалізації принципу передбачуваності податкового навантаження доцільно здійснювати оцінку ефективності та рівномірності податкового навантаження. Важливим елементом визначення ефективності зміни податкового навантаження виступає аналіз чутливості обсягу податкових

надходжень до зміни податкових ставок і показників економічного розвитку території. Доцільним є розробка і впровадження системи моніторингу основних категорій платників податків, на основі якої можна аналізувати динаміку нарахованих податків до бюджетів усіх рівнів, обсяги реалізованої продукції, що може надати уявлення про основні показники, що впливають на базу оподаткування, динаміку податкових надходжень. Вагомим є розвиток методологічних підходів щодо оцінки впливу інституційних факторів на економічне зростання, одним із найбільш вагомим є якісний рівень системи управління державних фінансів. При визначенні впливу даного фактору необхідно використовувати системний підхід з врахуванням сукупності відповідних показників, зокрема показника ефективності органів державного управління. Важливим інституційним фактором впливу на розвиток фінансової системи та державних фінансів є функціонування судової системи, що є індикатором економічної свободи та реалізується за допомогою механізмів захисту прав власності інвесторів, верховенства права та створює сприятливі умови для зростання обсягів інвестицій в економіку та соціально-економічного розвитку країни. Розробка політики управління державними фінансами повинна відбуватись виходячи з інституційного розвитку країни, певна відповідність її цілей отриманим результатам є наслідком достатнього врахування особливостей інституційного середовища економічної системи країни та суспільства. Державна фінансова політика відіграє вагомий роль в системі економічного розвитку країни. Підвищення обґрунтованості прийняття рішень щодо застосування фінансового інструментарію потребує системного підходу з огляду на важливість розвитку та взаємоузгодження фінансово-бюджетних інституцій в умовах економічних перетворень. Ваговою умовою забезпечення динамічної збалансованості державного та місцевих бюджетів є дотримання інституційних принципів, які визначають базисну модель бюджетного регулювання у системі економічного розвитку країни. Вагомим завданням є оптимізація бюджетного процесу, що сприятиме створенню умов для макроекономічної стабільності та стійкого зростання економіки. Фінансово-

бюджетна політика дозволяє вирішувати вагомі завдання країни на певному етапі суспільного розвитку, досягати необхідних макроекономічних пропорцій та прискорювати темпи економічного зростання. В умовах економічних перетворень вагомими завданнями системи бюджетного регулювання є: підвищення ефективності та результативності використання бюджетних коштів; оптимізація бюджетних коштів на основних напрямках соціально-економічного розвитку країни; повноцінне впровадження у бюджетний процес середньострокового бюджетного планування, що є одним із дієвих інструментів регулювання соціально-економічних процесів та передумовою прозорості та ефективності бюджетного процесу; обґрунтування чітких правил оцінки обсягу бюджетних видатків, підвищення відповідальності розпорядників бюджетних коштів за достовірність їх фінансово-економічних обґрунтувань [5,10,29,48,56].

Важливість підвищення якісного рівня фінансово-бюджетної політики обумовлюється необхідністю врахування особливостей соціально-економічного розвитку країн та реальних можливостей економіки. Актуальним є розвиток інструментарію бюджетного регулювання, розбудова методологічних засад його застосування у системі фінансово-економічних відносин. Доцільно відмітити, що ступінь впливу бюджетного інструментарію на макроекономічну динаміку залежить від особливостей перерозподілу суспільного багатства між громадянами та територіальними громадами, моделі бюджетної архітекtonіки. Вагомими інструментами впливу фінансово-бюджетного регулювання на рівень економічного зростання є структура бюджетних показників. Враховуючи множинність векторів бюджетної політики органи державного управління здійснюють вагомий вплив на соціально-економічні процеси. Якісний розвиток людського капіталу, зростання рівня споживання населення є вагомими завданнями фінансової політики держави, яка взаємопов'язана із програмами довгострокового соціально-економічного розвитку країни. Зазначене активізувало процеси розробки і реалізації адаптивного інструментарію фінансово-бюджетного регулювання. Визначається, що система бюджетного регулювання повинна відображати конкретні напрями та шляхи реалізації

забезпечення соціально-економічного розвитку країн. Вагомою метою є посилення фінансово-бюджетної дисципліни, шляхом забезпечення контролю за використанням бюджетних коштів; підвищення рівня передбачуваності державних витрат та взаємоузгодженості дій учасників бюджетного процесу. Зокрема, на даний час, з метою забезпечення конкурентоспроможності та зміцнення потенціалу сталого зростання економіки, система фінансово-бюджетного регулювання країн з розвинутою економікою спрямована на здійснення довгострокових перетворень в рамках фінансово-економічної стратегії. Одними з ключових завдань є: забезпечення бюджетної стійкості шляхом розробки довгострокових прогнозів державних витрат. Ці прогнози є важливим фактором для визначення середньострокової мети системи бюджетного регулювання та основою комплексної оцінки довгострокової стійкості системи державних фінансів [9,22,41,45,56].

Державне регулювання інноваційного розвитку спрямовано на забезпечення ефективності функціонування фінансового механізму. Фінансові ресурси державного сектора економіки визначають засади соціально-економічного розвитку країни та територій, впливають на фінансовий потенціал суб'єктів державної і комунальної власності. За умов економічних перетворень актуалізуються питання визначення методів і інституційних механізмів підвищення ефективності фінансового забезпечення економічного розвитку країни. Необхідність модернізації системи фінансового регулювання обумовлена суспільною потребою формування комплексної довгострокової концепції розвитку фінансово-економічної системи. Соціально-економічні передумови доцільності застосування заходів державного регулювання економіки формувалися та змінювалися з урахуванням цілей та завдань фінансової політики. На кожному етапі економічного циклу існує необхідність обґрунтування та використання сукупності фінансових інструментів і важелів для активізації процесів економічного зростання, забезпечення макроекономічної стабілізації. Рівень податкового навантаження відображає суспільний вибір розміру показника частки валового внутрішнього продукту,

що перерозподіляється через державні фінанси, структура податкової бази та ставки податків є інструментами впровадження даного вибору. Структура бюджетних видатків має бути спрямованою на вирішення завдань модернізації економіки, пріоритети бюджетної політики повинні враховувати доцільність розширення частки продуктивних видатків бюджету з підвищенням рівня їх ефективності. Вплив бюджетних видатків та дефіциту бюджету на соціально-економічні процеси достатньою мірою залежать від якісного рівня державного управління та ефективності використання бюджетних коштів. З метою інтенсифікації системи бюджетного регулювання у сфері видатків важливо розвинути відповідні інституційні засади щодо забезпечення дієвих механізмів щодо державної підтримки фінансування інвестиційно-інноваційних проєктів. Водночас вагомим завданням системи бюджетного регулювання у сфері формування дохідної частини бюджету є покращення дієвості механізму адміністрування податкових надходжень. Наразі постає необхідність розбудови концептуальних засад системи бюджетного регулювання у сфері доходів бюджету, що забезпечить зростання рівня податкових надходжень бюджету. Передбачуваність змін системи бюджетного регулювання є основною передумовою для посилення фіскального потенціалу податків. Вагомим завданням є розвиток інструментарію автоматизованої системи контролю за адмініструванням податкових надходжень. Видаткові зобов'язання мають бути проаналізовані з точки зору можливостей їх фінансового забезпечення та спрямування у досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни. Разом з тим, до ризиків порушення фінансової стійкості у короткостроковій та середньостроковій перспективі доцільно віднести: посилення економічної рецесії, зокрема в зв'язку з продовженням пандемії, що вплине на рівень економічного зростання та можливість виконання бюджетного плану, зокрема щодо формування дохідної частини бюджету; несприятлива кон'юнктура зовнішнього ринку запозичень. Основні зусилля вітчизняної системи фінансово-бюджетного регулювання доцільно спрямувати на досягнення бюджетної стійкості, стабільності та динамічної збалансованості.

Важливим є оцінка ефекту мультиплікатора доходів та видатків бюджету. Поряд з цим, в залежності від зміни екзогенних та ендогенних фінансово-економічних чинників, системі бюджетного регулювання притаманні адаптаційні механізми, які впливають на необхідність удосконалення бюджетного інструментарію, що надасть можливість забезпечити результативність економічних перетворень. Важливість капітальних вкладень для економічного розвитку країни та обмеженість ресурсів бюджету актуалізують завдання вдосконалення інвестиційної політики та перегляду механізму прийняття рішень щодо державних капітальних вкладень. З огляду на те, що капітальні вкладення здебільшого розраховані на кілька років, інвестиційні програми будуть більш передбачуваними і прозорими, якщо їх інтегрувати у процес середньострокового бюджетного планування. Вагомим завданням є повноцінне впровадження у бюджетний процес середньострокового бюджетного планування, що позитивним чином вплине на архітектоніку бюджетних видатків, досягнення стратегічних цілей суспільного розвитку, дозволить підвищити рівень взаємоузгодженості видатків бюджету з наявними дохідними джерелами та основними напрямками соціально-економічного розвитку країни. Циклічність економічних процесів зумовлює необхідність адаптації фінансової політики до змін макроекономічних умов. Визначення пріоритетних напрямів державного фінансового регулювання має відбуватися в межах функціонального та інституційного підходів. Із посиленням регулюючої функції державних фінансів за умов стабілізації фінансової системи зростає роль бюджетного регулювання в процесі забезпечення умов для поступального економічного розвитку. Підвищення дієвості механізмів формування дохідної та видаткової частини бюджету з урахуванням пріоритетів соціально-економічної стратегії посилює результативність бюджетно-податкової політики. Модель фінансування соціальної сфери потребує поглибленої диверсифікації, забезпечення адресності фінансування суспільних послуг. Бюджетне регулювання у сфері видатків здійснює відповідний вплив на зростання якісного рівня освіти і

науки, розбудову інноваційної інфраструктури. Видатки бюджету на фінансування науково-технічних програм, державних капітальних вкладень, субвенцій на виконання інвестиційних програм мають активізувати інноваційну діяльність в економіці. Водночас, актуальним є використання концесійного механізму державно-приватного партнерства в сфері управління інфраструктурними об'єктами [5,9,29,48,61].

Фінансова підтримка незахищених верств населення відбувається через перерозподіл створеної вартості через фінансову систему, солідарна взаємодопомога у поєднанні з особистою відповідальністю є базовими принципами побудови громадянського суспільства. Спрямованість державної фінансової політики, результативність її реалізації визначають динаміку, процеси перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетний, податковий, страховий механізми, впливають на фінансовий потенціал, фінансову стійкість, реалізацію довгострокової стратегії економічного розвитку, динамічну макроекономічну збалансованість. Застосування програмно-цільового методу та середньострокового бюджетного планування забезпечує підвищення якості бюджетних програм, результативності державної фінансової політики. В умовах обмежених фінансових ресурсів застосування державно-приватного партнерства дозволяє забезпечити своєчасність та повноту фінансування проектів, ефективне використання залучених ресурсів, що скорочуватиме рівень боргового фінансування державних витрат за рахунок зміни джерел і інструментів фінансування. Інституційне забезпечення супроводу таких проектів дозволяє враховувати особливості джерел фінансування та характеристики проектів, використовувати відповідні механізми фінансування та страхування, що у сукупності підвищить ефективність використання фінансових ресурсів. Постає необхідність розвитку інструментарію фінансово-бюджетного регулювання для підтримки процесів економічного розвитку, підвищення результативності виконання бюджетних програм як інструменту суспільного розвитку, обґрунтування стратегічних пріоритетів розвитку системи формування та виконання бюджету. Комбінаторне застосування інструментарію фінансово-

бюджетного регулювання має кореспондувати із стратегічними пріоритетами соціально-економічного розвитку країни. Обґрунтованість управлінських рішень щодо бюджетного регулювання надає можливість для ефективної гармонізації складових фінансової політики; орієнтування учасників бюджетного процесу на досягнення конкретних результатів виходячи із стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни [5,9,10,51,56].

Економічна сутність фінансово-бюджетної складової економічного зростання полягає у сукупності видів бюджетних відносин, гармонізації взаємозв'язку та послідовності у процесі формування і використання централізованого фонду фінансових ресурсів держави. Бюджетний механізм є складною та адаптивною економічною категорією, виступаючи одночасно як сукупність форм та методів організації бюджетних відносин. З метою поглибленого розкриття сутності бюджетного механізму доцільно розглянути його функціональну структуру. Поза системою елементи цієї структури залишаються розрізненими, статичними, отже не віддзеркалюють реальні фінансові процеси і тому спотворюються або відкидаються практикою. У сучасних умовах до основних елементів бюджетного механізму регулювання економіки необхідно віднести, зокрема організаційно-інституційну основу, методи бюджетного регулювання, інформаційне та правове забезпечення, бюджетну політику. Під методами бюджетного регулювання розглядається сукупність способів, прийомів та заходів економічного та правового впливу на фінансово-економічні відносини всіх відповідних учасників в рамках бюджетного процесу. Механізм бюджетного регулювання можна розглядати як сукупність методів, інструментів, фінансових технологій і правил, завдяки яким державні та інші уповноважені інститути, органи регулювання та управління впливають на процеси формування і використання фондів грошових ресурсів, потоки капіталів і доходів, поведінку господарюючих суб'єктів для досягнення цілей, визначених соціально-економічною політикою держави. З точки зору побудови бюджетний механізм державного впливу на економічні процеси в країні слід розглядати як сукупність організаційно-методологічних засобів,

положень, які дозволяють забезпечити системний та якісний рівень функціонування бюджетної системи держави. Зважаючи, що державний бюджет затверджується відповідними законодавчими актами, з юридичної точки зору бюджетний механізм можна розглядати як сукупність нормативно-правових положень, які регулюють в країні бюджетні відносини, бюджетний процес, бюджетну дисципліну на всіх рівнях бюджетної системи. В умовах трансформації системи державних фінансів доцільним є вдосконалення податкових інституційних механізмів, які відповідають за формування доходів бюджетів усіх рівнів. Бюджет виступає важливим інструментом державного регулювання економіки країни, дієві механізми та інструменти формування його дохідної частини є необхідною умовою ефективної бюджетної політики. Початковий етап становлення механізмів формування дохідної частини зведеного та державного бюджету характеризувався суперечливістю формальних правил податкового регулювання при реалізації податкових відносин, значним рівнем централізації управлінських рішень та недостатньою якістю податкового планування і адміністрування, накопиченням значної податкової заборгованості перед бюджетом, недостатнім рівнем податкової культури, довіри до державних інститутів, кадрового та матеріально-технічного забезпечення процесів адміністрування податкових надходжень [9,29,48,52,61].

Проведення характеризування, оцінювання функціонування бюджетного механізму державного регулювання економічного та соціального розвитку базується на підставі кількісних та якісних критеріїв. На кількісні критерії впливають обсяги фінансових ресурсів, які формуються та спрямовуються бюджетною системою на виконання визначених бюджетною політикою цілей і завдань розвитку. Якісні критерії дозволяють проводити характеристику формування та використання фінансових ресурсів бюджету із застосуванням низки відповідних бюджетних інструментів, зокрема, обґрунтована потреба, тарифи, економічна доцільність, ставки, розцінки, норми, терміни тощо. Вказані у даному контексті бюджетні інструменти впливають на стан виконання кількісних характеристик. Функціональну структуру бюджетного механізму

можна охарактеризувати як таку, що має три рівні: на визначальному або базовому першому рівні функціонують відповідні методи бюджетного механізму; на другому рівні необхідне функціонування бюджетної системи забезпечують бюджетні інструменти; на третьому рівні задіяні відповідні важелі бюджетного механізму. З метою удосконалення податкового регулювання при формуванні доходів бюджету країни доцільно покращити якість прогнозування макроекономічних показників розвитку країни та планування податкових надходжень, підвищити дієвість механізмів стягнення та упередження зростання податкової заборгованості суб'єктів господарювання. Важливо забезпечити якісну координацію податкової, бюджетної, зовнішньоекономічної політики в частині більш повного врахування впливу зміни середнього курсу національної валюти до іноземних валют – країн основних зовнішньоекономічних партнерів на імпорт та надходження бюджетоутворюючих податків, а також зміни експорту на бюджетне відшкодування податку на додану вартість. Необхідно удосконалити оцінку галузевих ризиків при плануванні і забезпеченні надходжень акцизного податку з вироблених в Україні підакцизних товарів. В сучасних умовах економічних перетворень для зміцнення фінансової спроможності місцевого самоврядування необхідно забезпечити розширення існуючих прав місцевих інститутів самоврядування в сфері оподаткування, посилення бюджетної дисципліни. У межах бюджетного інструменту діють відповідні важелі бюджетного механізму, які сприяють здійсненню стимулювання або навпаки обмеження впливу на процес формування і використання бюджетних коштів. Такі важелі включають методи та методологію бюджетного прогнозування, бюджетного планування, визначення податкової бази, податкових ставок, об'єктів оподаткування, ставки заробітної плати, розміри стипендій, норми витрат, пільги, бюджетний контроль у вигляді ревізії, аудиту, моніторингу тощо. Бюджетне законодавство визначає, конкретизує та обмежує межі дії методів, інструментів і важелів бюджетного механізму. Бюджетний механізм як компонент загального фінансового механізму, де формуються «правила» на

макрорівні, існує не ізольовано, а в межах чинних законів, правил тощо. Ці закони і правила створюються в державі та формують економічний механізм, який включає елементи державного законодавства, визначає сфери пільгового оподаткування, тобто створює юридичну та інституціональну базу бюджетного механізму [5,22,29,43,56].

Бюджет є фундаментальною основою держави та може бути достатньо ефективним інструментом проведення дієвої державної політики, що направлена на забезпечення стабільного розвитку суспільства, процеси розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту між різними територіями, галузями економіки, верствами населення; стабілізації економічного стану в державі; усунення недоліків та протиріч ринкових механізмів стосовно розміщення всіх видів ресурсів; забезпечення суспільними благами та підтримання рівня зайнятості населення країни; підтримки необхідного рівня інвестиційного клімату. Роль держави в економіці країни є визначальною при визначенні ролі бюджету в регулюванні економічних і соціальних процесів. Бюджет, через який держава виконує низку основних функцій в економіці, зокрема перерозподіляє дохід, активізує сукупний попит, є основою бюджетного регулювання, вагомим інструментом державного управління. Через бюджет країни забезпечується фінансування заходів, програм, проектів у вагомих для суспільства галузях економічного та соціального розвитку загальнодержавного значення, зокрема об'єктів галузей економіки монопольної сфери діяльності держави, пріоритетних науково-технічних програм, гуманітарної сфери тощо. Впливаючи на процеси формування бюджетних відносин шляхом зміни і удосконалення принципів, методів та способів формування бюджетних доходів та видатків на всіх стадіях бюджетного процесу, держава формує та коректує бюджетні взаємозв'язки, регулює канали проходження та направлення бюджетних фінансових ресурсів, уточнює пропорції розподілу централізованих коштів та методи реалізації їх цільового призначення, і таким чином забезпечує регулювання бюджетної системи країни. Вітчизняна бюджетна політика характеризується структурним

вдосконаленням інституційної системи та адаптацією до внутрішніх та зовнішніх тенденцій економічного середовища. Важливим в даному аспекті є використання бюджету як інструменту регулювання суспільного розвитку. Необхідним є переосмислення сутності системи формування бюджету у процесі регулювання економічних процесів та враховуючи вітчизняний і зарубіжний досвід, розробки бюджетної політики як вагомого інструменту впливу на економічне зростання. Розробка та реалізація стратегічних планів і прогнозів соціально-економічного розвитку відбувається через діяльність державних структур, шляхом реалізації національних проектів і цільових програм. Розробка та виконання планів, прогнозів, проектів і програм не може проводитися ізольовано від бюджетного процесу, у рамках якого здійснюється їх фінансове забезпечення коштами бюджету. Отримання соціально-економічного ефекту прямо пропорційно залежить від якості державних інституцій ефективно виконувати завдання та функції відповідно до зобов'язань, покладених суспільством на державу. Для виявлення позитивного або негативного впливу прийняття управлінських рішень розпорядно-виконавчими структурами потрібна порівняльна база у вигляді певних стандартів, які характеризуватимуть, наскільки ефективно витрачаються державні фінансові ресурси. Однією з важливих причин невчасного вирішення соціально-економічних питань є розробка на недостатньо високому рівні науково-методичних основ модернізації бюджетного механізму і надання йому важливого значення не лише в перерозподілі державних доходів, але і в стимулюванні взаємопов'язаного розвитку виробничої і соціальної сфер. Бюджетний механізм державного регулювання економічних процесів в країні слід розглядати як частину фінансового механізму та визначати як сукупність організаційних-правових заходів по акумуляції, розподілу та використанню бюджетних ресурсів, з метою виконання тактичних та стратегічних цілей бюджетної політики держави. Вагомим є розвиток бюджетного механізму відтворювального, стимулюючого спрямування на економічне зростання з урахуванням інституційних складових фінансово-бюджетних та соціально-

економічних відносин. Стратегічним напрямом розвитку суспільних відносин є посилення ролі держави в економіці й соціальному житті, що в свою чергу викликає необхідність застосування інструментарію бюджетного регулювання на якісного новому рівні. Сукупність форм та методів формування і використання бюджетних фінансових ресурсів, які складають бюджетний механізм, орієнтується на пошук компромісу інтересів усіх учасників бюджетного процесу поряд із підвищенням їх відповідальності задля вирішення завдань стимулювання економічного зростання, формування структурних зрушень у основних галузях відповідно до суспільних пріоритетів, прискорення науково-технічного розвитку, підвищення рівня соціальних стандартів. Важливим є використання обґрунтованих методів бюджетного планування з метою покращення результативності використання бюджетних коштів, надання державних послуг, спрямованих на отримання якісного суспільного результату. Для стимулювання економічного зростання необхідним є використання дефіциту бюджету з метою збільшення видаткової частини бюджету, внутрішнього попиту з врахуванням співвідношення державного боргу, видатків бюджету на обслуговування державного боргу до валового внутрішнього продукту. Для виконання основних завдань щодо формування адаптованої до сучасних економічних вимог системи управління державними фінансами, підвищення ефективності та прозорості їх використання, досягнення визначених цілей соціально-економічного розвитку необхідним є удосконалення програмно-цільового методу планування бюджету у частині підвищення результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів, розробка системи оцінки виконання бюджетних програм виходячи з необхідності отримання конкретних кінцевих результатів [9,29,10,41,58].

З метою покращення якісного рівня адміністрування необхідно забезпечувати мінімізацію податкового розриву як різниці між потенційною сумою усіх нарахованих платниками податків і зборів та фактично зібраною їх сумою. Є необхідним проведення дієвих змін у податковому контролі, удосконалення механізмів доперевірочного аналізу, підвищення якості

реалізації матеріалів документальних, камеральних та фактичних перевірок, поліпшення взаємодії між посадовими особами контролюючих органів та платниками податків і зборів. Важливо забезпечити дієвість заходів податкового адміністрування, які передують виникненню податкового боргу, оскарженню рішень контролюючих органів. Дискреційна податкова політика має скорочувати розриви між реальними та номінальними податковими надходженнями через посилення інституційної спроможності відповідного регулятора, реалізуючи режим інфляційного таргетування, повинна сприяти їх скороченню. Актуальним є посилення дієвості монетарних, бюджетних та податкових інструментів в системі економічного регулювання. Важливо забезпечити розвиток сфери податкової безпеки держави на основі адаптації бази оподаткування відповідно до змін екзогенного та ендогенного середовища, посилення функціональної спроможності податкових органів протидіяти ухиленню від оподаткування. Для подальшого розвитку системи адміністрування податків і зборів доцільно удосконалювати механізми виявлення, оцінки та моніторингу фіскальних ризиків, що дозволить забезпечити упередження виникнення податкового боргу. В умовах обмеженості державних фінансових ресурсів вагомим завданням є упорядкування податкових пільг, які сприятимуть становленню інвестиційно-інноваційної моделі економіки, розширення сервісних функцій при здійсненні податкового адміністрування. Особливого значення набувають питання зміцнення податкової безпеки держави. Вагомим завданням реалізації інституціоналізації системи податкового регулювання є модернізація органів контролю за додержанням податкового законодавства, підвищення якісного рівня планування та виконання податкових надходжень бюджету країни на основі середньострокової системи бюджетного планування [5,9,10,51,56].

Важливим є використання обґрунтованих методів бюджетного планування з метою покращення результативності використання бюджетних коштів, надання державних послуг, спрямованих на отримання якісного суспільного результату. Наявність середньострокового бюджетного планування,

довгострокового бюджетного прогнозування є основою дієвої бюджетної політики та досягнення достатнього рівня бюджетної ефективності. Вітчизняна бюджетна політика характеризується структурним вдосконаленням інституційної системи та адаптацією до внутрішніх та зовнішніх тенденцій економічного середовища. Важливим в даному аспекті є використання бюджету як інструменту регулювання суспільного розвитку. В сучасних умовах економічних перетворень для зміцнення фінансової спроможності місцевого самоврядування необхідно забезпечити розширення існуючих прав місцевих інститутів самоврядування в сфері оподаткування, посилення бюджетної дисципліни. Важливо забезпечити розвиток сфери податкової безпеки держави на основі адаптації бази оподаткування відповідно до змін екзогенного та ендогенного середовища, посилення функціональної спроможності податкових органів протидіяти ухиленню від оподаткування. Для подальшого розвитку системи адміністрування податків і зборів доцільно удосконалювати механізми виявлення, оцінки та моніторингу фіскальних ризиків, що дозволить забезпечити упередження виникнення податкового боргу. В умовах обмеженості державних фінансових ресурсів вагомим завданням є упорядкування податкових пільг, які сприятимуть становленню інвестиційно-інноваційної моделі економіки, розширення сервісних функцій при здійсненні податкового адміністрування [9,41,43,56,61].

Бюджет є одним з основних інструментів державного регулювання соціально-економічних процесів, оскільки у процесі його складання здійснюється розробка основних напрямів формування та використання бюджетних коштів, виходячи з необхідності вирішення завдань, які стоять перед суспільством на даному етапі його розвитку. Становлення бюджетних відносин відбувається внаслідок розвитку економіки, однак можливості використання бюджету в макроекономічному регулюванні пов'язані з умовами і результатами виробництва, рівнем розвитку економічних відносин. Бюджетна політика є адаптивним механізмом у системі регулювання економіки, спрямованим на забезпечення адекватності регулятивних заходів внутрішнім і

зовнішнім змінам економічного середовища з метою економічного розвитку держави. Від виваженості та своєчасності прийняття зазначених рішень залежить рівень ефективності бюджетної політики та функціонування бюджетної системи в цілому. Державне регулювання економічної та соціальної політики реалізується за допомогою бюджетного механізму, який включає як з одного боку процес перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту, так і вплив на соціально-економічний розвиток держави та адміністративно-територіальних одиниць. Перспективне прогнозування доходів і видатків бюджету є одним із вагомих елементів державного регулювання сталого розвитку та забезпечення економічного зростання. Однією з вагомих складових системи фінансового регулювання економіки є бюджет, який відображає відповідні відносини у процесі перерозподілу валового внутрішнього продукту з метою задоволення потреб суспільства. Бюджетна політика є дієвим інструментом економічного зростання, суттєво впливає на трансформаційні перетворення у галузях економіки, підвищення якісного рівня людського потенціалу, інноваційного розвитку економіки. Виходячи з необхідності посилення ефективності управління фінансовими ресурсами держави та досягнення відповідних запланованих економічних та соціальних показників важливим є результативність бюджетного регулювання, основною метою якого є розробка і проведення збалансованої фінансово-бюджетної політики, у тому числі у сфері доходів, видатків бюджету, оподаткування, міжбюджетних відносин, дефіциту бюджету, державного боргу, спрямованої на забезпечення належного ступеню суспільного розвитку. Інституційний підхід передбачає розгляд бюджетного регулювання як динамічної системи, що постійно вдосконалюється та адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку країни. У сучасних умовах розвитку економіки доцільним є визначення відповідних інституційних засад бюджетного регулювання, розробка і проведення виваженої фінансово-бюджетної політики, підвищення результативності виконання бюджетних програм, посилення взаємозв'язку бюджетного планування та основних

пріоритетів соціально-економічного розвитку країни, удосконалення системи управління державними фінансами з урахуванням необхідності забезпечення належного рівня соціальних стандартів, внутрішнього споживання, стимулювання економічної діяльності країни. Формування та здійснення бюджетної політики як складової державного регулювання суспільного розвитку має ґрунтуватися на підходах спрямованих на досягнення фінансово-економічної збалансованості, дієвості економічних перетворень, забезпечення економічного розвитку країни. З метою посилення впливу бюджетної системи на соціально-економічний розвиток суспільства необхідно здійснювати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості і прозорості бюджету, ефективності витрачання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, здійснення дієвого державного фінансового контролю [5,9,41,56,58].

1.2. Інституційні засади формування фінансово-бюджетної політики економічного розвитку

Бюджетна політика як складова суспільно-економічних відносин полягає у сукупності відповідних форм взаємозалежностей та взаємовпливів інституційних компонентів бюджетного простору та економічного середовища у процесі формування бюджету та використання бюджетних коштів для досягнення стратегічних цілей та основних завдань розвитку суспільства. Використання адаптивного бюджетного механізму з врахуванням динамічної збалансованості фінансових, соціально-економічних взаємовідносин, основних положень бюджетної архітектури, стану публічних фінансів спрямоване на забезпечення адекватності сукупності заходів внутрішнім і зовнішнім змінам економічного середовища, застосування дієвих фінансово-бюджетних інструментів економічного розвитку. Інституційне вдосконалення фінансового регулювання має на меті підвищення рівня дієвості щодо прийняття рішень у сфері заощаджень, інвестування, мінімізації фінансових ризиків. Важливою

складовою регулювання фінансової сфери є координація діяльності фінансових інститутів щодо встановлення системи принципів і правил їх взаємодії, формування та реалізації заходів державної фінансової політики. Досягнення стабільності фінансової системи країни як пріоритетного завдання бюджетного та монетарного регулювання потребує підвищення стійкості державних фінансів і належного рівня функціонування грошово-кредитного ринку. З метою забезпечення цінової стабільності необхідним є одночасне використання інструментів інфляційного таргетування та запровадження інституційних обмежень при формуванні бюджетних показників. Доцільним є актуалізація та удосконалення механізму стрес-тестування банківських установ, оновлення вимог до достатності банківського капіталу, методів оцінки ризику ліквідності, системи моніторингу за системними банківськими установами. Актуалізація річних планів управління державним боргом має координуватись із визначеними фінансово-економічними пріоритетами, зміною кон'юнктури на ринку боргових зобов'язань. Вагомого значення набувають питання вдосконалення системи моніторингу зовнішніх запозичень корпоративного сектора і механізму надання державних гарантій. В середньостроковій перспективі необхідним заходом є обмеження граничного значення бюджетного дефіциту з врахуванням показника видатків бюджету на обслуговування державного боргу. Важливим є підвищення результативності використання методів управління державним боргом на основі формування довгострокових напрямів боргової політики країни [5,29,51,56,68].

Бюджет є економічною категорією, що уособлює відносини, які виникають у процесі цілеспрямованого впливу держави на суспільне відтворення. З метою забезпечення стабільності, стійкості та збалансованості бюджету в умовах економічних перетворень бюджетна політика має формуватися на основі фіскальних обмежень частки перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетну систему, рівня державного і місцевого боргу, дефіциту бюджету; формування бюджетних показників виходячи з видаткових зобов'язань з урахуванням необхідності їх оптимізації, ефективного

та раціонального використання бюджетних коштів; забезпечення обґрунтованості планування бюджетних видатків та створення механізмів підвищення їх результативності з метою досягнення поставлених результатів. Бюджет є адаптивним інструментом регулювання економіки, для забезпечення низки заходів відповідно до економічного середовища з метою дієвого суспільного розвитку країни. Інституційний підхід передбачає розгляд бюджетного регулювання як динамічної системи, що постійно вдосконалюється та адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку. Економічна сутність бюджетної політики в якості інструменту регулювання економічного розвитку полягає у використанні бюджетної архітекtonіки, яка визначається оптимальними співвідношеннями між елементами бюджетної системи для впливу на динаміку економічного зростання. Формування основ інституту бюджету відбувалося в процесі дослідження вченими проблем взаємодії ринку і держави, їх ролі в економіці, чинників, від яких залежить посилення ринкових або державних методів фінансового регулювання. Розвиток бюджетного менеджменту супроводжувався перерозподілом сфер економічних відносин виходячи з принципу забезпечення суспільної ефективності, держава за допомогою податків та бюджету концентрувала основні важелі фінансово-бюджетного регулювання. Вагомими є методологічні підходи щодо формування і реалізації бюджетної стратегії, з якими пов'язані концептуальні положення перспектив розвитку бюджетної системи. Сучасні бюджетні відносини відіграють вагомий вплив у соціально-економічних і суспільно-політичних процесах. На даний час на бюджетну політику здійснюють вагомий вплив глобалізаційні процеси. Певною мірою відбувається уніфікація національних принципів функціонування бюджетної системи, їх удосконалення в напрямі посилення стимулюючої ролі бюджету. Під бюджетними інститутами розуміють сукупність суб'єктів бюджетних відносин, що діють на основі формальних і неформальних принципів, правил, норм. Рівень впливу формальних принципів залежить від того, якою мірою учасники бюджетних відносин підпорядковані їх приписам і здійснюють контроль за їх виконанням. При

оцінці впливу неформальних принципів важливим є врахування сумісності цілей, для вирішення яких вони використовуються та очікуваних результатів. Розвиток бюджетних інститутів визначає особливості інституційного середовища формування і реалізації бюджетної політики [9,22,41,48,56].

Бюджетна політика відіграє вагомую роль в процесах забезпечення макроекономічної стабільності, яка є необхідною передумовою для підтримки стійкого економічного розвитку країни. Належний рівень обґрунтованості, послідовність та виваженість управлінських рішень державних інститутів у сфері бюджетно-податкового регулювання сприяє зростанню рівня зайнятості, пожвавленню ділової активності та підвищенню якості людського капіталу. Дієвість даних заходів посилюється у разі здійснення структурних реформ в економіці та соціальній сфері. Важливим є проведення збалансованої бюджетної політики, що потребує узгодження соціальних домінант розвитку суспільства з можливостями їх фінансового забезпечення. Економічна рецесія та уповільнення темпів росту реального валового внутрішнього продукту обумовили необхідність реалізації комплексу заходів бюджетної консолідації, спрямованих на зниження показників дефіциту та боргового навантаження на бюджет. Можливості використання короткострокових бюджетних стимулів наразі є обмеженими, що посилює запити суспільства щодо здійснення інституційних змін системи фінансово-бюджетного регулювання. Особливої значущості набувають питання упорядкування бюджетних видатків, підвищення рівня їх ефективності та покращення якості надання суспільних послуг. Інститут бюджетної політики має відігравати провідну роль в ініціюванні змін у системі фінансового регулювання суспільного розвитку. Формування стратегічних напрямів бюджетної політики потребує узгодженості і збалансованості складових системи бюджетного регулювання, враховуючи зміни інституційного середовища, яке забезпечує функціонування зазначеної системи. За умов структурних економічних перетворень, посилення інтеграційних процесів притаманне проходження динамічних інституційних змін фінансово-бюджетної політики, що потребує активізації адаптаційних механізмів розвитку фінансових відносин. Доцільним є

посилення взаємозв'язку бюджетного регулювання з циклічністю економічного розвитку, підвищення дієвості механізмів підтримки конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Необхідним є подальший розвиток методологічних підходів щодо формування бюджетних та державних цільових програм, відображення в даних програмах індикативних показників та індикаторів стратегічних документів соціально-економічного розвитку країни, що має посилити рівень кореляції програм і пріоритетів державної політики. Важливим є визначення граничних обсягів фінансування довгострокових програм економічного спрямування за рахунок бюджетних коштів. При підготовці програми важливо визначити показники ефективності та якості її виконання. Доцільність реалізації бюджетної програми має ґрунтуватись на основі кінцевих цілей, передбачених планами діяльності головного розпорядника коштів. Перелік програм, що фінансуються не в повному обсязі, не сприяє вирішенню поставлених завдань та знижує результативність планування і виконання бюджету за програмно-цільовим методом. Ступінь дієвості планування бюджетних асигнувань на виконання цільових загальнодержавних та місцевих програм залежить від своєчасності моніторингу та оцінки ефективності даних програм. Системний підхід до оцінки ефективності видатків бюджету має передбачати виокремлення критеріїв економічної та соціальної ефективності на стадіях формування і виконання програми. Вагоме значення посідають питання розвитку механізмів попереднього державного фінансового аудиту, аналізу і контролю за виконанням бюджетних програм з метою забезпечення відповідного рівня бюджетної результативності. Державна фінансова політика є ваговою складовою розвитку економіки, соціального забезпечення населення. Необхідність реалізації механізму державного фінансового регулювання обумовлена, значною мірою, виконанням державою економічної функції на належному рівні, потребою встановлення та підтримки оптимальної структури національної економіки, виявлення пріоритетних напрямів економічного розвитку, формування і подальшого удосконалення інституційного забезпечення функціонування економіки та соціальної сфери,

покращання добробуту населення та надання йому відповідних соціальних послуг, підтримкою достатнього рівня зайнятості населення. Сучасні тенденції розвитку економіки свідчать, що з метою активізації економічного зростання необхідним є підвищення обсягів прямих інвестицій, фінансування високотехнологічного виробництва, підвищення рівня капіталізації підприємств, орієнтація на інноваційні продукти. Державна фінансова політика країни має бути спрямована на виконання функцій соціального захисту, що потребує узгодження цілей соціально-економічного розвитку із цілями фінансової політики, удосконалення середньострокового механізму планування видатків соціальної сфери, формування показників забезпечення соціальних послуг. Функціонування фінансової системи має сприяти оптимізації та спрямування фінансових ресурсів на розвиток людського капіталу, що буде сприяти подальшому економічному зростанню [5,41,56,61,69].

Розвиток інституційних засад системи формування видаткової частини бюджету, визначення принципів та основних пріоритетів здійснення бюджетних видатків, взаємопов'язані з трансформаційним процесом економіки країни. Необхідність забезпечення суспільного розвитку, ефективного виконання державою функцій в умовах економічних перетворень вплинули на розробку науково-обґрунтованих методів планування видаткової складової бюджету. Визначалося місце та роль бюджетної політики, підходи щодо оцінки ефективності використання бюджетних коштів як передумови дієвого економічного розвитку країни. Запровадження механізмів формування основних напрямів бюджетної політики у сфері видатків з врахуванням пріоритетів економічної і соціальної стратегії розвитку посилює інституційні засади бюджетного регулювання. Реалізація завдань бюджетної політики впливає на рівень і умови виконання державою функцій, фінансову та соціальну збалансованість, досягнення еволюційних зрушень у важливих сферах економіки країни. В процесі формування заходів державного фінансового регулювання доцільним є врахування сукупності принципів, що забезпечить взаємоузгодження інтересів учасників фінансових відносин,

зокрема принципу пріоритетності, досягнення суспільного компромісу, системності, збалансованості, інституційної визначеності, ефективності, наукової обґрунтованості. Необхідним є підвищення функціональної адаптивності фінансового регулювання до структурних змін економіки, інституційного середовища і стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. Рівень податкового навантаження відображає суспільний вибір розміру показника частки валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через державні фінанси, структура податкової бази та ставки податків є інструментами впровадження даного вибору. Органи державного управління за допомогою використання наведених важелів можуть забезпечити відповідний рівень надання суспільних послуг за рахунок бюджетних коштів. Структура бюджетних видатків має бути спрямованою на вирішення завдань модернізації економіки, пріоритети бюджетної політики повинні враховувати доцільність розширення частки продуктивних видатків бюджету з підвищенням рівня їх ефективності. До даної категорії відносять бюджетні видатки на розвиток транспортної, енергетичної та комунікаційної інфраструктури, освіти, фундаментальну та прикладну науку, охорону здоров'я, інші видатки бюджету, які сприяють зростанню якісного рівня людського капіталу. Основними завданнями фінансового забезпечення економічного зростання на засадах інституційно-інвестиційного розвитку є створення сприятливих умов для збільшення обсягів високотехнологічного виробництва, стимулювання обсягів внутрішнього попиту. Динамічність фінансових перетворень обумовлює доцільність синтезу та взаємодії інструментів бюджетно-податкового та грошово-кредитного регулювання. Подальше вдосконалення методологічних підходів до формування державної фінансової політики забезпечить посилення дієвості впливу регуляторних фінансових механізмів на економічний розвиток країни. Досвід розвитку бюджетних відносин в країні свідчить про підвищення рівня дієвості бюджетних інститутів, але одночасно і про необхідність розвитку інституційного середовища формування бюджетної архітекτονіки. Стратегічними завданнями бюджетної

політики у сучасних умовах є створення умов для забезпечення макроекономічної стабільності та сприяння структурній перебудові економіки, забезпечення узгодженості всіх складових фінансової політики, удосконалення інструментарію бюджетного прогнозування, підвищення рівня обґрунтованості та точності прогнозних розрахунків бюджетних показників, удосконалення засад бюджетного планування, зокрема на середньострокову перспективу, раціонального формування системи податкових надходжень, що базується на поєднанні принципів податкового законодавства фіскальної достатності та соціальної справедливості, посилення фінансово-бюджетного контролю за ефективністю та результативністю використання бюджетних коштів, удосконалення механізму та інструментів управління державним боргом, розвиток системи бюджетного регулювання, її методів та інструментів. Вирішення зазначених завдань сприятиме забезпеченню комплексного і динамічного розвитку територій та країни в цілому. Економічна динаміка обумовлює необхідність формування виваженої та адаптивної фінансової політики держави, що сприятиме забезпеченню умов для відновлення економічного зростання та соціальної стабільності у суспільстві. З метою активізації структурних змін в економіці, важливим є застосування збалансованого підходу до формування державного та місцевих бюджетів, що передбачає зниження вагових показників дефіциту бюджету та державного боргу в середньостроковій перспективі. Пріоритетним напрямом бюджетної політики у сфері підвищення ефективності та результативності видатків є удосконалення механізму формування державних цільових та бюджетних програм, запровадження інституту оцінки ефективності видатків на стадії їх планування. Важливим є проведення подальшого упорядкування системи управління бюджетними коштами та підвищення рівня фінансової самостійності місцевого самоврядування. Інституційні зміни в податковій політиці мають забезпечити залучення додаткових інвестицій у реальний сектор економіки, зростання рівня економічної активності. Важливим є реалізація системних заходів фінансової політики, спрямованих на посилення дієвості механізму державного

регулювання фінансового ринку. Разом з тим, на сучасному етапі соціально-економічного розвитку країни, важливим є підвищення рівня обґрунтованості перспективних напрямів державної фінансової політики з урахуванням економічної циклічності. Вагомим є узгодження впливу та сфери дії економічних механізмів та важелів у процесі формування та реалізації бюджетно-податкової політики. Особливого значення набувають питання запровадження системи державного стратегічного та середньострокового бюджетного планування. В процесі формування та реалізації фінансової політики, необхідним є забезпечення умов для відновлення довіри суб'єктів економічних відносин до фінансової системи країни [9,29,41,56,70].

Державна фінансова політика є одним з дієвих інструментів впливу на динаміку та якісний рівень соціально-економічного розвитку країни. Використання інструментів та важелів фінансової політики має здійснюватись з урахуванням впливу сукупності економічних, інституційних та соціальних факторів. В умовах трансформації економіки, посилюється роль фінансової політики як основи для досягнення макроекономічної стабілізації та подальшого відновлення економічного зростання. Фінансова політика держави є дієвим інструментом регулювання циклічних коливань економіки, важливим є забезпечення поступальної адаптації економіки до змін зовнішнього економічного середовища. Потребують подальшого удосконалення підходи до розробки та реалізації державної фінансової політики на основі формування та зміцнення інституту соціальної відповідальності економічних суб'єктів з урахуванням розвитку інституційної архітектури фінансової системи, посилення взаємозв'язку фінансово-економічних відносин та необхідності узгодження поточних потреб соціуму з стратегічними пріоритетами розбудови соціально орієнтованої економіки. Вплив інструментів державної фінансової політики на якість життя населення ґрунтується на поєднанні складових фінансової архітектури, урахуванні змін економічного й інституційного середовища та перетворень фінансової системи. Важливо дотримуватися вимог адаптивності і результативності державної фінансової політики у системі

забезпечення соціального розвитку суспільства на основі реалізації регуляторного потенціалу та посилення дієвості інструментарію бюджетно-податкової політики. Підвищення рівня соціально-економічного розвитку країни та територіальних громад, досягнення мультиплікативного ефекту при реалізації податкової політики потребує застосування системно-синергетичного підходу до реалізації фіскальної, економічної та соціальної функції податків. Необхідним є забезпечення збалансованого податкового регулювання, що повинне ґрунтуватися на такому підході до взаємодії складових податкових відносин на загальнодержавному, місцевому рівнях, їх координації при регулюванні податків і зборів, на засадах комплементарності, фіскальної достатності, нейтральності та економічності оподаткування. Податкова політика є важливою складовою системи фінансового регулювання економіки. Активізація економічного зростання потребує реалізації комплексу інструментів та механізмів податкового стимулювання пріоритетних галузей економіки, зокрема можливим є запровадження інвестиційного податкового кредиту та інвестиційного вирахування витрат на науково-дослідні роботи, податкового режиму пільгового оподаткування результатів інноваційної діяльності. Дані фіскальні інструменти мають забезпечувати стимулювання і підтримку інвестиційно-інноваційних змін у визначених стратегічно важливих галузях економіки на засадах сталого розвитку, розвиток більш високих технологічних укладів, науково-технологічну модернізацію промислових підприємств, розширення виробництва та експорту високотехнологічної та наукоємної продукції. Розробка і реалізація державної фінансової політики соціального розвитку має здійснюватися з обґрунтуванням доцільності та особливостей використання фінансового інструментарію як розвинених країн, так і країн з трансформаційною економікою. У сучасних умовах доцільно формувати державну фінансову політику соціального розвитку, яка сприяла б реалізації завдання оптимальних обсягів перерозподілу валового внутрішнього продукту через систему публічних фінансів; підтримці соціальної політики випереджаючого характеру; забезпеченню активної політики щодо підтримки

зайнятості працездатного населення; реалізації соціальної солідарності та субсидіарності; наданні дієвої допомоги соціально незахищеним верствам населення. Для досягнення збалансованості між податковим та борговим навантаженням доцільним є впровадження дієвих фінансових механізмів, що сприятиме активізації якісних змін відповідного інституційного середовища, забезпеченню динамічної стійкості публічних фінансів [5,45,56,61,69].

Створення відповідних інституційних умов для формування та реалізації ефективної бюджетної політики потребує використання адаптивної системи бюджетного регулювання, що сприятиме досягненню збалансованого та стійкого соціально-економічного розвитку країни. Необхідність забезпечення цілеспрямованого впливу на темпи економічного зростання вимагає формування відповідного якісного рівня системи бюджетного регулювання, яка ґрунтується на сукупності бюджетних інструментів, удосконалення інституційних засад фінансово-економічних перетворень. Інституційні засади бюджетної політики ґрунтуються на інтеграції складових фінансового механізму у сфері формування доходів бюджету, планування видатків бюджету, міжбюджетних відносин, управління державним боргом, виходячи із циклічності економічного розвитку, стану державних фінансів, що сприяє підвищенню дієвості бюджетного механізму як вагомого інструменту розвитку соціально-економічних відносин суспільства. Бюджетна політика має адаптивно реагувати на економічну циклічність при необхідності утримання індикативних значень дефіциту бюджету та державного боргу. Підвищення ефективності бюджетних видатків потребує узгодження цілей бюджетних програм з пріоритетами соціально-економічного розвитку країни, використання дієвих форм державної фінансової підтримки. Особливого значення набувають питання запровадження системи середньострокового та стратегічного бюджетного планування. З метою забезпечення послідовності, системності та ефективності бюджетної політики важливим є формування довгострокової бюджетної стратегії із визначенням результативних показників реалізації її основних напрямів. В умовах обмеженості фінансових ресурсів вагомим завданням реалізації бюджетної стратегії є

концентрація фінансування на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку країни, обґрунтування ієрархії цілей, завдань та принципів бюджетної політики, узгодження фінансових можливостей бюджету щодо реалізації даних цілей в межах бюджетних періодів. Доцільним є поглиблення взаємозв'язку річного та перспективного бюджетного планування. В сучасних умовах, при розробці перспективних напрямів бюджетної політики необхідним є врахування здійснення переорієнтації економіки на переважно ендогенні чинники економічного зростання. Важливим є впровадження середньострокового індикативного планування в діяльність головних розпорядників бюджетних коштів. З метою підвищення якісного рівня функціонування системи бюджетного регулювання доцільним є використання архітекtonіки як особливої науки, що досліджує загальні принципи побудови цілісних систем, у тому числі інституційних. Одними з основних засад цієї науки є рівновага, усереднювання, структуризація, золотий перетин, які діють у цілісних природних, технічних, біологічних системах. Інституційна архітекtonіка економічної системи має відповідні складові, у тому числі галузеву, зовнішньо-економічну, бюджетну, податкову. Інституційна система підлягає постійним змінам виходячи з невідповідності діючих інститутів певним особливостям сучасного середовища. У бюджетній системі містяться інститути, що як підвищують так і зменшують рівень ефективності функціонування цієї системи в якості інструменту соціально-економічного розвитку країни. Інституційна архітекtonіка бюджетної системи визначає як найбільш оптимальні бюджетні співвідношення, зокрема, питома вага дохідної та видаткової частин бюджету, дефіциту бюджету, обсягу державного боргу у валовому внутрішньому продукті, структура доходів, видатків бюджету, державного боргу, джерел фінансування дефіциту бюджету, рівень бюджетної централізації, коефіцієнти міжбюджетного регулювання, так і основні положення бюджетного процесу, що містяться в низці нормативно-законодавчих актів, у тому числі Конституції України, Бюджетному кодексі України, Основних напрямках бюджетної політики на відповідний рік, Законах України про Державний бюджет України

на відповідний рік. Інституційний підхід передбачає розгляд бюджетного регулювання як динамічної системи, що постійно вдосконалюється та адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку країни. [9,29,43,56,70].

1.3. Зарубіжний досвід здійснення фінансово-бюджетної політики

З огляду на провідний досвід країн із розвинутою економікою у сфері фінансово-бюджетного регулювання, доцільними є узагальнення систематизація даного досвіду, здійснення оцінки можливостей його застосування у розвитку вітчизняної бюджетної системи, розробки підходів щодо управління фінансово сферою. Важливим завданням з метою забезпечення бюджетної стійкості та стабільності в країнах ЄС є гармонізація принципів функціонування бюджетних систем. В цілому в сучасних умовах специфіка європейської моделі бюджетного регулювання визначається значною роллю інтеграційних процесів в забезпеченні її дієвості та результативності. Розробка фіскальних правил сприяє ефективній реалізації фінансово-бюджетного інструментарію. Інституційні обмеження бюджетних показників спрямовані на зниження рівня державного боргу та підтримки оптимального рівня дефіциту бюджету. Розвиток системи бюджетного регулювання здійснюється під впливом макроекономічних умов та змін векторів стратегічних соціально-економічних завдань. На даному етапі розвитку державних фінансів у провідних країнах простежується тенденція до удосконалення системи управління державними видатками шляхом підвищення рівня її ефективності та результативності. Вдосконалення фінансової політики держави має супроводжуватись покращенням рівня інституційного середовища фінансового механізму економічного зростання. З метою інтенсифікації системи бюджетного регулювання у сфері видатків важливо розвинути відповідні інституційні засади щодо забезпечення дієвих механізмів щодо державної підтримки фінансування інвестиційно-інноваційних проєктів.

Водночас вагомим завданням системи бюджетного регулювання у сфері формування дохідної частини бюджету є покращення дієвості механізму адміністрування податкових надходжень. Розробка політики управління державними фінансами повинна відбуватись виходячи з інституційного розвитку країни, певна відповідність її цілей отриманим результатам є наслідком достатнього врахування особливостей інституційного середовища економічної системи країни та суспільства. Фінансово-бюджетна політика дозволяє вирішувати завдання, що стоять перед країною на певному етапі суспільного розвитку, досягати необхідних макроекономічних пропорцій та прискорювати темпи економічного зростання. В умовах економічних перетворень вагомими завданнями системи бюджетного регулювання є: підвищення ефективності та результативності використання бюджетних коштів; оптимізація бюджетних коштів на основних напрямках соціально-економічного розвитку країни; повноцінне впровадження у бюджетний процес середньострокового бюджетного планування, що є одним із дієвих інструментів регулювання соціально-економічних процесів та передумовою прозорості та ефективності бюджетного процесу; обґрунтування чітких правил оцінки обсягу бюджетних видатків, підвищення відповідальності розпорядників бюджетних коштів за достовірність їх фінансово-економічних обґрунтувань [5,9,10,56,99].

У зарубіжних країнах протягом 90-х рр. минулого століття певною мірою зазнали змін вагомі складові системи бюджетного регулювання, зокрема, обсяг і структура дохідної та видаткової частин бюджету. Зменшилася питома вага дохідної та видаткової частин бюджету у валовому внутрішньому продукті. При цьому мала місце тенденція до збільшення частки надходжень податку з фізичних осіб, податку на додану вартість, внесків на соціальне страхування у структурі дохідної частини бюджету, зменшення – надходжень податків з юридичних осіб, податків на майно, акцизних зборів відповідно; збільшення частки видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, освіту, охорону здоров'я, культуру і мистецтво, житлово-комунальне господарство, правоохоронну діяльність і забезпечення безпеки держави у структурі

видаткової частини бюджету; зменшення – на державне управління, національну оборону, промисловість, сільське господарство, транспорт, зв'язок. Найбільшу питому вагу у дохідній частині бюджету мають надходження податку з фізичних осіб, внески на соціальне страхування, надходження податку на додану вартість, у видатковій частині бюджету – видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення, освіту, охорону здоров'я. Крім того, слід зазначити, що у США, Канаді, Німеччині, Великобританії, Австралії спостерігається позитивний вплив показника зміни питомої ваги видаткової частини зведеного бюджету у валовому внутрішньому продукті до попереднього року на показник приросту реального валового внутрішнього продукту до попереднього року. Зокрема, у США при збільшенні показника зміни питомої ваги видаткової частини зведеного бюджету у валовому внутрішньому продукті до попереднього року на один відсотковий пункт відповідний показник приросту реального валового внутрішнього продукту збільшується на 0,448 відсоткового пункту; в Канаді – на 0,392 відсоткового пункту та з лагом у один рік – на 0,452 відсоткового пункту відповідно; Німеччині – на 0,273 відсоткового пункту; Великобританії – на 0,785 відсоткового пункту; Австралії – з лагами у 4 та 5 років – на 0,862 та 1,254 відсоткового пункту відповідно. На даний час інституційне середовище формування та реалізації бюджетної стратегії країн з розвинутою та трансформаційною економікою представлене різними фінансовими інститутами: правила фінансово-бюджетної стійкості – регулювання сукупного державного боргу на безпечному рівні по відношенню до валового внутрішнього продукту з урахуванням рейтингу ризику країни і рівня боргу в іноземній валюті, розробка довгострокового цільового показника рівня державного боргу; правила балансу структурного бюджету – підтримка балансу структурного бюджету, його формування з врахуванням циклічності економічних процесів; інститут державно-приватного партнерства – залучення приватних компаній для вирішення стратегічних завдань суспільного розвитку; інститут вирішення фінансових спорів; інститут бюджетування, орієнтованого

на результат що сприяє забезпеченню прозорості фінансових потоків. Дані фінансові інститути визначають особливості формування сучасної бюджетної політики та є важливими інструментами забезпечення бюджетної стійкості та збалансованості в умовах поглиблення процесів фінансової глобалізації. Вагомим кроком для збалансування бюджетної системи в Європейських країнах стало підписання у лютому 1992 року Маастрихтського договору. У відповідності з його нормами, країни члени Європейського Союзу внесли значні зміни у механізм бюджетного регулювання, що вплинуло на підвищення рівня збалансованості бюджетної системи країн та значного скорочення дефіциту державного бюджету, особливо в 1994-1997 роках. Маастрихтським договором передбачено, що в державах-членах, які погодилися перейти до єдиної валюти рівень дефіциту державного бюджету не повинен перевищувати 3 %, а загальний державний борг – 60 % валового внутрішнього продукту. Слід зазначити, що здійснюючи контроль за розвитком бюджетної системи та дотриманням бюджетної дисципліни в зазначених країнах Комісією Європейського Союзу вагома увага надавалась критерію співвідношення дефіциту державного бюджету з державними капітальними витратами. Основним завданням економічної політики держав-членів Європейського Союзу в 90-х роках визначено необхідність здійснення заходів для стимулювання інновацій, сприяння становленню інформаційного суспільства, створення робочого середовища більш сприятливого для ініціативи і розвитку малого та середнього бізнесу. Серед основних пріоритетів бюджетної політики слід виділити: стримання збільшення бюджетних видатків; зменшення податкового навантаження; перенаправлення державних витрат на інвестиції в інфраструктуру, розвиток людського капіталу; підвищення ефективності державних послуг; забезпечення заходів для того, щоб скорочення загального податкового навантаження не сприяло зростанню дефіциту державного бюджету. В 1996 році держави-члени Європейського Союзу, за винятком Німеччини домоглися прогресу в скороченні дефіциту бюджету з 5,0 % у валовому внутрішньому продукті в 1995 році до 4,3 %. Слід зазначити, що

Фінляндії і Нідерландам вдалося скоротити дефіцит до рівня нижче 3 % у валовому внутрішньому продукті. Проте у 1996 році відновились тенденція до зростання боргів: середній показник зріс з 71,2 % у 1995 році до 73,5 %. Найвищі показники спостерігалися в Німеччині, Іспанії, Франції, Австрії і Великобританії. Частка державних витрат у валовому внутрішньому продукті зросла в Данії, Франції та Італії, а податкове навантаження зросло в Данії, Іспанії, Франції, Італії, Австрії, Португалії, Фінляндії і Швеції[5,9,10,56,99-103].

З метою подальшого підвищення бюджетної дисципліни та забезпечення ефективності бюджетної політики у 1997 році підписаний Пакт стабільності і зростання, який заснований на 99 і 104 статтях Маастрихтського договору (з поправками, прийнятими в 1993 році в Маастріхті) і пов'язаними з ними рішеннями. Відповідно до Пакту стабільності і зростання переважна більшість держав-членів Європейського Союзу розпочали значні заходи щодо скорочення бюджетного дефіциту до 3 % у валовому внутрішньому продукті, або менше. Зазначеного показника у 1997 році вдалось досягти п'ятьом державам-членам: Люксембургу, Данії, Ірландії, Нідерландам та Фінляндії в інших державах-членах зазначений показник значно наблизився до визначеного еталону. Введення євро з 1 січня 1999 року знаменувало собою вагоме досягнення в процесі європейської інтеграції. У той же час, перед Європейським Союзом постали нові завдання у сфері бюджетної політики. Визначено, що політичні заходи, які сприяють зростанню зайнятості та стабільності в зоні євро повинні включати зобов'язання щодо бюджетної політики. Прогрес, досягнутий у бюджетній консолідації повинен створити необхідні можливості для зменшення вразливості бюджету і допомогти країнам у підготовці до довгострокових бюджетних проблем, пов'язаних зі старінням населення. Держави-члени в зв'язку з цим повинні покращувати свої бюджетні позиції через обмеження державних витрат, а не через збільшення податків; забезпечити ефективність державних фінансів, зокрема шляхом зниження загального податкового навантаження і зміцнення податкової координації на рівні країн Європейського Союзу. В 2003 році вперше на рівні країн

Європейського Союзу визначено, що весь бюджетний процес буде заснований на методології розробки, ухвалення і виконання бюджету, яка припускає перехід до середньострокового бюджетного планування. Цей метод надав можливість для виконання бюджетних програм, що виходять за рамки року, а також припускав, що планування витрат повинне відбуватися на основі розділення діючих зобов'язань, що приймаються. Таким чином на початку трирічного планування витратна частина бюджетів визначалась виходячи з прийнятих раніше зобов'язань. У міру просування усередині трирічного циклу виникаючий обсяг додаткових засобів спрямовувався на фінансування нових зобов'язань відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади та місцевого самоврядування [5,9,10,61,99-103].

З метою забезпечення чіткого, змістовного законодавчого визначення бюджетного процесу з 2003 року передбачено складання перспективних фінансових планів; забезпечення ефективності механізмів середньострокового соціально-економічного розвитку муніципальних утворень; розгляд та обґрунтування можливостей щодо оновлення на державному рівні нормативної бази щодо прогнозування показників і розробки програм соціально-економічного розвитку територій. В жовтні 2008 року в зв'язку з фінансово-економічною рецесією Комісією Європейського Союзу прийнято рішення про пом'якшення фінансових вимог визначених в Пакті стабільності і зростання. При цьому основна ціль середньострокових стабілізаційних програм все ж таки полягає в приведенні у відповідність основних показників до установлених в Пакті стабільності і зростання норм. У 2008-2009 роках в країнах Європейського Союзу та Єврозоні спостерігається значне зростання дефіциту державного бюджету та державного боргу по відношенню до валового внутрішнього продукту. У 2008 році у порівнянні з попереднім роком частка дефіциту державного бюджету у валовому внутрішньому продукті в Єврозоні зросла на 1,3 відсоткових пункти та склала 2 %, а у 2009 році відповідно на 4,3 відсоткових пункти – 6,3 %. Тоді як протягом 2001-2007 років середнє значення частки дефіциту державного бюджету у валовому внутрішньому продукті

склало 2,1 %. Частка державного боргу у валовому внутрішньому продукті у 2008 році у порівнянні з попереднім роком зросла на 3,6 відсоткових пункти та склала 69,8 %, а у 2009 році відповідно на 9,4 відсоткових пункти – 79,2 %. Тоді як протягом 2001-2007 років середнє значення державного боргу складало 68,5 %. Динаміка частки доходів у загальному обсязі протягом 2007-2009 років в країнах Євросони показує, що найбільше середнє значення цього показника за наведений період становлять податкові надходження – 56,5 %, з них непрямі податки – 29,1 %, прямі податки – 26,7 % та податки на капітал – 0,7 %; відрахування на соціальне страхування – 34,2 %; податки з продажу – 4,8 %; капітальні доходи – 0,3 %; інші поточні доходи – 4,2 %. Динаміка частки видатків у загальному обсязі протягом 2007-2009 років в країнах Євросони показує, що найбільше середнє значення цього показника за наведений період становлять видатки на соціальну допомогу – 45,8 % та оплату праці – 21,5 %.

В країнах європейського Союзу протягом 2007-2021 років в середньому частка державних доходів у валовому внутрішньому продукті складає – 44,15 %, у тому числі за 2012-2021 роки – 44,65 %; відповідний показник податкових надходжень бюджету протягом 2007-2021 років в середньому склав – 25,74 %, у тому числі за 2012-2018 роки – 26,16 %; відповідний показник непрямих податків за 2007-2021 роки склав – 12,85 %, у тому числі за 2012-2021 роки – 13,14 %; відповідний показник прямих податків за 2007-2021 роки склав – 12,52 %, у тому числі за 2012-2021 роки – 12,68 %; відповідний показник податків на капітал за 2007-2021 роки склав – 0,27 %, у тому числі за 2012-2021 роки – 0,25 %; відповідний показник відрахувань на соціальне страхування за 2007-2021 роки склав – 13,12 %, у тому числі за 2012-2018 роки – 13,24 %; відповідний показник податків з продажу за 2007-2021 роки склав – 3,04 %, у тому числі за 2012-2021 роки – 3,08 %; відповідний показник капітальних доходів за 2007-2021 роки склав – 0,19 %, у тому числі за 2012-2021 роки – 0,20 %; відповідний показник інших поточних доходів за 2007-2021 роки склав – 1,72 %, у тому числі за 2012-2021 роки – 1,74 %.

Частка витрат у валовому внутрішньому продукті за 2007-2021 роки в середньому складає – 47,20 %, у

тому числі за за 2012-2021 роки – 47,32 %; відповідний показник витрат на проміжне споживання за 2007-2021 роки склав – 5,96 %, у тому числі за 2012-2021 роки – 5,98 %; відповідний показник витрат на оплату праці за 2007-2018 роки склав – 10,43 %, у тому числі за 2007-2011 роки – 10,58 %, за 2012-2021 роки – 10,36; відповідний показник витрат на погашення відсотків за 2007-2021 роки склав – 2,55 %, у тому числі за 2012-2021 роки – 2,52 %; відповідний показник витрат на субсидії за 2007-2021 роки склав – 1,24 %, у тому числі за 2012-2018 роки – 1,30 %; відповідний показник витрат на соціальну допомогу за 2007-2021 роки склав – 20,48 %, у тому числі за 2012-2018 роки – 20,92 %; відповідний показник інших поточних витрат за 2007-2021 роки склав – 2,53 %, у тому числі за за 2012-2021 роки – 2,60 %; відповідний показник капітальних трансфертів із заборгованості за 2007-2021 роки склав – 1,20 %, у тому числі за 2012-2021 роки – 1,12 %; відповідний показник капітальних вкладень за 2007-2021 роки склав – 3,09 %, у тому числі за 2012-2018 роки – 2,85 %. Частка дефіциту бюджету у валовому внутрішньому продукті протягом 2007-2021 років в середньому склала – 3,42 %, у тому числі за 2012-2021 роки – 2,86 %; відповідний показник державного боргу за 2007-2021 роки склав – 76,85 %, у тому числі за 2012-2021 роки – 82,14 %. Разом з цим, відмічається зростання частки державного боргу у валовому внутрішньому продукті [5,9,10,56,99-103]. В розрізі країн найбільша частка державного боргу у валовому внутрішньому продукті за 2012-2021 роки спостерігається у Греції (170,45 %); Італії (125,28 %); Португалії (124,85 %); Бельгії (102,18 %); Франції (90,36 %). Найменша частка державного боргу у валовому внутрішньому продукті спостерігається у Естонії (8,32 %); Люксембургу (19,54); Болгарії (23,08 %); Румунії (37,24 %); Литві (39,05 %). За 2007-2021 роки в країнах ЄС коефіцієнт еластичності державних доходів до валового внутрішнього продукту складає 1,25, у тому числі відповідний показник непрямих податків – 0,72, прямих податків – 1,20, податків на капітал – 9,25, відрахування на соціальне страхування – 1,54, податків з продажу – 1,42, капітальних доходів – 5,30, інших поточних

доходів – 2,42. Коефіцієнт еластичності витрат на проміжне споживання до валового внутрішнього продукту за 2007-2021 роки складає – 1,05; відповідний показник витрат на оплату праці – 0,74; витрат на погашення відсотків – 0,12; витрат на субсидії – 1,30; витрат на соціальну допомогу – 1,42; на інші поточні витрати – 1,60; на капітальні трансферти із заборгованості – 2,35; на капітальні вкладення – 0,26. Незважаючи на заходи щодо приведення у відповідність до визначених норм в Пакті стабільності і зростання, в країнах Європейського Союзу відмічаються відмінності щодо структури державних доходів та витрат. При цьому за 2005-2021 роки частка перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджет складає більше 42 % та коливається серед країн в достатньо широкому діапазоні. Найбільший зазначений показник серед країн Європейського Союзу у 2015 році спостерігається у Фінляндії – 55,1 %, найменший у Ірландії – 32,3 %. В середньому за 2012-2021 роки частка податкових надходжень в Австрії, Бельгії, Греції, Данії, Ірландії, Хорватії, Італії, Люксембурзі, Угорщині, Мальті, Португалії, Фінляндії, Франції, Швеції, Великобританії, Ісландії, Норвегії складає більше 25 %. В таких країнах як Бельгія, Іспанія, Італія, Люксембург, Фінляндія переважаючими серед податкових джерел є прями податки. Більше 15 % в структурі державних доходів припадає на відрахування на соціальне страхування в таких країнах як Австрія, Бельгія, Німеччина, Франція. Щодо структури державних витрат то в таких країнах як Австрія, Бельгія, Німеччина, Греція, Італія, Нідерланди, Фінляндія, Франція на соціальну допомогу припадає більше 20 % тоді як в Болгарії, Латвії, Литві, Румунії, Естонії, Великобританії, Швейцарії менше 15 %. Не дивлячись на відмінності щодо структури державних доходів та витрат між країнами Європейського Союзу відмічається зменшення середнього відхилення по всім показникам, що дозволяє зробити висновок про те, що процес конвергенції значно впливає на бюджетну політику. Рівень державного боргу все ще перевищує установлений показник в Пакті стабільності і зростання. Зокрема серед країн Європейського Союзу в середньому за 2012-2021 роки лише в Естонії, Румунії, Латвії, Болгарії, Литві, Чеській Республіці, Словаччині, Швеції, Фінляндії державний борг не перевищував 60 % валового внутрішнього продукту. Необхідно

відмітити, що використання бюджетної політики як ефективного інструменту забезпечення соціально-економічного розвитку затрудняється її циклічною асиметрією, яка посилюється в зв'язку із змінами економічної кон'юнктури. В зв'язку з цим важливим завданням в сфері бюджетної політики залишається гармонізація бюджетних систем, зокрема щодо структури доходів та витрат. В цілому на даному етапі особливості європейської моделі бюджетної політики визначається значною роллю глибоких інтеграційних процесів в забезпеченні її дієвості. При цьому, доцільно відмітити, що виходячи із стратегічних прогнозів ВВП за паритетом купівельної спроможності в країнах ЄС в середньому до 2050 року зросте у 1,4 рази. Зокрема, відповідний показник зросте з 2018 до 2050 року в Німеччині у 1.52 рази; Великобританії у 1.86 рази; Франції у 1.68 рази; Італії у 1.45 рази; Польщі у 1.38 рази. Поряд з цим, передбачається зростання частки пенсійних витрат у ВВП. Відповідно до прогнозу Європейської комісії, частка державних видатків у ВВП країн ЄС у зв'язку з зростанням рівня старіння населення збільшиться на 1.35 відсоткових пункти за період з 2018 року до 2050 року і складе 27.4 %. З метою забезпечення бюджетної стабільності в країнах ЄС на даний час прийняті: нові бюджетні положення до Пакту про стабільність і зростання; Пакт «Євро-Плюс»; Фіскальний договір [5,9,10,56,99-103]. Нові бюджетні положення внесені до Пакту про стабільність і зростання полягають у тому, що поряд із граничним показником дефіциту бюджету (3 % ВВП) визначено необхідність забезпечення структурно збалансованого бюджету; щорічне скорочення на одну двадцяту обсягу державної заборгованості, який виходить за граничний показник (60% ВВП). Відповідно до пріоритетів бюджетної політики обґрунтована необхідність збереження соціальної спрямованості бюджетних витрат та збільшення частки витрат на інноваційний розвиток. Визначено, що з метою підвищення самостійності органів місцевого самоврядування щодо формування та реалізації політики регіонального розвитку, підвищення їх зацікавленості у забезпеченні підтримки бізнесу та створення нових робочих місць, сталого регіонального розвитку нормативи відрахувань від загальнодержавних податків

та зборів, які є бюджетоутворюючими для бюджетів районів і міст обласного підпорядкування, будуть збережені на термін не менше трьох років; заходи у сфері податкової політики будуть спрямовані на підтримку оптимального рівня податкового навантаження на економіку, стимулювання економічного зростання. Визначено, що рівень податкового навантаження складатиме не більше 25 % від валового внутрішнього продукту. З метою досягнення даної мети передбачається: підвищення ефективності податкової системи для стимулювання інвестиційної та інноваційної активності; вдосконалення підходів до справляння податку на нерухомість і екологічного податку; звільнення від податку на додану вартість внутрішньохолдингових оборотів товарів; забезпечення переходу на електронне обслуговування платників. У багатьох зарубіжних країнах повноваження на здійснення видатків у галузі освіти закріплені як за центральними, так і місцевими органами влади. При цьому заклади вищої освіти фінансуються з державного бюджету, що відповідає принципу економії на масштабі, в той час як видатки на початкову та середню освіту здійснюються з місцевих бюджетів. Повноваження щодо видатків на охорону здоров'я у більшості зарубіжних країн розмежовано не лише між рівнями бюджетної системи, а й між секторами економіки – державним та приватним. З центрального бюджету, як правило, здійснюються видатки загальнодержавного значення, пов'язані, наприклад, із запобіганням розповсюдженню небезпечних інфекційних захворювань. Повноваження щодо утримання закладів первинної та спеціалізованої медичної допомоги віднесено до сфери управління органів місцевого самоврядування. Світовий досвід свідчить про ефективність поєднання державних та приватних механізмів надання суспільних послуг, оскільки наявність варіацій у даному питанні дозволяє вибрати найкращий варіант. Вища мотивація у досягненні кращих результатів діяльності є основною перевагою приватних структур, завдяки використанню якої можна підвищити ефективність видатків місцевих бюджетів. Закріплення за органами місцевого самоврядування видаткових повноважень на забезпечення послуг у галузях освіти, охорони здоров'я,

соціального захисту може призвести до диференціації якості таких послуг залежно від рівня фінансової забезпеченості місцевих бюджетів. Вирішенню зазначеної проблеми у зарубіжних країнах сприяло запровадження єдиних стандартів надання суспільних послуг, застосування та дотримання яких при плануванні видаткової частини місцевих бюджетів є обов'язковим. Централізований підхід до управління бюджетними коштами та високий рівень їх перерозподілу характерні для країн з високим ступенем нерівності бюджетної забезпеченості адміністративно-територіальних одиниць. Зокрема, у Німеччині федеральна влада відповідає лише за дію законів у сферах, які в основному стосуються зовнішніх відносин, федерального фінансового управління, діяльності бундесверу, федерального прикордонної охорони. Значна кількість управлінських функцій закріплена за органами місцевого самоуправління. За дорученням федерації виконується лише невелика частина функцій, наприклад, управління мережами федеральних автострад і автодоріг, водяних шляхів, будівництвом аеропортів. Більшість федеральних законів виконуються безпосередньо місцевою владою під федеральним наглядом. Однак можливості федерації здійснювати вплив є обмеженими. Нагляд поширюється на правомірність, а не доцільність управлінських рішень. Реалізація повноважень щодо розвитку шкіл, діяльності поліції, благоустрою забезпечується винятково місцевими органами влади. У Японії механізм розподілу видаткових повноважень між рівнями бюджетної системи обумовлений вертикальною схемою взаємовідносин між центральними та місцевими органами державної влади. При цьому органи місцевого самоврядування створювались центральними органами влади за єдиною схемою. Держава мала право контролювати та прямо втручатись у справи регіонального значення. Така ситуація стала підґрунтям та політичною передумовою встановлення високоцентралізованої моделі взаємовідносин між центральними та місцевими органами влади. Місцеві органи влади в Японії наділені повноваженнями щодо реалізації завдань та заходів у сферах, пов'язаних із створенням належних умов для життя населення, забезпеченням

його добробуту, підтримкою місцевого підприємництва. Зазначені органи визначають порядок землекористування, забезпечують реалізацію загальнодержавних програм, які сприяють активізації виробничої діяльності в регіоні та перерозподілу обсягів виробництва з однієї території на іншу. З одного боку, органам місцевого самоврядування делеговано широке коло економічних функцій і прав, з іншого – вони не мають повної фінансової самостійності. Тому оптимізація бюджетно-податкової системи є важливим інструментом забезпечення автономії місцевої влади [5,9,10,56,99-103].

Органом, який забезпечує та координує реалізацію заходів щодо регіонального розвитку в Польщі, є Польське Агентство Регіонального розвитку. Основними функціями цього Агенства є: розроблення та реалізація шляхів втілення в життя ініціатив стосовно соціально-економічного розвитку регіонів; забезпечення публічності інформації щодо поставлених та досягнутих цілей регіонального розвитку; запровадження бюджетних програм, реалізація яких здійснюватиметься за рахунок іноземних інвестицій та сприятиме перспективному розвитку. Важливо відмітити, що починаючи з кінця 90-х років, у країнах-членах Європейського союзу введено обов'язкове трирічне прогнозування показників видатків місцевих бюджетів, яке повинно сприяти підвищенню ефективності та результативності використання бюджетних коштів. У країнах ОЕСР у контексті запровадження середньострокового планування місцевих бюджетів часто вживається термін «багаторічні бюджети», які є інструментом втілення в життя заходів адміністративно-територіальних реформ, підвищення ефективності бюджетного управління та прозорості фінансово-економічної політики. У Франції шляхом внесення змін до Конституції було введено нову категорію законів про програмування, які визначають основні напрями розвитку державних фінансів на середньострокову перспективу. Основою французької системи середньострокового програмування є затвердження видатків бюджету на три роки в розрізі функцій, що відповідає розподілу видатків за основними галузями – зовнішня діяльність, безпека, оборона, освіта, соціальний захист тощо. Закон про бюджет на

наступний рік розробляється окремо, але обов'язково на базі середньострокового бюджету. У законі про бюджет деталізуються видатки, визначені у законі про програмування, до рівня бюджетних програм, загальний обсяг видатків за кожною функцією залишається незмінним. Середньострокове бюджетне планування виходить з того, що загальні видатки не можуть перевищувати визначеної норми їх зростання, наприклад на рівні очікуваного середньострокового прогнозу індексу споживчих цін. Виключно перегляд показників інфляції може призвести до зміни обсягу загальних видатків. Середньострокове бюджетне програмування стосується лише затвердження лімітів видатків у розрізі функцій по державному бюджету і не здійснюється для місцевих бюджетів та позабюджетних соціальних фондів, оскільки вони є незалежними від центрального уряду. Водночас, закон про середньострокове бюджетне програмування містить цілі щодо рівнів дефіциту та боргу не лише державного бюджету, але й сектору загальнодержавного управління, включаючи державний бюджет, місцеві бюджети, державні соціальні фонди, що є вимогою Європейського союзу. Важливою складовою середньострокового бюджетного програмування є прогнозування макроекономічних показників. Макропрогнозування передбачає розробку реалістичного макроекономічного сценарію, на основі якого розробляються основні фінансові документи країни – закои про бюджет, про програмування державних фінансів, про фінансування соціального захисту. Для розроблення макроекономічних прогнозів на коротко- та середньострокову перспективу використовуються різні підходи. Короткострокове програмування здійснюється на основі припущень зміни окремих складових сукупного попиту – споживання, інвестиції, експорт та імпорт, тоді як середньострокове – на основі наближення фактичних темпів економічного зростання до потенційних, що вимагає окремих розрахунків темпів зростання валового внутрішнього продукту у середньо- та довгостроковій перспективі на основі динаміки факторів виробництва. Французькій моделі середньострокового програмування притаманні деякі риси, які відрізняють її від моделей інших європейських країн. Деякі з цих

відмінностей свідчать про необхідність подальшої адаптації системи багаторічного бюджетного планування до діючих інституціональних та законодавчих механізмів. У Нідерландах середньострокове планування діє з 1994 року. Часовий горизонт при цьому охоплює плановий рік та наступні за ним чотири бюджетні періоди. Напрями та зміст уточнення та коригування бюджетних показників визначаються змінами тенденцій соціально-економічного та політичного розвитку країни. Основною мотивацією для голландської системи планування було те, що встановлена мета досягнення певного рівня дефіциту/профіциту виявилася недостатньою, оскільки вона не забезпечувала контроль за використанням бюджетних коштів і, як правило, призводила до необхідності здійснення спеціальних заходів. Початковий етап бюджетного процесу розпочинається, коли новий уряд приходить до влади і формує загальну бюджетну стратегію на весь чотирирічний термін, що є частиною коаліційної угоди. Ця стратегія містить конкретні цілі бюджетної політики, які згодом досягаються шляхом реалізації різних урядових заходів на щорічній основі. Коаліційна угода складається з трьох основних частин: огляд стратегій, які має намір реалізовувати новий уряд, у тому числі основних макроекономічних показників, яких необхідно досягти до кінця терміну своєї каденції; докладний перелік бюджетних правил із визначенням того, яким чином коаліція діятиме у разі можливої нестачі бюджетних коштів; реальні значення граничних показників бюджетних видатків на багаторічну перспективу для трьох основних бюджетних галузей – охорона здоров'я, соціальне забезпечення та праця, а також основні адміністративні видатки уряду. Граничні бюджетні показники для окремих галузей в сукупному обсязі видатків, які зазвичай ґрунтуються на більш песимістичному з двох економічних прогнозів, представлених центральним плановим управлінням, відображають стратегічні пріоритети бюджетної політики. Дисциплінуюча роль бюджетних обмежень підтверджується тим фактом, що за умови виникнення непередбачених витрат або врахування політичних пропозицій, які не були частиною початкової коаліційної угоди, на забезпечення додаткових видатків

вимагається згода всіх міністрів та підтримка політичних партій у парламенті. Це означає, що реальні значення запланованих і фактичних видатків для трьох найбільших галузей зазвичай відрізняються незначною мірою. Основою побудови бюджетної політики у сфері планування видатків місцевих бюджетів є їх рівень. Зафіксовані показники бюджетних лімітів в реальному вираженні визначаються для кожної галузі, дозволяючи автоматичним стабілізаторам діяти через дохідну частину. Ступінь фінансового коригування протягом планового періоду координується урядом, а не регулюється системою планування автоматично. Ідея полягає в тому, що лімітні показники бюджетних видатків повинні встановлюватись, виходячи з обґрунтованих прогнозів макроекономічних показників [5,9,10,61,99-103].

Реформа системи бюджетного планування у Фінляндії розпочалася у 1991 році через фінансові труднощі, викликані економічним спадом на початку 1990-х років. Існуюча система планування ґрунтується на багаторічній програмі витрат, прийнятій у 1995 році, яка сприяла фінансово-економічній стабільності і оптимізації видатків. Планування бюджету на середньострокову перспективу було запроваджено в 2003 році. Середньострокова програма на чотирирічний період формується новим урядом, з моменту його приходу до влади, та охоплює весь термін дії його повноважень. Показники граничних бюджетних показників виражаються у постійних цінах і розбиваються на чотирнадцять галузей управління, які по суті є сферами діяльності різних міністерств. Програма щороку коригується з урахуванням змін фактичних цін та пролонгується з метою прийняття нового чотирирічного прогнозу. Основна увага приділяється рокам у межах терміну перебування уряду при владі. Частина плану, яка виходить за межі терміну каденції діючого уряду, не може розглядатися як обов'язкова. Можливості досягнення цілей, першочергово встановлених на термін каденції уряду, обговорюються та оприлюднюються. Деякі видатки не включаються до програми планування. Це, зокрема, видатки, пов'язані із згладжуванням дії економічних циклічних коливань, та відсотки за державним боргом. Планування не включає цілей відносно фіскального балансу

або державного боргу. Водночас, програма стабільності, яка подається до Європейської комісії, встановлює такі цілі на поточний бюджетний період. Видатки місцевих органів влади мають балансувати відповідно до середньострокової програми уряду. В Австрії, Данії, Фінляндії, Австралії бюджетні показники перспективного розвитку розраховуються на три наступні за поточним бюджетним періодом роки. У Швеції паралельно зі складанням трирічного бюджету формують прогностичні обсяги основних бюджетоутворюючих показників на чотири планові періоди. Такий підхід дозволяє передбачити результати та наслідки проведення бюджетної політики та уникнути можливих підводних каменів у майбутньому. Особливості бюджетного планування в Греції полягає в застосуванні мораторію на скорочення чи обмеження обсягів інвестиційних видатків, розрахованих Міністерством економіки, при включенні їх до державного бюджету. Вагомою є французька практика щодо розробки середньострокового прогнозу фінансів сектору загальнодержавного управління, який включає державний бюджет, місцеві бюджети, державні соціальні фонди, тоді як тільки одна складова цього прогнозу, а саме державний бюджет, затверджується законом. Огляд кращих практик у сфері стратегічного програмування дозволяє підсумувати наступне. Середньострокове планування видатків місцевих бюджетів шляхом їх формування на багаторічну перспективу забезпечує: переорієнтацію бюджету з інструменту поточного планування в механізм перспективного прогнозування; використання ефективної моделі бюджетного процесу, в основу якої покладено взаємозв'язок поточних та перспективних цілей фінансово-економічної політики; формування фінансового плану розвитку як окремих територій, галузей, так і економіки в цілому; проведення ґрунтовного аналізу макропоказників та напрямів перспективного соціально-економічного розвитку країни та адміністративно-територіальних одиниць; контроль за виконанням бюджетів місцевого самоврядування шляхом проведення моніторингу та аналізу бюджетних показників, не обмежуючись інформацією лише поточного бюджетного періоду; взаємозв'язок між спрямуванням бюджетних коштів на

реалізацію видаткових повноважень, програм, проектів та результатами їх використання; транспарентну підзвітність органів державної влади; інформаційну базу для складання бюджету, орієнтованого на результат. Програмно-цільовий метод планування видатків місцевих бюджетів є інструментом, який забезпечує ефективне управління бюджетним процесом у середньостроковій перспективі. Цей метод зорієнтовано на вирішення існуючих проблем та досягнення визначених цілей. Багато країн застосовує його з метою результативного використання обмежених коштів місцевих бюджетів. Уперше програмно-цільовий метод у бюджетному процесі було запроваджено у 60-х роках минулого століття у Сполучених Штатах Америки. На даний час США, Канада, Нова Зеландія, Велика Британія та країни-члени Європейського Союзу активно використовують програмно-цільовий метод під час складання та виконання місцевих бюджетів [9,10,56,58,99-103].

У Сполучених Штатах Америки програмно-цільовий метод спочатку був запроваджений на рівні Федерального уряду у процесі формування державного бюджету. Система Федерального казначейства США підтримала ініціативу переходу на дану методологію, якій належить провідна роль у впровадженні практики обслуговування бюджетних видатків на основі затверджених показників результативності бюджетних програм. На даний час практика програмно-цільового бюджетування застосовується переважною кількістю штатів і територій. Відповідно до законодавства кожен штат має повноваження щодо вибору прийнятної для нього системи управління бюджетом та керується власними підходами до формування та виконання бюджету за програмно-цільовим методом, використовує різні процедури для розробки результативних показників виконання бюджетних програм, звітності про їх виконання, розподілу ресурсів між програмами. На рівні урядів штатів і адміністрацій муніципальних утворень моніторинг результативності бюджетних видатків регулюється власними нормативно-правовими актами. Процес програмно-цільового бюджетування у США постійно удосконалюється завдяки реалізації нових ініціатив у реформуванні бюджетної сфери. В першу чергу це стосується

удосконалення підходів до оцінки результативності виконання бюджетних програм, встановлення взаємозв'язку цілей та завдань програм з пріоритетними напрямками соціально-економічного розвитку країни та територій, що сприяє підвищенню ефективності використання бюджетних коштів. Важливим кроком у цьому напрямі стало прийняття Федерального закону «Про оцінку результатів діяльності державних установ», який визначив цілі та способи досягнення результативних показників у сфері управління видатками бюджетів. Норми закону регламентують, що пріоритетним під час ухвалення рішень та формування звітності є такі результати діяльності центральних та регіональних органів влади, як підвищення рівня зайнятості населення, повне задоволення суспільних потреб, забезпечення національної безпеки. Врахування досвіду США може бути корисним під час розробки вітчизняної методологічної бази для складання та виконання місцевих бюджетів за програмно-цільовим методом, особливо в частині впровадження системи моніторингу та оцінки бюджетних програм на основі результативних показників їх виконання. В Австралії запровадження програмно-цільового методу на початку 70-х років минулого століття було складовою комплексної реформи державного управління та економічної політики. Підготовка бюджету за програмно-цільовим методом передбачає здійснення наступних кроків: уряд визначає кінцеві результати у вигляді стратегічних цілей, які відображають соціальний ефект, якого необхідно досягти в кожній конкретній галузі; міністерства та відомства, в свою чергу, визначають цілі, яких вони повинні досягти з метою максимально ефективної реалізації державної політики, що сприяє досягненню стратегічних цілей уряду; з метою оцінки соціальної та економічної ефективності своєї діяльності, підвищення прозорості бюджетного процесу та рівня власної відповідальності за кінцеві результати міністерства та відомства розробляють систему результативних показників бюджетних програм; Міністерство фінансів здійснює перспективний аналіз витрат та готує плани бюджету за програмами у розрізі видатків та доходів на поточний рік та три наступні роки; середньостроковий план є основою для розробки щорічного

бюджету. Зарубіжні експерти вважають, що досвід запровадження програмно-цільового методу в Австралії можна оцінювати як позитивний завдяки тому, що: бюджетні реформи мали значну підтримку уряду; програмно-цільовий метод впроваджувався як складова комплексного розвитку бюджетного процесу. Серед основних недоліків слід відзначити: некоректність визначення цілей окремих бюджетних програм, що ускладнює процес їх моніторингу та оцінки і, відповідно, унеможлиблює прийняття раціонального управлінського рішення; недостатність інформації про виконання бюджетних програм, що не дозволяє вчасно вносити відповідні зміни до програм або усувати негативні сторони у процесі їх реалізації. Бюджетний процес Великобританії характеризується наступними підходами, які використовуються з метою належного програмно-цільового урядування: бюджетні цілі зосереджуються на основних пріоритетах державної та регіональної політики і спрямовані на їх реалізацію, управління бюджетом відбувається на основі кінцевих соціально важливих результатів; стратегія бюджетної політики та обсяг видатків у розрізі функцій та відомчої класифікації визначається на довгостроковий період. Зазначені показники – контрольні суми – є основою для перегляду урядом існуючих зобов'язань на два наступні бюджетні періоди та формування прогнозу на третій рік. В угоді про надання бюджетних послуг та угоді про якість послуг, які застосовуються у Великобританії з 1998 року, визначаються цілі і завдання кожного міністерства, органу муніципального управління, значення результативних показників бюджетних програм та обсяги суспільних послуг, розміри очікуваного ефекту від їх надання, а також інші цільові показники діяльності міністерств, відомств та органів влади. Позитивним досягненням британського підходу до запровадження програмно-цільового методу є посилення бюджетної дисципліни та підвищення ефективності видатків завдяки їх довгостроковому плануванню. Уряд Великобританії формує бюджетну політику, виходячи з позицій, що застосування програмно-цільового методу забезпечує більш раціональний розподіл коштів за пріоритетними напрямками фінансово-економічного розвитку. До процедурних недоліків

британської системи програмно-цільового бюджетування можна віднести те, що вона передбачає періодичний, досить складний аналіз всіх програм, що увійшли до бюджетів. Це потребує значних людських ресурсів, технічних та фінансових витрат і до моменту завершення аналізу може стати причиною невизначеності щодо майбутнього фінансування програм [5,9,10,61,99-103].

Запровадження програмно-цільового методу у бюджетному процесі набуває надзвичайної актуальності в умовах інтеграції України до Європейського Союзу, оскільки підготовка бюджету у програмно-цільовому форматі є однією з основних вимог до країн-членів Європейського Союзу та кандидатів для вступу до нього. Експерти Міжнародного валютного фонду, здійснивши аналіз міжнародного досвіду програмно-цільового бюджетування, виділили чотири основних вимоги до його розвитку, доцільність дотримання яких підтверджена світовою практикою: сукупність програм має враховувати всеохоплюючу систему напрямів і пріоритетів стратегічного розвитку. Сукупність програм представляє план бюджетних видатків, узгоджених із стратегічними цілями, тактичними завданнями, кінцевими результатами, які розроблені в ході процесу бюджетування, орієнтованого на досягнення результатів. Для того, щоб реально відображати цілі, сукупність програм має бути правильно структурована, тобто відповідати стратегії в цілому. Зазначене дозволить оцінити, яким чином заходи уряду забезпечують досягнення стратегічних цілей соціально-економічної політики; програми мають бути складені таким чином, щоб забезпечити прийняття ефективних економічних рішень і визначення пріоритетів. Виходячи з необхідності вписати сукупність програм в розширений контекст державних рішень і пріоритетів, має бути встановлений чіткий взаємозв'язок між бюджетними коштами, використаними для реалізації програми, та очікуваними й кінцевими результатами; програми мають формуватися так, щоб при їх реалізації забезпечувалися принципи підзвітності, логічності, послідовності, системності, узгодженості. Програми та підпрограми мають бути розділені на окремі напрями діяльності і проєкти. При цьому досягнення цільових показників має бути обов'язковим для

розпорядників бюджетних коштів; застосування програмно-цільового методу має забезпечити формування всеохоплюючої моделі управління бюджетом, спрямованої на забезпечення ефективності бюджетних видатків. Для отримання максимальної користі від реалізації програм, структурованих відповідно до поставлених цілей і завдань, необхідні додаткові заходи з точки зору забезпечення результативності та підзвітності. Механізм використання коштів має забезпечувати більше можливості розпорядникам та відповідальним виконавцям бюджетних програм, які прагнуть досягти ефективної їх реалізації.

Узагальнивши досвід зарубіжних країн у сфері впровадження програмно-цільового методу, можна зробити наступні висновки: програмно-цільовий метод є лише одним з елементів цілої низки реформ у бюджетній сфері, спрямованих на покращення діяльності бюджетних установ. Обов'язковими елементами є моніторинг та оцінка результативності виконання бюджетних програм. Досвід багатьох країн показує, що запровадження програмно-цільового методу – це поступовий процес, в якому окремі елементи бюджетування спочатку вводяться, перевіряються, модифікуються. Країнам, які першими запровадили програмно-цільовий метод, знадобилося багато років для розробки ідей та успішної імплементації їх у практику. Крок за кроком вони змінюють і удосконалюють цю систему. Таким чином, з метою забезпечення довгострокової стійкості бюджетної системи на даний час застосовуються інструменти обмеження зростання бюджетних витрат при безумовній реалізації діючих зобов'язань. До пріоритетних завдань фінансово-бюджетної стратегії належать: забезпечення прозорості та передбачуваності параметрів бюджету, у тому числі базових принципів і умов реалізації податкової, бюджетної і боргової політики, виявлення основних бюджетних ризиків та їх попередження; вжиття заходів щодо удосконалення податкової, бюджетної, боргової політики, у тому числі підвищення ефективності бюджетних витрат, що сприяють досягненню збалансованості бюджетів і вирішенню основних завдань соціально-економічного розвитку країни як в короткостроковому так і в довгостроковому періоді; визначення обсягів довгострокових фінансових

зобов'язань, включаючи показники фінансового забезпечення державних програм на період їх дії [5,9,10,56,99-103].

В країнах з розвинутою та трансформаційною економікою при формуванні бюджетних відносин здійснюється диверсифікація фінансово-бюджетних інструментів з метою стимулювання відкритої конкуренції як на національному, так і на міжнародному рівні, що впливає на підтримку стійкості соціально-економічного розвитку. Країни, що використовують загальносвітові стандарти на національному рівні, мають низький рівень витрат пошуку інформації та інших трансакційних витрат, представляються більш привабливими. Регульована таким чином глобалізація є результатом зусиль розробників національної політики щодо задоволення таких очікувань за допомогою стимулювання гармонізації національної політики, включаючи глобалізацію суспільних благ. Під впливом глобалізаційних процесів трансформується соціальна функція бюджету спрямована на соціальне забезпечення громадян. Зокрема, в країнах ЄС у другій половині минулого століття створена модель «держави суспільного добробуту», яка пов'язана з бюджетною підтримкою сфери охорони здоров'я, освіти, пенсійного страхування тощо. Нові завдання бюджетної політики передбачають дотримання фіскальної дисципліни, удосконалення управління бюджетними коштами з урахуванням глобальних фінансових викликів, підвищення якісного рівня бюджетної політики щодо формування дохідної частини бюджету. Притримуючись політики відкритості та залучення до світогосподарських процесів, країни ЄС зберігають внутрішню бюджетну стійкість, що обґрунтовує вимоги до нових фінансово-бюджетних інститутів: жорсткий бюджетний облік з метою довгострокової оцінки стійкості бюджету; формування бюджету і узгодження його з урахуванням створення резервів на випадок необхідності збільшення витрат; врахування політичних аспектів бюджетного процесу в разі зміни програмного фінансування. Зарубіжний досвід доводить, що при певних особливостях і відмінностях в бюджетних системах країн з розвинутою та трансформаційною економікою місцеві бюджети є вагомим складовим у

системі фінансово-економічного регулювання. В процесі реформування місцевих бюджетів, забезпечення їх стійкості щодо впливу екзогенних та ендогенних факторів кожна країна вирішує завдання адаптації загальних принципів виходячи із особливостей розвитку національної економіки та адміністративно-територіального устрою. Основними завданнями бюджетної політики в країнах з розвинутою та трансформаційною економікою на даний час є дотримання нормативних розмірів дефіциту бюджету та державного боргу з одночасним стимулюванням інноваційних процесів, що вимагає підвищення якісного рівня бюджетного управління. В останні роки пропорційно із зростанням валового внутрішнього продукту відбувається зменшення доходів від операцій з капіталом. Повільніші темпи зростання порівняно з валовим внутрішнім продуктом спостерігаються щодо: видатків бюджету на економічну діяльність, охорону здоров'я, освіти, духовний і фізичний розвиток. Достатні темпи зростання порівняно з валовим внутрішнім продуктом спостерігаються щодо: доходів бюджету, у тому числі податкових надходжень; видатків бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення; прямого державного та гарантованого боргу. В умовах обмеженості фінансових ресурсів дієвість державного регулювання економіки визначається функціональною структурою бюджетних видатків, що здійснює вплив на сукупний попит та пропозицію. Рациональне використання та підвищення значимості видатків бюджету розвитку в бюджетному плануванні та прогнозуванні є детермінантою забезпечення стійкості бюджетної системи та прозорості бюджетного процесу. Доцільним є формування видатків бюджету спрямоване на задоволення максимальної кількості потреб споживачів державних послуг. Фіскальна консолідація в країнах з розвинутою та трансформаційною економікою проводиться з метою підвищення стійкості державних фінансів та являє собою комплекс заходів, що здійснюються задля збільшення доходів бюджету та оптимізації видатків бюджету шляхом реалізації структурної перебудови бюджетно-податкової системи. Важливим є покращення циклічно скоригованого балансу бюджету, що в середньостроковій перспективі, дозволить забезпечити

стабільне економічне зростання, підвищити рівень зайнятості населення. Заходи щодо фінансового регулювання бюджетної системи спрямовано на збалансування обсягів доходів і видатків сектору загального державного управління, доходів, що надходять до бюджетної системи та державних цільових фондів, оптимізацію обсягів та покращення структури бюджетних видатків, підвищення ефективності використання фінансових ресурсів, зменшення навантаження прямого і гарантованого державною боргу на бюджетну систему країни. Більшість країн світу протягом останніх років дотримуються політики жорсткої економії бюджетних коштів, бюджетної дисципліни, прозорості бюджету, що сприяє зменшенню боргових зобов'язань, дефіциту бюджету. Низка країн використовують дієві механізми інтеграції коротко-, середньо- і довгострокового бюджетного планування. Запровадження фінансово-бюджетних правил надає можливість зарубіжним країнам ефективно здійснювати управління державним боргом, використання бюджетного дефіциту. Інституційні обмеження бюджетних показників у країнах із розвинутою економікою забезпечують стійкість публічних фінансів, зниження боргового навантаження на бюджетні видатки, вагомим у більшості країн є удосконалення інституційних засад бюджетного процесу, посилення взаємозв'язку річного і середньострокового бюджетного планування, подальший розвиток програмно-цільового методу планування видатків бюджету, підвищення ефективності використання бюджетних коштів, здійснення моніторингу бюджетної результативності [5,9,10,56,99-103].

Висновки до розділу 1

Бюджетна політика як складова суспільно-економічних відносин полягає у сукупності відповідних форм взаємозалежностей та взаємовпливів інституційних компонентів бюджетного простору та економічного середовища у процесі формування бюджету та використання бюджетних коштів для досягнення стратегічних цілей та основних завдань розвитку суспільства. Використання адаптивного бюджетного механізму з врахуванням динамічної збалансованості фінансових, соціально-економічних взаємовідносин, основних положень бюджетної архітектури, стану публічних фінансів спрямоване на забезпечення адекватності сукупності заходів внутрішнім і зовнішнім змінам економічного середовища, застосування дієвих фінансово-бюджетних інструментів економічного розвитку. Створення відповідних інституційних умов для формування та реалізації ефективної бюджетної політики потребує використання адаптивної системи бюджетного регулювання, що сприятиме досягненню збалансованого та стійкого соціально-економічного розвитку країни. Необхідність забезпечення цілеспрямованого впливу на темпи економічного зростання вимагає формування відповідного якісного рівня системи бюджетного регулювання, яка ґрунтується на сукупності бюджетних інструментів, удосконалення інституційних засад фінансово-економічних перетворень. Інституційні засади бюджетної політики ґрунтуються на інтеграції складових фінансового механізму у сфері формування доходів бюджету, планування видатків бюджету, міжбюджетних відносин, управління державним боргом, виходячи із циклічності економічного розвитку, стану державних фінансів, що сприяє підвищенню дієвості бюджетного механізму як вагомому інструменту розвитку соціально-економічних відносин суспільства. Бюджетна політика відіграє вагомую роль в процесах забезпечення макроекономічної стабільності, яка є необхідною передумовою для підтримки стійкого економічного розвитку країни. Належний рівень обґрунтованості, послідовність та виваженість управлінських рішень державних інститутів у сфері бюджетно-

податкового відносин сприяє зростанню рівня зайнятості, економічної активності, підвищенню рівня людського капіталу.

Запровадження фінансово-бюджетних правил надає можливість зарубіжним країнам ефективно здійснювати управління державним боргом, використання бюджетного дефіциту. Інституційні обмеження бюджетних показників у країнах із розвинутою економікою забезпечують стійкість публічних фінансів, зниження боргового навантаження на бюджетні видатки, вагомим у більшості країн є удосконалення інституційних засад бюджетного процесу, посилення взаємозв'язку річного і середньострокового бюджетного планування, подальший розвиток програмно-цільового методу планування видатків бюджету, підвищення ефективності використання бюджетних коштів, здійснення моніторингу бюджетної результативності. Фіскальна консолідація в країнах з розвинутою та трансформаційною економікою проводиться з метою підвищення стійкості державних фінансів та являє собою комплекс заходів, що здійснюються задля збільшення доходів бюджету та оптимізації видатків бюджету шляхом реалізації структурної перебудови бюджетно-податкової системи. Важливим є покращення циклічно скоригованого балансу бюджету, що в середньостроковій перспективі, дозволить забезпечити стабільне економічне зростання, підвищити рівень зайнятості населення.

Основні положення, висновки та рекомендації, що містяться у першому розділі дисертаційної роботи знайшли своє відображення у наступних публікаціях: [30-40, 80].

Список використаних джерел до розділу 1

1. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії : вступ до фінансової науки / передм. та наук. ред. В. М. Федосова. – К. : Либідь, 2000. 654 с.
2. Бюджетна система України та Євросоюзу: монографія / за заг. ред. А.А.Мазаракі. Київ: КНТЕУ, 2010. 409 с.
3. Бюджетна складова реалізації домінантних напрямів суспільного розвитку: монографія / за ред. Л. В. Лисяк. Дніпропетровськ: ДДФА, 2015. 396 с.
4. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. №2456 із змінами та доповненнями. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
5. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В.Канєва, М.Д.Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
6. Б'юкенен Дж. М., Масгрейв Р. А. Суспільні фінанси і суспільний вибір: пер. з англ. К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. 175 с.
7. Василик О.Д. Теорія фінансів. К.: НІОС, 2000. 416 с.
8. Гаврилова Л.В. Формування бюджету в країнах з розвинутою економікою. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 16. С. 46–51.
9. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В.Канєва, за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ: КНТЕУ, 2018. 376 с.
10. Євроінтеграційний розвиток фінансової системи України / за ред. І. Я. Чугунова. К. : Акад. фін. упр., 2009. 471 с.
11. Жибер Т.В. Удосконалення процесу бюджетування в Україні. *Фінанси України*. 2009. № 8. С.76-81.
12. Запатріна І.В. Бюджетний механізм економічного зростання: монографія. К.: Ін-т соц.-екон. стратегій, 2007. 528 с.

13. Канєва Т.В. Видатки бюджету як інструмент суспільного розвитку. Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди. 2020. Вип. 44. С. 172–179.
14. Канєва Т.В. Бюджет у системі фінансово-економічних відносин: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 392 с.
15. Корнієнко Н.М. Підвищення ефективності планування бюджетних видатків в Україні // Вісник Львівської державної фінансової академії 2012. № 23. С. 28–35.
16. Коровій В.В. Державна фінансова політика: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 372 с.
17. Карлін М. І. Фінанси зарубіжних країн. К.: Кондор, 2008. 384 с.
18. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег: пер. с англ. М.: Гелиос. 2012. 352 с.
19. Лисяк Л. В. Теоретичні засади оцінки ефективності бюджетної політики. *Світ фінансів*. 2017. № 3 (12). С. 50–57.
20. Лук'яненко І. Г. Бюджетно-податкова політика України: нові виклики: монографія. К.: НАУКМА, 2014. 229 с.
21. Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах посилення євроінтеграційних процесів. *Бізнес Інформ*. 2017. № 11. С. 323–327.
22. Максюта А.А., Чугунов І.Я. Бюджетна складова суспільного розвитку // Вісник КНТЕУ. 2012. № 3. С. 45–54.
23. Самуэльсон Пол Э., Нордхаус Вильям Д. Экономика. 19-е изд.: пер.с англ. М.: Вильямс, 2015. 1360 с.
24. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Антология экономической классики. В 2-х томах. Т.1. М.: МП «ЭКОНОВ», 1991. 475 с.
25. Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектора. К.: Основи, 1998. 854 с.
26. Стиглиц Дж. Е. Крутое пике: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса. М.: Эксмо, 2011. 512 с.

27. Теорія фінансів / за ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. Київ: Центр учбов. л-ри, 2010. 576 с.
28. Фінанси / за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. К.: Знання, 2008. 611 с.
29. Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку: монографія / за ред. І.Я. Чугунова. К.: ДННУ АФУ, 2009. 848 с.
30. Ходаковський В.В. Фінансово-бюджетна складова економічного зростання. Ефективна економіка. 2021. №12. URL:<http://www.economy.nauka.com.ua>
31. Ходаковський В.В. Фінансова політика держави в умовах економічних перетворень. Інвестиції: практика та досвід. 2022. №5-6. С.24–29.
32. Ходаковський В.В. Державна фінансова політика розвитку економіки. Економічний вісник університету. Університет Григорія Сковороди в Переяславі. 2023. №58. С.24–30.
33. Ходаковський В.В. Бюджетний механізм економічного розвитку // Міжнародна науково-практична конференція "Економічне зростання та конкурентоспроможність національного господарства", (м.Київ, 19-20 жовтня 2018р.). Київ : ТНУ, 2018. С. 106-109.
34. Ходаковський В.В. Основні засади формування бюджету в системі соціально-економічного розвитку країни // Міжнародна науково-практична конференція "Перспективні напрямки розвитку економіки, фінансів, обліку, менеджменту та права: теорія і практика ", (м.Полтава, 9 березня 2019 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2019. Ч.3. С. 30-32.
35. Ходаковський В.В. Формування бюджету в зарубіжних країнах // Всеукраїнська науково-практична конференція "Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України", (м.Київ, 10-11 квітня 2019 р.). Київ: КНТЕУ, 2019. С.78-80.

- 36.Ходаковський В.В. Інституційні засади розвитку бюджетної системи країни // Міжнародна науково-практична конференція "Сучасні підходи до ефективного використання потенціалу економіки", (м.Запоріжжя, 19 жовтня 2019 р.). Запоріжжя : ГО "СІЕУ", 2019. С. 79-82.
- 37.Ходаковський В.В. Бюджетне регулювання соціально-економічного розвитку країни // Всеукраїнська науково-практична конференція "Фінансова політика як складова економічного розвитку",(м.Київ, 15-16 квітня 2020 р.). Київ: КНТЕУ, 2020. С.91-93.
- 38.Ходаковський В.В. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку країни // Міжнародна науково-практична конференція "Актуальні питання науки", (м.Бердянськ, 30 квітня 2020 р.). Бердянськ: БДПУ, 2020. С.55–57.
- 39.Ходаковський В.В. Фінансова політика держави у системі економічного розвитку // Всеукраїнська науково-практична конференція " Фінансова система України як складова інституційних перетворень економіки ", (Київ, 14-15 квітня 2021 р.). Київ: КНТЕУ, 2021. С.28-30.
- 40.Ходаковський В.В. Фінансова складова економічного розвитку // Всеукраїнська науково-практична конференція "Фінансова політика як складова економічного розвитку", (Київ, 11-12 квітня 2023 р.). Київ: ДТЕУ, 2023. С.30-32.
- 41.Чугунов І.Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку. К.:НІОС, 2003. 488 с.
42. Чугунов І.Я., Самошкіна О.А. Державні видатки у системі фінансового регулювання. *Фінанси України*. 2003. № 12. С. 3-8.
43. Чугунов І.Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання. К.: НДФІ, 2005. 259 с.
44. Чугунов І.Я. Інституційна архітектоніка бюджетної системи. *Фінанси України*. 2008. № 11. С. 3–10.

45. Чугунов І.Я. Теоретичні засади розвитку бюджетних відносин. *Вісник КНТЕУ*. 2011. № 4. С. 13–22.
46. Чугунов І.Я. Бюджетні відносини в системі соціально-економічного розвитку країни// *Казна Україна*. 2014. № 6. С. 25–28.
47. Чугунов І.Я. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності // *Вісник КНТЕУ*. 2014. № 5. С. 64–77.
48. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень// *Економічний часопис-XXI*. 2016. № 3-4(2). С. 66 – 69.
49. Чугунов І.Я., Ігнатюк І.М. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни. *Економічний вісник університету*. 2016. № 28/1. С. 217–226.
50. Чугунов І.Я., Собчук С.І. Формування бюджетної політики економічного розвитку країни // *Вісник КНТЕУ*. 2018. №3. С.103–116.
51. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень. *Вісник КНТЕУ*. 2018. № 5. С.5–18.
52. Чугунов І.Я., Самошкіна О.А. Видатки бюджету в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку країни. *Вісник КНТЕУ*. 2019. № 2. С.103–121.
53. Чугунов І.Я., Кучер Г.В. Фінансові ресурси державного сектора економіки. *Вісник КНТЕУ*. 2019. № 3. С.40–52.
54. Чугунов І.Я., Качула С.В. Державна фінансова політика забезпечення соціального розвитку суспільства. *Вісник КНТЕУ*. 2020. № 2. С.87–98.
55. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах пандемії covid-19. *Вісник КНТЕУ*. 2020. № 6. С.57–65.
56. Чугунов І.Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку. К.:Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2021. 532 с.

57. Чугунов І., Пасічний М., Нікітішин А. Доходи Державного бюджету України в умовах воєнного стану. *Scientia fructuosa*. 2022. № 5. С. 124–137.
58. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетно-податкова політика в умовах невизначеності. *Scientia Fructuosa*. 2023. № 4. С. 19–31.
59. Ahmed, I., Socci, C., Severini, F., Pretaroli, R. (2019). Fiscal policy for households and public budget constraint in Italy. *Economia Politica*, 36(1), pp. 19-35.
60. Bilbiie, F., Monacelli, T., Perotti, R. (2021). Fiscal policy in Europe: controversies over rules, mutual insurance, and centralization. *Journal of Economic Perspectives*, 35(2), pp. 77-100.
61. Budget policy of social development. Chugunov I., Kaneva T., Pasichnyi M. and other. General editorship Chugunov I. Scientific Route. Tallinn, Estonia. 2018. 348 p.
62. Government Finance Statistics Yearbook/ - Washington, DC: Prepared by the Government Finance Division, IMF Statistics Department. 2017. Vol. XXV. 596 p.
63. Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. Features of EU and Ukraine debt policy. *Investment Management and Financial Innovations*. 2019. Volume 16, Issue №4, pp. 254-261.
64. Chugunov I.Y., Makogon V.D. Budget policy under economic transformation. *Economic Annals-XXI*. 2016. № 3-4 (2). pp. 66-69.
65. Chugunov I.Y., Pasichnyi M.D. Fiscal policy for economic development. *Scientific bulletin of Polissia*. 2018. № 1 (13). P.1. pp. 54–61.
66. Chugunov I., Pasichnyi M. Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies. *Investment Management and Financial Innovations*. 2018. № 15 (4), pp. 113-122.
67. Chugunov I., Makohon V. Fiscal strategy as an instrument of economic growth. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5 No. 3. pp. 213-217.

68. Chugunov I., Makohon V., Krykun T. Fiscal policy and institutional budget architectonics. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5 No.5. pp.197-203.
69. Chugunov I., Makohon V., Krykun T. Budget strategy in the conditions of economic globalization. *Problems and Perspectives in Management*. 2019. Vol.17, Issue 3, pp.101-110.
70. Chugunov I., Kachula S. State financial policy as a component of socioeconomic development of society. The potential of modern science. volume 2. Science Publishing, London, United Kingdom. 2019. pp.29-44.
71. Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. Budgetary policy of the emerging countries in conditions of institutional transformations. *Problems and Perspectives in Management*. 2019. Volume 17, Issue №4, pp. 252-261.
72. Chugunov I., Makohon V., Vatulov A., Markuts Y. General government revenue in the system of fiscal regulation. *Investment Management and Financial Innovations*. Volume 17. 2020, Issue №1, pp.134-142.
73. Chugunov I., Makohon V. Budgetary projection in the system of financial and economic regulation of social processes. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 6. 2020. No.1 pp. 130-135.
74. Chugunov I., Makohon V., Korovii V. Formation of budget expenditure in the system of fiscal regulation. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2020. Vol.6. N.2. pp.100-107.
75. Chugunov I., Makohon V. Institutional transformations of the financial support of the pension framework functioning. Financial and credit activity: problems of theory and practice. 2020.4, Issue №35. pp.328-334.
76. Chugunov I., Pasichnyi M., Koroviy V., Kaneva T., Nikitishin A. Fiscal and Monetary Policy of Economic Development. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. № 10(1), pp. 42-52.

- 77.Chugunov I., Koroviy V. Fiscal policy in the system of society development. Theoretical and scientific approaches to the problems of modern economy: monograph. Primedia eLaunch. Boston, USA. 2020. pp.139-160.
- 78.Chugunov I.Y., Koroviy V.V. Formation of financial policy of the state as a component of social development. *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic.2020. Vol.3. N.54. pp.12-18.
- 79.Chugunov I., Koroviy V. State financial policy of socio-economic development of the country. *Actual problems of science and practice*. Abstracts of XIV International Scientific and Practical Conference. Stockholm, Sweden 2020. pp. 43-46.
- 80.Chugunov I.Y., Khodakovskiy V.V. Budget policy as a component of public financial support of economic development. *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic.2020. Vol.2. № 61. pp.25-31.
81. Chugunov I., Koroviy V. Fiscal regulation in the conditions of social and economic transformations. Scientific basis of solving of the modern tasks . Abstracts of XIX International Scientific and Practical Conference. Frankfurt am Main, Germany 2020. pp. 26-30.
- 82.Chugunov I.Y., Aristov Yu.Yu. Budget as a tool of economic growth. *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic. 2021. Vol.3. № 64. pp.66-72.
- 83.Chugunov I.Y., Titarchuk M.I. Formation of the state budget as an instrument of socio-economic development of the country . *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic.2020. Vol.2. N.55. pp.46-52.
- 84.Chugunov I.Y., Mostytska N.A. Budget mechanism as a component economic policy of the state. *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic.2020. Vol.2. N.56. pp.15-21.
- 85.Chugunov I., Samoshkina O. Budget mechanism of Ukraine in the conditions of martial law. *European Academic Science and Research: International Conference of European Academy of Sciences & Research (Hamburg,Germany, April28,2022).“EASR”.No.XXVIII(2022)*, pp. 6-7.

86. Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. Institutional transformations of the public finance system. Financial and credit activity: problems of theory and practice, № 2 (37). 2021. pp. 325-331.
87. Chugunov I., Pasichnyi M., Koroviy V., Kaneva T., Nikitishin A. Fiscal and Monetary Policy of Economic Development. European Journal of Sustainable Development. 2021. №10(1), pp. 42-52.
88. Chugunov I., Pasichnyi M., Kaneva T., Nepytyaliuk A., Koroviy V. The Influence of Inflation Targeting on Economic Growth in the OECD and Developing Countries. Montenegrin Journal of Economics, 2021. №17(2), pp.173-186. DOI: 10.14254/1800-5845/2021.17-2.14
89. Chugunov I., Nasibova O. Financial support of social protection of the population in countries with developed and transformation economy. AD ALTA: Journal of interdisciplinary research, 2021. Vol. 11, Issue 1, Special Issue XVII, pp.154-158. URL: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110117/papers/A_33.pdf
90. Chugunov I., Nasibova O. Public funding of social protection: Impact on social indicators in Eurozone countries. Investment Management and Financial Innovations. Vol.18. Issue 2. 2021. pp. 181–192. doi: [http://dx.doi.org/10.21511/imfi.18\(2\).2021.15](http://dx.doi.org/10.21511/imfi.18(2).2021.15).
91. Chugunov I., Makogon V., Kaneva T., I Adamenko. The influence of financial support of human capital development on economic growth. Problems and Perspectives in Management. 2022, № 20(2). pp.269-280.
92. Kaneva T., Chugunov I., Pasichnyi M., Nikitishin A., Husarevych N. Tax Policy for Economic Recovery from COVID-19 and Sustainable Development. PROBLEMY EKOROZWOJU – PROBLEMS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT. 2022, № 17(2), pp.102-109.
93. Chugunov I., Makohon V., Titarchuk M., Krykun T. The budget policy of Ukraine under martial law. Public and Municipal Finance. 2023, № 12(1), pp.1-11. doi:10.21511/pmf.12(1).2023.01

94. DeLong, J. B., Summers, L. H. (2012). Fiscal policy in a depressed economy. *Brookings Paper on Economic Activity*, 2012(1), pp. 233-297.
95. Gaspar, V., Amaglobeli, D., Garcia-Escribano, M., Prady, D., Soto, M. (2019). Fiscal policy and development: Human, social, and physical investments for the SDGs. *International Monetary Fund*, 45 p.
96. Larch, M., Orseau, E., Van Der Wielen, W. (2021). Do EU fiscal rules support or hinder counter-cyclical fiscal policy?. *Journal of International Money and Finance*, Volume 112, 102328.
97. Makogon V. D., Adamenko I. P. Fiscal policy as an element of socio-economic transformations. *Scientific Bulletin of Polissya*. 2018. №2(14). P.1. P.129-135.
98. Markuts Y.I., Adamenko I.P. Fiscal policy in the countries with transformational economic systems. *Development of the innovative environmental and economic system in Ukraine: Collective monograph*. Prague. OKTAN PRINT s.r.o. 2019. pp. 239-253.
99. The official website of OECD. Retrieved from <http://www.oecd.org>
100. The official website of IMF. Retrieved from <https://www.imf.org/external/index.htm>
101. The official website of World Bank. Retrieved from <https://www.worldbank.org>
102. The official website of European Commission. Retrieved from <https://ec.europa.eu/commission/index>
103. The official website of Eurostat. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat>

РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

2.1. Розвиток фінансово-бюджетних відносин в країні

Бюджетна політика як динамічна система, що розвивається у залежності від соціально-економічних потреб суспільства має задіяти з урахуванням зарубіжного досвіду відповідні регуляторні механізми. Функціональне призначення бюджетної політики є продуктом еволюції ролі та значення держави в суспільно-економічному розвитку, у залежності від показників економіки мають коригуватися цілі і завдання бюджетної політики, механізми, інструменти для їх досягнення з метою ефективного впливу на соціально-економічні процеси. Розбудова інституту бюджетної політики, що включає розробку відповідних норм, правил, інституцій сприятиме вирішенню проблем, які існують у сфері державних фінансів. Архітектоніка бюджетної політики має створювати належні інституційні умови функціонування фінансової моделі у суспільстві, які у сукупності повинні формувати механізм впливу на економічне зростання, сприяти підвищенню добробуту суспільства. Вагомим інститутом суспільного розвитку сучасності є бюджетна система, яка повинна адаптуватися до загальних макроекономічних коливань, залишаючись водночас інструментом регулювання економічних циклів. На даний час необхідним є розвиток інституційних засад функціонування бюджетної системи, поглиблення розкриття її економічної сутності як вагомої складової економічного зростання, посилення взаємозв'язку бюджетного регулювання із динамікою суспільного розвитку. З метою посилення результативності бюджетної політики доцільним є подальший розвиток положень щодо механізму бюджетного регулювання. Потребують поглибленого дослідження питання впливу бюджетної системи на соціально-економічний розвиток суспільства. Дослідження щодо визначення ролі бюджетної системи у забезпеченні передумов для стійкого економічного росту формують парадигму бюджетної політики на довгострокову перспективу. Економічну сутність бюджетної системи можна представити як складову

соціально-економічного розвитку країни, що полягає у використанні сукупності бюджетних відносин у сфері формування, дієвого розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту і національного доходу між її окремими ланками, які визначаються відповідною структурою системи фінансових інституцій та їх взаємозв'язків з метою створення належних умов для збалансованого економічного зростання. Виконання на достатньо високому рівні основних завдань соціально-економічного розвитку країни вимагає посилення взаємозв'язків між складовими системи управління державними фінансами, удосконалення методології моніторингу та оцінки ефективності бюджетних програм, підвищення ефективності системи державного фінансового контролю в умовах воєнного стану та трансформації фінансово-економічної системи. Фінансова політика держави як інструмент суспільного розвитку є сукупністю бюджетно-податкових відносин, інституційного забезпечення формування та використання бюджетних коштів, спрямованих на досягнення фінансово-економічної збалансованості, результативності економічних перетворень. Бюджетна система є одним з найбільш вагомих інститутів забезпечення соціально-економічного розвитку країни. В період економічних трансформаційних процесів потребують посилення дієвості інституційні механізми регулювання макроекономічної динаміки, забезпечення стійкості економічного зростання, збільшення частки високотехнологічної та наукоємної економіки в загальній структурі, формування відповідного балансу між забезпеченням пріоритетних заходів фінансово-бюджетної політики та збалансованістю бюджетної системи. Формування ефективного механізму бюджетного регулювання є актуальним та взаємопов'язаним із розширенням функцій, необхідність виконання яких постає перед державою. Співвідношення між складовими архітекtonіки бюджетної системи формуються з урахуванням методів впливу на соціально-економічні процеси. Одним із визначальних інструментів регулювання соціально-економічних процесів є бюджетна політика. В умовах економічної рецесії бюджетна політика має бути направлена на стимулювання економічного зростання, розширення внутрішнього попиту,

посилення дієвості бюджетного регулювання. З метою підвищення результативності бюджетного механізму, посилення керованості національної економіки важливим є визначення основних підходів до формування та реалізації бюджетної політики країни в умовах економічних перетворень. Доцільним є підвищення ступеню координації між складовими бюджетної політики з метою забезпечення фінансової стабільності та економічного зростання. Активізація структурних змін в економіці передбачає застосування збалансованого підходу щодо функціонування бюджетної системи. Бюджетна політика має адаптивно реагувати на економічну циклічність при необхідності утримання індикативних значень дефіциту бюджету та державного боргу. Підвищення ефективності бюджетних видатків потребує узгодження цілей бюджетних програм з пріоритетами соціально-економічного розвитку країни, використання дієвих форм бюджетної підтримки. Особливого значення набувають питання запровадження системи середньострокового та стратегічного бюджетного планування. Доцільним є проведення інституційних змін фінансового забезпечення соціального захисту населення. Важливим є підвищення дієвості контролю та аудиту використання бюджетних коштів, що обумовлює необхідність подальшого розвитку його методологічних засад, удосконалення критеріїв оцінки ступеню досягнення запланованих цілей та завдань головних розпорядників бюджетних коштів [3,51,64,66,92].

Значення бюджетного управління суспільного розвитку уособлюється через структурно-функціональну модель, яка ґрунтується на сукупності бюджетних взаємозв'язків та інституційному поєднанні складових доходів, видатків бюджету, боргової політики та системи міжбюджетних відносин, використанні інструментів забезпечення макроекономічної стабільності. Використання даної моделі дозволяє підвищити ефективність управління бюджетними ресурсами країни та сформулювати стимули для довгострокової збалансованості бюджетної системи. Цілями бюджетного регулювання виступають згладжування циклічних коливань економіки, зростання показників реального валового внутрішнього продукту та національного доходу, помірні темпи інфляції та повна зайнятість населення. В

умовах рецесії та уповільнення темпів зростання світової економіки, заходи бюджетної політики, які реалізуються у країнах з розвинутою на трансформаційною економікою спрямовані на стимулювання внутрішнього попиту. Пріоритетними заходами бюджетної політики є зниження показників структурного дефіциту бюджету та державного боргу, оптимізація бюджетних видатків, підвищення фіскальної ефективності бюджетної системи, посилення дієвості механізму бюджетного планування та прогнозування. Бюджетне управління виступає дієвим інструментом забезпечення макроекономічної стабілізації та подальшої активізації процесів економічного розвитку. Завдання бюджетного регулювання щодо формування дієвого розподілу бюджетних ресурсів, мають бути скоординовані із стратегічними цілями стійкого зростання економіки країни та підвищення життєвого рівня населення. Важливим є забезпечення макроекономічної стабільності, встановлення оптимальних структурних пропорцій в економіці, удосконалення соціальної політики, формування сучасних фінансових інститутів. Виходячи із мети та завдань стратегії поступального розвитку економіки, пов'язаної з підвищенням рівня ефективності її ендогенної складової, необхідним є розвиток інституційних засад бюджетної політики. Бюджетне регулювання визначає обсяги первинного розподілу валового внутрішнього продукту, здійснює вплив на структуру заощаджень та динаміку боргових зобов'язань, виступає дієвим засобом вирішення основних завдань суспільного розвитку та має стати інструментом реалізації внутрішнього потенціалу економічного зростання. Бюджетна стратегія є вагомим інструментом забезпечення довгострокової збалансованості, стійкості та стабільності функціонування фінансово-економічної системи, що надає можливість створити умови для сталого економічного зростання, модернізації економіки і соціальної сфери, підвищення рівня і якості життя населення, досягнення цілей соціально-економічного розвитку країни. Пріоритетними завданнями у бюджетній сфері мають бути підвищення ефективності бюджетної політики, впровадження стимулюючих заходів, спрямованих на активізацію економічної діяльності. Реалізація бюджетної стратегії в умовах економічних

перетворень передбачає створення передумов для економічного зростання на основі розвитку системи фінансово-економічних відносин, ефективного управління державними фінансами, забезпечення узгодженості фіскальної та економічної політики, соціального і економічного розвитку країни на основі середньострокового бюджетного планування, прозорості та реалістичності формування бюджетів всіх рівнів, дієвості контролю та аудиту ефективності використання бюджетних коштів. З метою посилення результативності бюджетної політики важливим є впровадження підходів до забезпечення довгострокової збалансованості бюджетної системи, які ґрунтуються на основі зменшення показників дефіциту бюджету та боргового навантаження на бюджет, підвищення фіскальної ефективності податкової системи, що з урахуванням раціональної політики в системі формування бюджетних видатків дозволить сформувати дієвий інструментарій економічного розвитку країни. Довгострокова збалансованість бюджету характеризує показники виконання дохідної та видаткової частини бюджету, частку дебіторської та кредиторської заборгованості зведеного, державного та місцевих бюджетів у загальній сумі видаткової частини відповідного бюджету, рівень податкового навантаження на економічну систему, фінансування дефіциту бюджету та державного боргу. Рівень збалансованості бюджетного регулювання впливає як одночасно, так і з лагами у часі, на інтегрований показник запасу стійкості бюджетної системи, що відображає можливість своєчасного виконання фінансових зобов'язань державними органами управління та місцевого самоврядування. Важливим є розробка обґрунтованих засад перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетну систему, визначення пріоритетних напрямів використання бюджетних коштів та реалізація низки заходів щодо досягнення економічного зростання та стратегічних цілей суспільного розвитку. Формування бюджетної політики на середньострокову перспективу дозволяє визначати стратегічні цілі бюджетної політики, забезпечити прозорість і відкритість щодо досягнення соціально-економічних завдань протягом запланованого періоду, досягати реалістичних прогнозів доходів бюджету; встановлювати основні пріоритети у

сфері бюджетних видатків, забезпечувати своєчасне корегування бюджетної політики, посилити державний фінансовий контроль за реалізацією цілей, встановлених основними напрямками бюджетної політики, відповідальність головних розпорядників бюджетних коштів за ефективністю використання бюджетних коштів. Вагомим є проведення відповідної оцінки рівня дієвості та ефективності бюджетної політики, у тому числі в розрізі напрямів її дії із встановленням відповідних критеріїв оцінювання, зокрема це показники виконання планових рівнів доходів бюджету та видаткових зобов'язань, співвідношення зростання доходів та видатків бюджету, розміри та динаміка змін дефіциту бюджету та державного боргу країни, зростання реального валового внутрішнього продукту, рівень внутрішнього споживання та рівень безробіття, збільшення фонду оплати праці працівників. Застосування макроекономічних показників у якості критеріїв ефективності є важливим виходячи із взаємовпливу бюджетної політики та загального стану економіки. Важливим є подальший розвиток інституційних засад бюджетного процесу, у тому числі підвищення обґрунтованості прогностичних показників бюджету, системи управління державним боргом, упорядкування кількості головних розпорядників бюджетних коштів, посилення бюджетної прозорості, ефективності планування видатків бюджету. Розвиток суспільства на даному етапі вимагає використання бюджетної політики як дійового інструменту державного регулювання економічних та соціальних відносин. Бюджетна політика, що реалізується через систему бюджетних механізмів забезпечує бюджетну рівновагу та ефективний вплив на соціально-економічні процеси. Бюджетний механізм та реалізація відповідної політики у сфері державних фінансів із використанням регулюючих можливостей бюджету є вагомими інструментами впливу держави на розвиток економіки, забезпечення необхідного рівня соціальних стандартів. Особливо вагомого значення набуває бюджетний механізм за умови трансформаційних перетворень економіки та необхідності її стабілізації в умовах фінансово-економічної рецесії. Подальший розвиток системи планування та виконання бюджетів, що ґрунтується на

принципах програмно-цільового методу, потребує удосконалення бюджетного процесу щодо подальшого запровадження середньострокового планування, посилення спрямованості бюджетного планування на кінцеві результати та підвищення ефективності використання бюджетних коштів. Одним з основних завдань бюджетного регулювання є упорядкування кількості бюджетних програм, складання головними розпорядниками бюджетних коштів плану діяльності на наступні бюджетні періоди відповідно до напрямів розвитку галузі, підвищення якісного рівня розробки паспортів та інтегральної оцінки виконання бюджетних програм. підготовки бюджетних запитів, здійснення моніторингу бюджетної результативності [3,49,64,92,123].

Бюджет є одним з основних інструментів державного регулювання соціально-економічних процесів, оскільки у процесі його складання здійснюється розробка основних напрямів формування та використання бюджетних коштів, виходячи з необхідності вирішення завдань, які стоять перед суспільством на даному етапі його розвитку. Становлення бюджетних відносин відбувається внаслідок розвитку економіки, однак можливості використання бюджету в макроекономічному регулюванні пов'язані з умовами і результатами виробництва, рівнем розвитку економічних відносин. Бюджетна політика є адаптивним механізмом у системі регулювання економіки, спрямованим на забезпечення адекватності регулятивних заходів внутрішнім і зовнішнім змінам економічного середовища з метою економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць. Інституційний підхід передбачає розгляд бюджетного регулювання як динамічної системи, що постійно вдосконалюється та адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку. Економічна сутність бюджетної політики в якості інструменту регулювання економічного розвитку полягає у використанні бюджетної архітекτονіки, яка визначається оптимальними співвідношеннями між елементами бюджетної системи для впливу на динаміку економічного зростання. Рівень збалансованості бюджетного політики впливає як одночасно, так і з лагами у часі на темпи економічного розвитку, а також на інтегрований

показник запасу стійкості бюджетної системи, який визначається сукупністю вагомих бюджетних показників, що характеризують стан бюджетної системи. Тому важливим є запровадження відповідної методології розрахунку на певному інтервалі часу показника запасу стійкості бюджетної системи, який повинен враховувати, передусім, показники питомої ваги дебіторської та кредиторської заборгованості зведеного, державного та місцевих бюджетів до загальної суми видаткової частини відповідного бюджету, аналогічний показник заборгованості по соціальних виплатах, податкове навантаження на економіку, рівень виконання дохідної та видаткової частин бюджету, рівень фінансування дефіциту бюджету, питому вагу державного боргу у валовому внутрішньому продукті. З метою посилення впливу бюджетної системи на соціально-економічний розвиток суспільства необхідно здійснювати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості і прозорості бюджету, ефективності витрачання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, здійснення дієвого фінансового контролю. Взагалі необхідним є не тільки розробка прогнозних бюджетних показників на середньострокову перспективу але й визначення довгострокової бюджетної стратегії з урахуванням циклічності економічного розвитку, що підвищить керованість бюджетного процесу. Від виваженості та своєчасності прийняття зазначених рішень залежить рівень ефективності бюджетної політики та функціонування бюджетної системи в цілому. Державне регулювання економічної та соціальної політики реалізується за допомогою бюджетного механізму, який включає як з одного боку процес перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту, так і вплив на соціально-економічний розвиток держави та адміністративно-територіальних одиниць. Перспективне прогнозування доходів і видатків бюджету є одним із вагомих елементів державного регулювання сталого розвитку та забезпечення економічного зростання [3,49,64,92,125].

Розробка і реалізація бюджетної політики має спиратися на науково обґрунтовані положення та результати проведених досліджень з питань бюджетних відносин, що безперечно посилить збалансованість державних фінансів та створить необхідні умови для підвищення рівня керованості економічних процесів країни. Інституційна архітектура бюджетної системи визначає як найбільш оптимальні бюджетні співвідношення, зокрема, питома вага дохідної та видаткової частин бюджету, дефіциту (профіциту) бюджету, обсягу державного боргу у валовому внутрішньому продукті, структура доходів, видатків бюджету, державного боргу, джерел фінансування дефіциту бюджету, рівень бюджетної централізації, коефіцієнти міжбюджетного регулювання, так і основні положення бюджетного процесу. Основним завданням бюджетного регулювання є забезпечення виконання завдань соціально-економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць, однак при цьому важливою є підтримка запасу стійкості бюджетної системи у необхідних межах. Слід зазначити, що бюджетна система є одним з вагомих інструментів впливу на економічне зростання, разом з цим, з лагом у часі бюджетна система виступає як об'єкт впливу з боку макроекономічного стану країни, тому важливим є визначення ступеня взаємовпливу з лагами у часі бюджетної системи і соціально-економічного розвитку держави і регіонів. Середньострокове бюджетне планування є необхідною умовою підвищення керованості та якості процесу бюджетного планування, посилення впливу бюджетного регулювання на соціально-економічний розвиток держави. Отже, встановлення довго- і середньострокових цілей та завдань фінансово-бюджетної політики, кількісних та якісних критеріїв їх виконання і на цій основі визначення обсягів бюджетних ресурсів на перспективу є необхідною умовою підвищення якості процесу бюджетного планування та посилення впливу бюджетної політики на соціально-економічний розвиток держави. Бюджет є ваговою складовою системи фінансового регулювання економіки, його збалансованість, оптимальність є однією з основних умов економічного зростання. Слід зазначити, що бюджетне регулювання впливає як одночасно,

так і з лагами у часі на темпи соціально-економічного розвитку, а також на стійкість і збалансованість бюджетної системи. Основним завданням фінансового, у тому числі бюджетного регулювання, є забезпечення виконання завдань соціально-економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць, однак при цьому важливою є підтримка передусім запасу стійкості бюджетної системи. Розробка і реалізація бюджетної політики мають спиратися на науково обґрунтовані положення та результати проведених досліджень з питань бюджетних відносин, що безперечно посилить збалансованість державних фінансів та створить необхідні умови для підвищення рівня керованості економічних процесів у країні. Інституційна модель бюджетної політики має поєднати, виходячи з положень економічної архітектоніки, соціальні та інноваційні бюджетні складові, що забезпечить якісний рівень функціонування фінансово-економічної системи держави.

Підвищення ефективності державного управління в сучасних фінансово-економічних умовах набувають особливої значущості. З метою реалізації соціально - економічних пріоритетів розвитку країни необхідне підвищення якісного рівня функціонування бюджетної системи, у тому числі запровадження середньострокового бюджетного планування у розрізі головних розпорядників бюджетних коштів, бюджетних програм; удосконалення методологічних засад програмно-цільового методу планування бюджету; застосування дієвих підходів управління державними фінансами. Для досягнення достатнього рівня бюджетної результативності важливим є упорядкування та оптимізація кількості бюджетних програм, зокрема шляхом складання головними розпорядниками бюджетних коштів плану діяльності на наступні за плановим два бюджетні періоди відповідно до середньострокових пріоритетів; розробки та затвердження паспортів бюджетних програм, складання звітів про їх виконання; здійснення управління бюджетними коштами у межах встановлених бюджетних повноважень та проведення оцінки ефективності бюджетних програм, внутрішнього фінансового контролю за повнотою надходжень, взяттям бюджетних зобов'язань розпорядниками та

одержувачами бюджетних коштів. З метою проведення збалансованої бюджетної політики важливим є забезпечення подальшого розвитку методологічних засад середньострокового бюджетного прогнозування та програмно-цільового методу планування видатків бюджету, посилення взаємозв'язку річного і перспективного бюджетного планування, застосування сучасних форм і методів управління бюджетними коштами, державним та місцевим боргом, зміцнення фінансової основи місцевих бюджетів, удосконалення системи державного внутрішнього фінансового контролю та посилення відповідальності учасників бюджетного процесу; посилення стимулюючої функції податкової системи та приведення її у відповідність з пріоритетами державної політики соціально-економічного розвитку [3,49,64,123,125].

Для розробки і реалізації збалансованого бюджетного регулювання пріоритети бюджетної політики повинні визначатися виходячи з циклічності економічного розвитку, стану державних фінансів та запасу стійкості бюджетної системи, на кожному етапі економічного розвитку існує необхідність обґрунтування та запровадження відповідних важелів бюджетного механізму. Виходячи зі стратегії розвитку економіки, пов'язаної з підвищенням рівня її ендогенної складової, необхідні відповідні інституційні зміни у системі бюджетного регулювання економіки, що формується у певному середовищі суспільства. Вирішення завдань бюджетної політики залежить від вибору та реалізації методів бюджетного регулювання, тому перш за все при формуванні бюджетної політики необхідно чітко визначити її пріоритети, які повинні бути досягнені при її реалізації. Розвиток суспільства зумовлює необхідність відповідних інституційних змін у взаємовідносинах між учасниками бюджетного процесу та підвищення ефективності бюджетної політики у системі державного регулювання економіки. На сучасному етапі розвитку державних фінансів, необхідним є переосмислення сутності бюджетної системи у процесі регулювання економіки, підвищення теоретико-методологічного рівня бюджетної політики та розробки нової парадигми системи бюджетного

регулювання на основі виявлених особливостей бюджетного процесу, враховуючи вітчизняний та зарубіжний досвід, з одного боку як інструменту впливу, з іншого – як об'єкту регулювання економічного розвитку. Зазначене надасть можливість приймати ефективні рішення стосовно розвитку бюджетних відносин як вагомого інструменту економічного зростання та поглибити розуміння сутності бюджету як економічної категорії і бюджетної системи як важливого регулятора економічних процесів. Бюджетна система є ваговою складовою розвитку економіки, від ступеня оптимальності співвідношень між елементами бюджетної системи залежить рівень збалансованості бюджетного регулювання й ефективність його впливу на динаміку соціально-економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць. Інституційний підхід передбачає розгляд бюджетного регулювання як динамічної системи, що постійно вдосконалюється та адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку країни. Якщо під інститутами мати на увазі обмеження, що накладаються суспільством на певну діяльність, то інституційні зміни у бюджетному процесі передбачають запровадження низки обмежень відповідно до етапу економічного розвитку, зокрема рівень інвестиційної складової у бюджеті, дефіцит бюджету та структуру джерел його фінансування, обсяг та структуру дохідної та видаткової частин бюджету. Інститути можна представити як результат процесів, які відбувалися у попередніх періодах часу і тому вони відповідають, перш за все, минулому середовищу. Важливим є визначення ступеню адекватності цих інститутів сучасним обставинам, терміну початку, поетапності, швидкості внесення необхідних інституційних змін. Від зазначеного залежить ефективність розвитку державних фінансів, національної економіки, суспільства в цілому [3,51,64,92,122].

Стійка сукупність базових інститутів, що визначають еволюційний розвиток наступних інституційних структур є інституційною матрицею, що реалізує концепцію системи раціональних структурно-функціональних перетворень. Інституційна система підлягає постійним змінам виходячи з

невідповідності діючих інститутів певним особливостям сучасного середовища. У бюджетній системі містяться інститути, що як підвищують так і зменшують рівень ефективності функціонування цієї системи в якості інструмента соціально-економічного розвитку країни, тому важливою є оцінка бюджетних інституцій з цього питання, визначення “інституційного залишку”, який має суттєвий вплив на ступінь спроможності бюджетного регулювання. Бюджетна рівновага важлива, насамперед, між запланованими та фактичними показниками, у тому числі як співвідношення до валового внутрішнього продукту, дохідної та видаткової частини бюджету, дефіциту бюджету, державного боргу, їх структуризації. Відповідна рівновага необхідна між фінансово-бюджетними та соціально-економічними показниками у розрізі адміністративно-територіальних одиниць, результативними показниками бюджетних програм, досягненням відповідної суспільної мети та бюджетними видатками головних розпорядників бюджетних коштів. Інституційна рівновага не означає тільки статичної рівноваги, має бути також стійка динамічна рівновага, зокрема бюджетна збалансованість важлива передусім у середньостроковій перспективі. Зважаючи на стратегію розвитку економіки, пов’язаної з підвищенням рівня її ендогенної складової, необхідні відповідні інституційні зміни у фінансово-бюджетному регулюванні, зокрема у податковій політиці, державній політиці сфери видатків, запозичень, державного боргу.

Одним з основних завдань бюджетного регулювання є забезпечення виконання завдань соціально-економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць, однак при цьому важливою є підтримка запасу стійкості бюджетної системи у необхідних межах. Слід зазначити, що бюджетна система є потужним інструментом впливу на економічне зростання, разом з цим вона з лагом у часі виступає як об’єкт впливу з огляду на макроекономічне становище країни, тому важливим є визначення ступеня взаємовпливу з лагами у часі бюджетної системи і соціально-економічного розвитку держави. З метою розробки і реалізації збалансованого бюджетного регулювання протягом певного часового інтервалу

бюджетна політика має визначатися, виходячи, з одного боку, з циклічності економічного розвитку, з іншого - зі стану державних фінансів і запасу стійкості бюджетної системи, суттєве зменшення якого може призвести до ускладнень у проведенні ефективного бюджетного регулювання для позитивного впливу на економічне зростання. На кожному етапі економічного розвитку є необхідність розробки такого бюджетного механізму, який забезпечив би втілення поставлених завдань перед державою. З економічної точки зору, бюджетний механізм є сукупністю певних видів бюджетних відносин, методів формування та використання бюджетних коштів. З метою скорочення періоду економічного спаду, зменшення наслідків фінансової кризи необхідно здійснювати ефективний комплекс заходів. Бюджетну підтримку відповідних галузей реального сектора економіки слід здійснювати за пріоритетними напрямками, не можна підтримувати економіку країни в цілому, що може привести до недофінансування соціальної сфери, бюджетної заборгованості по заробітній платі. Бюджет як дієвий інструмент соціально-економічного розвитку повинен суттєво впливати на соціальний розвиток країни та територій, значення його, безперечно, збільшується під час економічної рецесії, однак при цьому треба мати на увазі, що впливаючи на економіку як на об'єкт регулювання можна розбалансувати бюджетну систему, зокрема, виникнення та зростання бюджетної кредиторської заборгованості у тому числі по соціальних виплатах, збільшення державного боргу. Під час економічної рецесії ринковий механізм починає діяти по іншому ніж при економічному зростанні, тому важливими є посилення дієвості використання державних фінансів як інструменту впливу на економіку, необхідним є посилення фінансової дисципліни та фінансового контролю за використанням бюджетних коштів. Основи теорії державного бюджету розробляв ще на початку XIX ст. російський вчений, радник царя Олександра I М.Сперанський, якому вдалося розробити фінансовий план, який складався з двох частин: перша включала в себе традиційну систему заходів, з одного боку, по скороченню видатків, з іншого - по збільшенню доходів держави. У другій

частині вперше в російській практиці була запропонована методологія розробки бюджету, що закріплювала його стійкість і збалансованість, зокрема, державні видатки об'єднувалися в три групи: необхідні, від яких неможливо відмовитися; корисні, які можна частково скоротити; надлишкові, які можна виключити повністю. Зазначені методологічні принципи певною мірою використовувалися Міністерством фінансів Росії протягом майже століття, що дозволило поетапно підійти до збалансованого державного бюджету, разом з тим здійснення розподілу бюджетних видатків на вищезазначені три складові є завданням достатньо важливим та одночасно складним. Від ефективності його вирішення залежить макроекономічна ситуація та ступінь спроможності держави впливати на економічну рецесію [3,60,64,92,125].

Одним із основних інструментів державного регулювання соціально-економічного розвитку є перспективне бюджетне планування, яке полягає в розробці основних напрямів формування та використання бюджетних коштів на середньострокову перспективу, відповідно до завдань, що постають перед суспільством на певному етапі його розвитку. У процесі перспективного бюджетного планування створюються умови для розв'язання найважливіших проблем державного впливу на економічний розвиток. Слід зазначити, що проведення цілеспрямованої фінансово-бюджетної політики в Україні передбачає запровадження стратегічного бюджетного планування. Середньострокове бюджетне планування є необхідною умовою підвищення керованості та якості процесу бюджетного планування, посилення впливу бюджетного регулювання на соціально-економічний розвиток держави. З метою посилення впливу бюджетної системи на соціально-економічний розвиток суспільства потрібно вживати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості і прозорості бюджету, ефективності витрачання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, здійснення дієвого фінансового контролю. Взагалі необхідною є не лише розробка прогнозних бюджетних показників на середньострокову перспективу, але й визначення бюджетної стратегії із

урахуванням циклічності економічного розвитку, що підвищить керованість бюджетного процесу. На сучасному етапі розвитку державних фінансів необхідним є переосмислення сутності бюджетної системи у процесі регулювання економіки, підвищення теоретико-методологічного рівня бюджетної політики та, враховуючи вітчизняний і зарубіжний досвід, розробки на основі виявлених особливостей бюджетного процесу нової парадигми системи бюджетного регулювання, з одного боку, як інструменту впливу, а з другого — як об'єкта регулювання економічного розвитку. Зазначене надасть можливість поглибити розуміння сутності бюджету як економічної категорії та бюджетної системи як важливого регулятора економічних процесів, а також приймати ефективні рішення з питань розвитку бюджетних відносин. Виникнення бюджетних відносин і зміни в них відбуваються внаслідок розвитку економіки, яка є передумовою і одночасно об'єктом їх впливу. Однак слід зазначити, що можливості використання бюджету в макроекономічному регулюванні пов'язані з умовами і результатами виробництва, рівнем розвитку економічних відносин. Система бюджетного регулювання як одна з основних складових системи державного регулювання економіки є сукупністю функціональних фінансово-бюджетних та економічних елементів, зокрема, дохідна частина бюджету, видаткова частина бюджету, дефіцит (профіцит) бюджету, державний борг, податкове регулювання, міжбюджетні відносини, економічні процеси країни, зовнішнє економічне середовище та взаємозв'язки між ними. Важливим напрямом впливу бюджету на економічні та соціальні процеси в державі є видатки, які беруть участь у формуванні величини фондів споживання та нагромадження. Бюджетна політика у сфері державних видатків є досить вагомим інструментом впливу на соціально-економічний розвиток, особливо на перехідному етапі економічних реформ при обмеженості фінансових ресурсів держави. Державна політика у сфері видатків бюджету суттєво впливає на обсяг сукупного попиту, який складається із обсягу споживчого попиту, інвестиційного попиту та попиту держави. Механізм впливу державних видатків на обсяг сукупного попиту та випуску продукції

передбачає їх збільшення у періоди економічного спаду та зменшення у періоди економічного зростання, тим самим справляючи відповідний вплив на обсяг сукупного попиту та випуску продукції. Певною мірою розроблені та запроваджені у процес бюджетного планування основні принципи програмно-цільового методу, однак з метою суттєвого підвищення рівня державного регулювання у сфері видатків бюджету необхідним є удосконалення насамперед науково-теоретичних положень та методологічних основ зазначеного методу з урахуванням як зарубіжного, так і вітчизняного досвіду з цього питання. Наукове обґрунтування проблеми удосконалення методології функціонування програмно-цільового методу планування видаткової частини бюджету, безперечно, підвищить якість і рівень керованості системи фінансово-бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку держави. Для стимулювання економічного зростання необхідним є активне використання дефіциту бюджету з метою збільшення видаткової частини бюджету, особливо в умовах відносного зменшення податкового навантаження на економіку, проте розмір державного боргу та економічні можливості держави по його обслуговуванню є фактором обмеження обсягу дефіциту бюджету. В періоди сталого економічного зростання при необхідності, особливо за умови наявності значного обсягу державного боргу, доцільним є використання профіциту бюджету. В умовах економічного спаду держава повинна здійснювати заходи щодо одночасного послаблення податкового навантаження на економіку та збільшення видатків бюджету, допускаючи певний бюджетний дефіцит, таким чином, бюджетне регулювання дозволяє впливати на обсяг сукупного попиту в економіці, темпи і пропорції економічного розвитку. Боргова політика є однією з основних складових державного регулювання економіки країни, співвідношення між внутрішніми і зовнішніми державними позиками достатньо суттєво впливає на структурні перетворення у її галузях. Розвиток суспільства зумовлює необхідність підвищення ефективності боргової політики у системі державного регулювання економіки. Від якості та своєчасності прийняття рішень щодо управління державним боргом залежить

результативність державного регулювання. Важливим є визначення напрямів боргової політики як інструменту соціально-економічного розвитку, запровадження дієвого фінансового механізму у системі інституційного середовища суспільства з метою забезпечення стратегічної спрямованості розвитку вітчизняної економіки [3,54,64,92,122].

Державне регулювання економіки розвинутих країн стало необхідним та виправданим з огляду на певну недосконалість ринкових відносин. Держава відіграє в економіці багатопланову роль: стабілізація циклів економічної активності, закупівля товарів та послуг, регулювання процесу монополізації на ринку, реагування на зовнішній економічний вплив, створення необхідних умов для соціально справедливого розподілу доходу і забезпечення життєво необхідними благами населення тощо. Держава впливає на виробництво, нагромадження, споживання та інші елементи процесу відтворення. Зокрема, збільшуючи обсяг капіталовкладень, держава сприяє підвищенню попиту, зростанню обсягів промислового виробництва, збільшенню інвестицій в економіку; фінансування інфраструктури зумовлює скорочення витрат виробництва підприємств, зростання їх прибутків. Основне завдання економічної політики держави полягало в управлінні сукупним попитом, основним інструментом проведення зазначеної політики виступає бюджет, що розглядається як вагомий фактор економічного регулювання. Здійснюючи вплив на різницю між доходами і видатками бюджету залежно від конкретних економічних умов, держава має змогу цілеспрямовано впливати на обсяг сукупного попиту, а через нього – і на величину пропозиції. Зазначена теорія державних фінансів легалізувала бюджетні дефіцити для стимулювання економічного розвитку. Так, в умовах економічного спаду держава повинна скорочувати податкове навантаження на економіку та збільшувати видатки бюджету, допускаючи бюджетний дефіцит і таким чином посилюючи додатковий попит в економіці. При економічному зростанні бюджетне регулювання повинно стримувати попит шляхом підвищення податкового

навантаження і обмеження видатків бюджету. Дефіцити бюджету могли зберігатися і при зростаючому виробництві для стимулювання економіки та досягнення найбільших темпів зростання. Проблема накопичення державного боргу, зростаючої інфляції за умов постійного стимулювання відтворення через дефіцит бюджету в кейнсіанській теорії не приділялося достатньо уваги. У 60-70 роки минулого століття вчені здійснили спробу доповнити зазначену теорію положеннями, які полягали в більш рівномірному перерозподілі доходів, обмеженням ринкової конкуренції, здійсненні державою системи ефективних заходів, спрямованих на боротьбу з інфляцією. Зміна у 80-х роках минулого століття економічних теорій – “економіки попиту” на “економіку пропозиції” – не призвела до основного результату: стабільності та збалансованості державних фінансів. Деклароване зменшення втручання уряду в економіку країни супроводжувалось тим не менш зростанням державних видатків, що фактично свідчило про збільшення впливу держави на економічні процеси. Основні положення теорії “економіки пропозиції” почали реалізовуватися в умовах уповільнення темпів зростання виробництва, збільшення безробіття, кризи державних фінансів. Важливе завдання, яке не змогли вирішити уряди розвинутих країн – забезпечення збалансованості та стійкості державних фінансів. Теорія “економіки пропозиції” зробила певний внесок у розробку економічної теорії бюджетного регулювання. При цьому на сучасному етапі економічного розвитку продовжують використовуватися кейнсіанські методи державного регулювання економіки, фінансово-бюджетних процесів, але з урахуванням накопиченого досвіду з цього питання [3,51,64,92,125].

Численні програми фінансування спричинили суттєве зростання обсягів видаткової частини бюджетів розвинутих країн, що було передбачено німецьким економістом А. Вагнером ще у XIX столітті, який зазначив, що темпи зростання державних видатків у країнах західної Європи випереджають темпи зростання промислового виробництва. Вчений зробив одну з перших спроб пояснити зростання державних видатків та сформулював “закон

зростаючої державної активності”, відповідно до якого державні видатки в країнах, де розвивається промисловість, повинні зростати швидше, ніж обсяги виробництва і національні доходи. Було виявлено тенденцію зростання видатків державних бюджетів розвинутих країн, а також їх позитивний вплив на темпи зростання промислового виробництва. До відкриття цієї закономірності вчений прийшов емпіричним шляхом, аналізуючи події та факти, що мали місце у західноєвропейських державах, які переживали у той час швидке зростання промисловості. Слід зазначити, що вищенаведена тенденція продовжувалася і у другій половині минулого століття, зокрема за цей період питома вага державних видатків у ВВП в США, Німеччині та Великобританії збільшилася з 22,3 до 38,4 %; 31,5 до 47,2 та 33,0 до 47,6 % відповідно. Одним з основних положень зазначеної теорії було зменшення втручання держави в економічні процеси і стимулювання підприємництва. Особлива роль при цьому відводилася державним фінансам, зокрема, зменшенню податкового навантаження на економіку, обсягу державних видатків. Прихильники концепції «економіки пропозиції» переносять увагу з формування попиту на проблеми пропозиції ресурсів та їх ефективного використання. Зокрема, на їх думку основні проблеми функціонування економічної системи випливають з втручання держави в господарський процес, що порушує її стабільність. У результаті послаблюється основний стимул економічної діяльності - приватна ініціатива, без якої неможливо досягти успіхів в економічній діяльності, звідси недостатній рівень використання ресурсів. Розглядаючи проблеми економіки скрізь призму пропозиції, зазначають, що тільки риночні відносини можуть забезпечити економічним суб'єктам вибір видів діяльності, оптимальних господарських рішень. Концепція «економіки пропозиції» відкидає нарощування бюджетних видатків для стабілізації або формування попиту, кваліфікуючи їх як чинник дестабілізації економіки, збільшення інфляції та визнає збалансований бюджет. Зростання заощаджень позитивно впливає на економічний процес, будучи джерелом нарощування інвестицій та підвищення стійкості динамічної

рівноваги. Прогресивно зростаючий податок на доходи громадян і підприємств розглядається як перешкода для зростання заощаджень, а отже, і нових вкладень капіталу, нарощування ділової активності, стійкого економічного зростання. Зниження податків і скорочення ступеня прогресивності податкового обкладання доходів розглядаються як ефективний засіб стимулювання приватної ініціативи, створення сприятливих умов для підтримки ділової активності на основі ринкового саморегулювання, збільшення інвестицій, довгострокового економічного зростання. До сфери державних фінансів належить й інший важіль, за допомогою якого передбачалося впливати на економічні процеси – зменшення державних видатків. Заходи зі зниження рівня інфляції шляхом скорочення державних видатків поставили представників фінансової теорії перед проблемою стримування економічного зростання, оскільки заходи зі зменшення державних видатків призводять до спаду економічного розвитку. Разом з тим зростання виробництва, пов'язане зі зменшенням податкового навантаження на економіку та одночасним скороченням державних видатків вирішує завдання зниження рівня державного втручання в економіку, збільшення темпів економічного зростання. Подальші наукові дослідження теоретичних засад розвитку бюджетних відносин сприятимуть підвищенню рівня ефективності використання бюджетних коштів та результативності бюджетної системи як інструменту впливу на дієвість функціонування національної економіки [3,49,64,122,123].

2.2. Фінансово-бюджетна політика як інструмент економічного розвитку

Бюджетна політика відіграє вагомую роль в процесах забезпечення макроекономічної стабільності, яка є необхідною передумовою для підтримки стійкого економічного розвитку країни. Дієвість даних заходів посилюється у разі здійснення структурних реформ в економіці та соціальній сфері. Важливим є проведення збалансованої бюджетної політики, що потребує узгодження соціальних доміант розвитку суспільства з можливостями їх фінансового забезпечення. Разом з тим, в умовах економічних перетворень важливим є обґрунтування пріоритетів бюджетної політики з урахуванням цілей та завдань державної стратегії соціально-економічного розвитку. Еволюція суспільства зумовлює необхідність відповідних змін у взаємовідносинах між учасниками бюджетного процесу. Доцільним є розвиток методологічних підходів щодо підвищення адаптивності бюджетної політики. Подальше впровадження інструментів індикативного середньострокового бюджетного планування, актуалізація процедур розробки та оцінки державних цільових і бюджетних програм сприятиме підвищенню ефективності відповідних заходів державної фінансової політики. На основі дослідження теоретичних засад бюджетної політики розкрито її економічну сутність як складової інституційної архітектури фінансового регулювання суспільного розвитку в якості сукупності принципів, форм, механізмів, інструментів та важелів управління державними фінансовими ресурсами учасниками бюджетного процесу з метою забезпечення передумов для економічного зростання та розбудови соціальної сфери, враховуючи загальнонаціональні інтереси, потреби населення та територіальних громад. В умовах посилення регулюючої функції бюджетної політики актуалізуються питання підвищення дієвості системи управління бюджетними коштами та здійснення фінансового контролю. Вагомим є проведення інституційних змін системи державних закупівель, подальший

розвиток програмно-цільового методу бюджетного планування. Система бюджетних відносин динамічно розвивається в залежності від еволюції суспільних потреб, глибини перетворень в економіці та соціальній сфері, змін господарської кон'юнктури. Вирішення завдань у сфері обороноздатності країни, фінансового забезпечення соціальної політики, розвитку людського капіталу, зростання зайнятості, стимулювання внутрішнього попиту, достатньою мірою, залежить від методів формування та реалізації бюджетної політики. Важливою функцією держави є досягнення довгострокової фінансової стабільності та сприяння процесам розширеного відтворення суспільного виробництва. Диференціація підходів щодо оцінки впливу бюджетної політики на економічний розвиток обумовлена сукупністю причин функціонального та інституційного характеру. Особливого значення набувають питання встановлення оптимальних пропорцій перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетну систему та її елементами, якісного стану бюджетних інститутів, підвищення рівня координації бюджетної і податкової політики [3,49,64,92,123].

Спрямованість бюджетної політики на дієве управління бюджетними результатами передбачає проведення оцінки соціально-економічної ефективності бюджетних програм, яка визначається як співвідношення використання бюджетних коштів та кінцевих вагомих результатів суспільного розвитку країни, які отримано від реалізації відповідної бюджетної програми. Розвиток фінансово-економічних відносин потребує посилення використання видатків бюджету як вагومого інструменту забезпечення соціально-економічного розвитку країни, передбачає формування показників обсягу і структури видаткової частини бюджету з урахуванням їх впливу на динаміку економічних, соціальних, демографічних процесів, враховуючи визначені пріоритети суспільно-економічного розвитку. Розробка та реалізація податкової політики має здійснюватися з урахуванням ефективного формування дохідної частини бюджету, підвищення конкурентоспроможності економіки, зростання економічної активності суб'єктів підприємницької діяльності, збільшення позитивного впливу податкових механізмів на процеси суспільного відтворення.

Розвиток інституційної архітектури податкового регулювання, сукупності механізмів адміністрування податків, інституційної стабільності податкового простору має забезпечити відповідність фінансово-бюджетної системи вимогам стратегічних завдань посилення національної безпеки, економічного і соціального розвитку країни. Державна фінансова політика є одним з вагомих інструментів економічного зростання, забезпечення конкурентоспроможності економіки країни, доцільним є подальше посилення системності та послідовності у реалізації бюджетно-податкової політики на середньостроковий та довгостроковий періоди. Прийняття раціональних управлінських рішень щодо використання бюджетних коштів доцільно здійснювати виходячи із результатів моніторингу і оцінки ефективності та результативності бюджетних програм, що вплине у подальшому на стійкість та стабільність системи державних фінансів та розвитку суспільних відносин. Циклічність економічних процесів зумовлює необхідність адаптації державної фінансової політики до змін макроекономічних умов. Вагомим є підвищення інвестиційної складової вітчизняної економіки та збільшення обсягу податкових надходжень до бюджету, удосконалення податкової системи та використання податкового потенціалу для забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Створення інституційних умов реалізації політики держави у сфері соціального захисту населення потребує формування відповідної моделі, яка ґрунтуватиметься на інтеграції системи фінансового регулювання соціально-економічного розвитку суспільства та адаптивно-регуляторної бюджетної архітектури. Прогноз бюджету на середньостроковий період має ґрунтуватись на основі сукупності відповідних методів, тенденцій макроекономічних показників з урахуванням забезпечення бюджетної збалансованості. Покращення якісного рівня інституційної складової системи фінансового регулювання сприятиме забезпеченню фінансової стабільності, результативності структурних перетворень державних фінансів [3,22,54,64,125].

Ефективність фіскальної функції податків поєднує показник рівня податкового навантаження, довіри платників до податкових органів, якості

механізму адміністрування податків. Від ступеня оптимальності співвідношень складових податкового регулювання залежить рівень та темпи розвитку економіки, стійкість та збалансованість державних фінансів. Фіскальна архітектоніка створює основу для ефективної реалізації податкової політики. Необхідність розвитку податкових механізмів обумовлена суспільною потребою формування дієвої фінансово-бюджетної системи. У реалізації податкової політики необхідним є здійснення заходів щодо спрощення певних процедур податкового адміністрування, зменшення кількості витрат часу на сплату податків та подачу податкової звітності, поєднання інтересів платників податків та держави, підвищення рівня інституційного середовища податкової системи. Співвідношення між складовими системи бюджетного регулювання постійно адаптуються до стадій економічного циклу, пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. За умов економічного спаду для відновлення позитивної динаміки реального валового внутрішнього продукту доцільним є використання механізму державного регулювання у сфері бюджетних видатків. Разом з тим, зростання вагового показника видатків бюджету взаємопов'язано із посиленням податкового навантаження на економіку та збільшенням бюджетного дефіциту, що стримує процеси економічного відновлення. Крім того, розміри державного боргу та видатків бюджету на його обслуговування знижують можливості стимулюючого впливу відповідних бюджетних заходів. З огляду на зазначене, механізм регулювання первинного дефіциту бюджету має ґрунтуватись на принципах функціональних фінансів щодо досягнення фінансової стійкості бюджетної системи. Важливим є запровадження інституційних обмежень показників інвестиційної та соціальної складової бюджету, дефіциту бюджету та структури джерел його фінансування. Бюджетна складова суспільного розвитку впливає на якісний рівень та доступність послуг у сфері освіти, науки, охорони здоров'я, духовного і фізичного розвитку, соціального захисту та соціального забезпечення населення. Водночас, сучасні тенденції розвитку свідчать про потребу гармонійного поєднання державних та ринкових методів і форм фінансування галузей соціальної сфери з метою досягнення достатньо високої

результативності та задоволення попиту на дані послуги у суспільстві. Вагомого значення набувають питання розвитку моделі соціального захисту населення, пошуку оптимальних форм взаємодії бюджетної та страхової складової, ролі держави у регулюванні інвестиційних потоків недержавних пенсійних фондів, механізмів гарантування суспільного добробуту в майбутньому. При формуванні бюджетної політики необхідним є врахування впливу екзогенних та ендогенних факторів на економічну систему, які визначають тенденції соціально-економічного розвитку. До екзогенних факторів відносяться темпи росту валового внутрішнього продукту країн, що формують попит на основні групи товарів вітчизняного експорту, рівень цін на продукти експорту та імпортовані енергоносії, обсяги та структура іноземних інвестицій, кон'юнктура на світових фінансових ринках, яка впливає на можливості держави здійснювати запозичення та операції по рефінансуванню державного боргу. До внутрішніх економічних факторів належить частка перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджет та державні цільові фонди, прогнозований обсяг бюджетних доходів та видатків, дефіциту бюджету, обсяг державного боргу. В умовах економічної рецесії доцільним є використання інструментів фінансово-бюджетного регулювання, що спрямовано на стимулювання економічного зростання, розвиток соціальної сфери. Держава збільшуючи обсяг видатків стимулює внутрішній попит, здійснює інвестиції в виробництво та людський капітал, розвиває інфраструктуру. Належне фінансування освіти, науки, охорони здоров'я сприяє зміцненню інституційних засад фінансово-економічної політики країни. Розвиток людського капіталу є пріоритетним напрямом державної політики з огляду на його значущість у сфері підвищення рівня дієвості соціально-економічних відносин. Важливим є встановлення оптимальної структури бюджетної системи, яка б враховувала взаємодію державного регулювання економічних процесів і відповідних механізмів саморегулювання, що потребує наявності належної інституційної системи, достатнього рівня розвитку фінансових інститутів. Вагомим завданням фінансово-економічної політики є її

адаптація до змін структури фінансових відносин, впливу зовнішніх економічних факторів, якісних перетворень фінансової системи. З метою активізації впливу бюджетної системи на соціально-економічний розвиток суспільства потрібно вживати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості й прозорості бюджету, ефективності витрачання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, здійснення дієвого фінансового контролю. Одним з основних інструментів державного регулювання соціально-економічного розвитку є перспективне бюджетне планування, зміст якого полягає у розробці основних напрямів формування та використання бюджетних коштів на середньостроковий період, зважаючи на необхідність виконання завдань, які постають перед суспільством на певному етапі його розвитку. У процесі перспективного бюджетного планування створюються умови для розв'язання найважливіших проблем державного впливу на економічний розвиток. Проведення цілеспрямованої бюджетної політики передбачає запровадження стратегічного бюджетного планування. Середньострокове бюджетне планування є необхідною умовою підвищення якості процесу бюджетного планування, посилення впливу бюджетного регулювання на соціально-економічний розвиток країни [3,49,64,92,123].

З метою забезпечення послідовності, системності та ефективності бюджетної політики важливим є формування довгострокової бюджетної стратегії із визначенням результативних показників реалізації її основних напрямів. Система державного стратегічного планування, як фундаментальна основа для розробки стратегічних напрямів бюджетної політики, є інструментом забезпечення структурної модернізації економіки та підвищення її конкурентоспроможності. В умовах обмеженості фінансових ресурсів вагомим завданням реалізації бюджетної стратегії є концентрація фінансування на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку країни, обґрунтування ієрархії цілей, завдань та принципів бюджетної політики, узгодження фінансових можливостей бюджету щодо реалізації даних цілей в межах бюджетних

періодів. Доцільним є поглиблення взаємозв'язку річного та перспективного бюджетного планування. У сучасних умовах, при розробці перспективних напрямів бюджетної політики необхідним є врахування здійснення переорієнтації економіки на переважно ендогенні чинники економічного зростання. Важливим є подальший розвиток середньострокового індикативного планування в діяльність головних розпорядників бюджетних коштів. Бюджетна політика у наступних бюджетних періодах має формувати сприятливі умови для підвищення рівня розвитку людського капіталу як ендогенного фактору забезпечення інтенсивного економічного зростання. Обсяг фінансування установ соціальної сфери має залежати від показників їх діяльності, які повинні відповідати світовим стандартам. Від якості планування бюджетних показників залежить фінансова стійкість системи державних фінансів. Доцільним є актуалізація стратегії управління внутрішнім та зовнішнім державним боргом, формування річних планів заходів щодо його оптимізації у розрізі кварталів з метою зменшення пікових навантажень на державний бюджет. Зростаючі потреби обслуговування боргу та фінансування бюджету потребують формування збалансованого портфеля запозичень та підвищення рівня ліквідності облігацій внутрішньої державної позики. Разом з тим, достатньо висока питома вага зовнішнього державного боргу в його структурі обумовлює необхідність відповідної співпраці з міжнародними фінансовими організаціями. Реалізація зазначеного потребує удосконалення інституційного моделі управління державним сектором економіки, підвищення рівня координації у системі органів влади в сфері макроекономічного регулювання. Економічна сутність бюджетної політики економічного розвитку як інструменту державного фінансового регулювання суспільних відносин полягає у взаємодії інституційних, економічних складових бюджетної системи та фінансової архітектоники, що в процесі розробки основних напрямів формування та використання бюджетних коштів створює умови для досягнення тактичних та стратегічних цілей держави. Доцільним є підвищення ступеню координації між складовими бюджетної політики з метою забезпечення фінансової стабільності та економічного зростання. Активізація

структурних змін в економіці передбачає застосування збалансованого підходу щодо функціонування бюджетної системи. Бюджетна політика має адаптивно реагувати на економічну циклічність при необхідності утримання індикативних значень дефіциту бюджету та державного боргу. Підвищення ефективності бюджетних видатків потребує узгодження цілей бюджетних програм з пріоритетами соціально-економічного розвитку країни, використання дієвих форм державної фінансової підтримки. Особливого значення набувають питання запровадження системи середньострокового та стратегічного бюджетного планування. Доцільним є проведення інституційних змін фінансового забезпечення соціального захисту, поглиблення страхових принципів пенсійної системи. Важливим є підвищення дієвості контролю та аудиту використання бюджетних коштів, що обумовлює необхідність подальшого розвитку його методологічних засад, удосконалення критеріїв оцінки ступеню досягнення запланованих цілей та завдань головних розпорядників бюджетних коштів. В умовах рецесії та уповільнення темпів зростання світової економіки, заходи бюджетної політики, які реалізуються у країнах з розвинутою на трансформаційною економікою спрямовані на стимулювання внутрішнього попиту. Пріоритетними заходами бюджетно-податкової політики є зниження показників структурного дефіциту бюджету та державного боргу, оптимізація бюджетних видатків, підвищення фіскальної ефективності податкової системи, посилення дієвості механізму бюджетного планування та прогнозування. Важливим є реалізація системних заходів щодо підвищення рівня поточної ліквідності фінансової системи; викупу у фінансових інститутів проблемних активів для поліпшення стану їх балансів та розширення можливостей кредитування економіки; здійснення державних інвестицій в капітал фінансових інституцій. Можливості стимулювання економіки за рахунок бюджетної політики є обмеженими, тому одночасно проводяться структурні зміни системи державних фінансів та посилюється вплив дивергентних факторів на економічні процеси. Вітчизняна бюджетна політика характеризується структурним вдосконаленням інституційної системи та адаптацією до внутрішніх та зовнішніх тенденцій

економічного середовища. Важливим в даному аспекті є використання бюджету як інструменту регулювання суспільного розвитку. Система формування бюджету має бути збалансованою у середньостроковому та довгостроковому періодах, доцільним є удосконалення інституційного середовища та фінансового інструментарію планування та прогнозування бюджетних показників. На сучасному етапі необхідним є переосмислення сутності системи формування бюджету у процесі регулювання економічних процесів та враховуючи вітчизняний і зарубіжний досвід, розробки бюджетної політики як вагомого інструменту впливу на економічне зростання. Розвиток суспільства вимагає використання бюджетної політики як дійового інструменту державного регулювання економічних та соціальних відносин. Важливим є визначення пріоритетів бюджетної політики, у тому числі на середньострокову перспективу виходячи з основних засад соціально-економічного розвитку країни, удосконалення державного регулювання у сфері формування доходів бюджету, планування та використання видатків бюджету, міжбюджетних відносин, що підвищить рівень ефективності функціонування економічної та бюджетної системи в цілому. Бюджетна політика, що реалізується через систему бюджетних механізмів забезпечує бюджетну рівновагу та ефективний вплив на соціально-економічні процеси. Бюджетний механізм та реалізація відповідної політики у сфері державних фінансів із використанням регулюючих можливостей бюджету є вагомими інструментами впливу держави на розвиток економіки, забезпечення необхідного рівня соціальних стандартів. Особливо вагомим значення набуває бюджетний механізм за умови трансформаційних перетворень економіки та необхідності її стабілізації в умовах фінансово-економічної рецесії. Економічна сутність бюджетної політики в якості інструменту регулювання економічного розвитку полягає у використанні бюджетної архітекτονіки, яка визначається оптимальними співвідношеннями між елементами бюджетної системи для впливу на динаміку економічного зростання. Бюджетна політика як вагомий інструмент системи державного регулювання економіки має спиратися на довгострокову програму

економічного та соціального розвитку країни. Упорядкування регулюючих цілей бюджетної політики, дозволяє досягти відповідного збалансування процесу перерозподілу фінансових ресурсів у суспільстві, рівня задоволення суспільних потреб. Необхідним є забезпечення перетворення бюджетного механізму в дієвий засіб реалізації соціально-економічної стратегії, підвищення ефективності використання бюджетних коштів. Соціальні пріоритети бюджетної політики мають зменшувати нерівномірність ринкового механізму розподілу доходів, вирішувати питання подолання бідності. Розбудова інституту бюджетної політики, що включає розробку відповідних норм, правил, інституцій сприятиме вирішенню проблем, які існують у сфері державних фінансів. Архітектоніка бюджетної політики має створювати належні інституційні умови функціонування фінансової моделі у суспільстві, які у сукупності повинні формувати механізм впливу на економічне зростання, сприяти підвищенню добробуту суспільства. Державна політика у сфері видатків бюджету суттєво впливає на обсяг сукупного попиту, який складається із обсягу споживчого попиту, інвестиційного попиту та попиту держави. В умовах економічного спаду держава повинна здійснювати заходи щодо одночасного послаблення податкового навантаження на економіку та збільшення бюджетного дефіциту, таким чином, бюджетне регулювання дозволяє впливати на обсяг сукупного попиту, темпи і пропорції економічного розвитку. Зміст соціальної функції державних фінансів полягає в формуванні соціального захисту людини та забезпечення цілісності та стабільності розвитку суспільства. У реалізації соціальної функції держави призначення доходів і видатків державного бюджету полягає у формуванні і структуруванні державних фінансових ресурсів з метою забезпечення базових параметрів життєдіяльності громадянина і суспільства. Соціальне призначення трансфертів, що передаються з державного бюджету місцевим бюджетам, полягає у забезпеченні соціальної злагоди і стабільності у суспільстві шляхом розподілу фінансових ресурсів за регіонами країни для збалансованого соціально-економічного та культурного розвитку як територій, так і країни в

цілому. Державні цільові фонди покликані забезпечити функціонування системи соціального захисту осіб, які потребують підтримки з боку суспільства. Важливим методологічним чинником є визначення принципів функціонування державних фінансів, що дозволяє виявити напрями впливу фінансів на розвиток державного сектору економіки, виробити критерії його розвитку [3,53,60,64,122].

Бюджетна політика виступає дієвим інструментом забезпечення макроекономічної стабілізації та подальшої активізації процесів економічного розвитку. Завдання бюджетного регулювання щодо формування дієвого розподілу фінансових ресурсів, мають бути скоординовані із стратегічними цілями стійкого зростання економіки країни та підвищення життєвого рівня населення. Важливим є забезпечення макроекономічної стабільності, встановлення оптимальних структурних пропорцій в економіці, удосконалення соціальної політики, формування сучасних фінансових інститутів. Виходячи із мети та завдань стратегії поступального розвитку економіки, пов'язаної з підвищенням рівня ефективності її ендогенної складової, необхідним є розвиток інституційних засад бюджетної політики. Бюджетне регулювання визначає обсяги первинного розподілу валового внутрішнього продукту, здійснює вплив на структуру заощаджень та динаміку боргових зобов'язань, виступає дієвим засобом вирішення основних завдань суспільного розвитку та має стати інструментом реалізації внутрішнього потенціалу економічного зростання. Важливою умовою посилення впливу видаткової частини бюджету на економічне зростання та соціальний розвиток суспільства є розробка та запровадження обґрунтованих методів визначення обсягів і структури видатків державного та місцевих бюджетів. З метою найбільш ефективного розподілу бюджетних ресурсів відбувається подальше удосконалення планування і виконання видаткової частини бюджету на основі програмно-цільового методу як складової системи перспективного бюджетного прогнозування та планування. Удосконалення системи планування видатків місцевих бюджетів шляхом запровадження програмно-цільового методу сприятиме підвищенню

бюджетної прозорості, взаємозв'язку пріоритетів соціально-економічного розвитку територій з фінансовою складовою місцевого самоврядування, посиленню ефективності використання бюджетних коштів з врахуванням досягнутих результатів бюджетних програм. Вагомого значення набувають питання реалізації інвестиційного потенціалу бюджетної політики, що потребує зростання ефективності капітальних інвестицій та удосконалення механізму надання державних гарантій. Динамічність економічних перетворень вимагає актуалізації інвестиційних пріоритетів розвитку, формування комплексної ієрархії державних інвестиційних програм. На сучасному етапі розвитку фінансових відносин, доцільним є посилення дієвості механізму державного замовлення на виконання пріоритетних науково-технологічних завдань модернізації економіки. Формування державної фінансової політики, у тому числі в частині регулювання бюджетних доходів та видатків, дефіциту бюджету, державного боргу, валютного курсу відбувається з урахуванням сукупності зовнішніх чинників, що спрямовано посилення інвестиційної привабливості країни для міжнародного капіталу, підвищення конкурентоспроможності національних товарів на світових ринках, дотримання рекомендацій міжнародних фінансових організацій для отримання відповідних обсягів кредитування. Ваговою причиною здійснення фінансових капіталовкладень для інвестора є максимізація прибутку в рамках виробничих і науково-технічних комплексів. Інвестори, які беруть на себе завдання здійснення оцінки ефективності вкладень, сприяють економічному зростанню, у тому числі шляхом підвищення дієвості механізму розподілу фінансово-економічних ресурсів. Бюджетна політика є вагомим інструментом забезпечення довгострокової збалансованості, стійкості та стабільності функціонування фінансово-економічної системи, що надає можливість створити умови для сталого економічного зростання, модернізації економіки і соціальної сфери, підвищення рівня і якості життя населення, досягнення цілей соціально-економічного розвитку країни. Пріоритетними завданнями у бюджетній сфері мають бути підвищення ефективності бюджетної політики, впровадження стимулюючих

заходів, спрямованих на активізацію економічної діяльності. Реалізація бюджетної стратегії в умовах економічних перетворень передбачає створення передумов для економічного зростання на основі розвитку системи фінансово-економічних відносин, ефективного управління державними фінансами, забезпечення узгодженості фіскальної та економічної політики, соціального і економічного розвитку країни на основі середньострокового бюджетного планування, прозорості та реалістичності формування бюджетів всіх рівнів, дієвості контролю та аудиту ефективності використання бюджетних коштів. З метою посилення результативності бюджетної політики важливим є впровадження підходів до забезпечення довгострокової збалансованості бюджетної системи, які ґрунтуються на основі зменшення показників структурного дефіциту бюджету та боргового навантаження на бюджет, підвищення фіскальної ефективності податкової системи, що з урахуванням раціональної політики в системі формування бюджетних видатків дозволить сформувати дієвий інструментарій економічного розвитку країни. Бюджетна політика впливає на дієвість фінансово-економічних перетворень у системі державних фінансів, забезпечує фінансування структурної перебудови економіки, стимулювання розвитку її пріоритетних секторів, прискорює інтенсифікацію виробництва та рівень розвитку суспільства. Як вагомий інструмент державного регулювання соціально-економічних процесів бюджетна стратегія визначає напрями розвитку складових фінансової політики, що надає можливість для взаємоузгодження шляхів реалізації її завдань. Бюджетна політика сприяє ефективній реалізації інституційних фінансово-бюджетних інструментів, спрямованих на створення умов для забезпечення соціально-економічного розвитку країни з урахуванням динамічності та циклічності економічних процесів. Рівень дієвості інституційного забезпечення у бюджетній сфері залежить від обґрунтованості бюджетної стратегії. В умовах економічних перетворень вагомим завданням є удосконалення інституційного забезпечення розвитку бюджетних відносин та формування і реалізації бюджетної політики на довгострокову перспективу. Бюджетна політика виступає важливою складовою

державного фінансового регулювання та ефективним інструментом реалізації економічної політики країни щодо забезпечення макроекономічної рівноваги в умовах інституційних перетворень [3,49,64,122,123].

Пріоритетним завданням державних органів управління та місцевого самоврядування є зміцнення фінансово-економічного потенціалу територій, що потребує запровадження системи ефективного бюджетного регулювання, визначення пріоритетів бюджетної політики у сфері міжбюджетних відносин, оптимального поєднання місцевих та загальнодержавних інтересів. Важливим завданням бюджетного механізму є трансформація бюджетних ресурсів у чинник економічного зростання. Бюджетні кошти повинні бути важливим джерелом інвестицій, що сприятиме підвищенню рівня суспільного розвитку. Вагомі підходи до інституційних перетворень системи бюджетного регулювання як складової соціально-економічного розвитку країни сприятимуть підвищенню ефективності та дієвості функціонування державних та місцевих фінансів. Бюджетна політика є одним з дієвих інструментів впливу на динаміку та якісний рівень соціально-економічного розвитку країни. Використання інструментів та важелів бюджетного механізму має здійснюватись з урахуванням впливу сукупності економічних, інституційних та соціальних факторів. Бюджетна політика є ваговою складовою державного регулювання циклічних коливань економіки, важливим є забезпечення поступової адаптації бюджетного механізму до змін економічного середовища. В умовах трансформації економіки, посилюється роль бюджетної системи для досягнення макроекономічної стабілізації та подальшого відновлення економічного зростання. Формування бюджетної політики на середньострокову перспективу дозволяє визначати стратегічні цілі бюджетної політики, забезпечити прозорість і відкритість щодо досягнення соціально-економічних завдань протягом запланованого періоду, досягати реалістичних прогнозів доходів бюджету; встановлювати основні пріоритети у сфері бюджетних видатків, забезпечувати своєчасне корегування бюджетної політики, посилити державний фінансовий контроль за реалізацією цілей, встановлених основними напрямками бюджетної політики,

відповідальність головних розпорядників бюджетних коштів за ефективністю використання бюджетних коштів. Бюджетна політика як складова суспільно-економічних відносин полягає у сукупності відповідних форм взаємозалежностей та взаємовпливів інституційних компонентів бюджетного простору та економічного середовища у процесі формування бюджету та використання бюджетних коштів для досягнення стратегічних цілей та основних завдань розвитку суспільства. Використання адаптивного бюджетного механізму з врахуванням динамічної збалансованості фінансових, економічних, соціальних взаємовідносин, основних положень бюджетної архітекtonіки, циклічності економічного розвитку, стану державних фінансів спрямоване на забезпечення адекватності регулятивних заходів внутрішнім і зовнішнім змінам економічного середовища, застосування прозорості та виваженої системи управління державними та муніципальними фінансами, державним боргом з метою довгострокового розвитку національної економіки. Визначальним є підвищення ефективності бюджетних видатків, що відбуватиметься на основі визначення їх пріоритетності та оцінки ступеня досягнення очікуваних результатів. Бюджетна політика на середньострокову перспективу повинна бути спрямована на забезпечення соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць та країни в цілому при врахуванні критеріїв ефективності та результативності бюджетних видатків. Бюджетна політика є вагомим інструментом економічного розвитку країни. Визначення пріоритетних напрямів бюджетної політики на середньо-та довгострокову перспективу сприятиме підвищенню результативності структурних перетворень в економіці та соціальній сфері, розвитку людського капіталу. Виважений підхід щодо формування та реалізації бюджетної політики потребує врахування впливу екзогенних та ендогенних факторів на економічну систему. При розробці основних напрямів економічної політики держава повинна виходити з необхідності забезпечення фінансової стабільності. Розробка та реалізація бюджетної політики має ґрунтуватись на науково-обґрунтованих положеннях, що сприятиме посиленню збалансованості

бюджетної системи та ефективності державного фінансового забезпечення розвитку економіки [3,49,64,65,125].

2.3. Бюджетні механізми забезпечення розвитку економіки

Бюджет як суспільно-економічна категорія відображає відповідні відносини у процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту з приводу вироблення, розподілу, споживання послуг та регулювання соціально-економічного розвитку з метою задоволення потреб суспільства. З іншого боку бюджет є категорією, що синтезує у собі відносини, які виникають у процесі цілеспрямованого впливу держави на суспільне відтворення. Бюджетна політика є вагомим елементом фінансової політики та одним з основних інструментів реалізації економічної політики держави, вона значною мірою уособлює місце та роль держави у регулюванні економічних процесів та забезпеченні макроекономічного зростання. Одним із вагомих елементів бюджетної політики є бюджетний механізм, що виступає інструментом приведення бюджетної системи у відповідність із зовнішнім середовищем, що постійно змінюється, шляхом застосування певних форм і методів бюджетного регулювання. Спираючись на прийняту бюджетну політику та норми бюджетно-податкового права, бюджетний механізм забезпечує реалізацію стратегії соціально-економічного розвитку країни. Бюджетна політика, передбачаючи визначення цілей і завдань в галузі фінансів, розробку механізму мобілізації бюджетних коштів, вибір напрямів використання грошових засобів, управління фінансами у бюджетній сфері, регулювання економічних і соціальних процесів за допомогою фінансово-бюджетних інструментів, формує такий механізм бюджетного регулювання, який би у найбільшій мірі сприяв досягненню зазначених цілей. У зв'язку з цим, формування і реалізація бюджетної політики потребує пошуку шляхів постійного вдосконалення бюджетного механізму. Як суспільно-економічна категорія бюджетна політика має певну структуру, яка включає суб'єкт, об'єкт та взаємозв'язки між ними,

відповідний набір методів та інструментів регулювання у відповідності з визначеними у суспільстві цілями та завданнями. До структурних елементів бюджетної політики також належать: розроблення науково обґрунтованої концепції розвитку бюджету, яка формується на основі вивчення потреб сучасного стану суспільного розвитку, тенденцій соціально-економічного розвитку та стратегічних пріоритетів держави; визначення основних напрямів формування та використання бюджетних ресурсів на перспективу і поточний період; здійснення заходів, спрямованих на досягнення поставлених цілей. Сукупність взаємовідносин економічних, інституційних бюджетних компонентів, пов'язаних з визначенням основних напрямків та пріоритетів податково-бюджетної політики, плануванням та прогнозуванням бюджетних показників, формуванням бюджету, використанням бюджетних коштів та здійсненням контрольного нагляду за їх виконанням з метою досягнення тактичних і стратегічних цілей суспільного розвитку складає економічну природу бюджетного регулювання як процесу. Бюджетний механізм як складова фінансового механізму існує й являє собою сукупність соціально розроблених і законодавчо закріплених методів і важелів, мобілізації й використання бюджетних ресурсів, із допомогою яких здійснюється вплив на економічний розвиток і суспільний добробут відповідно до завдань бюджетної політики держави. Процес державного регулювання соціально-економічних процесів і позитивних суспільних зрушень передбачає послідовне дотримання норм та виконання комплексу організаційно-управлінських, економічних, фінансових заходів, які виступають складовими компонентами ефективної політики забезпечення сталого розвитку. Бюджетне регулювання як сукупність механізмів, координуючих фінансові взаємозв'язки забезпечує функціонування бюджетної системи та орієнтовано на широкий спектр інтересів всіх учасників бюджетного процесу у вирішенні фінансових питань та проблем, які виникають у ході управління бюджетним процесом країни [3,49,64,92,123].

Сукупність взаємовідносин економічних, інституційних бюджетних компонентів, пов'язаних з визначенням основних напрямків та пріоритетів

податково-бюджетної політики, плануванням та прогнозуванням бюджетних показників, формуванням бюджету, використанням бюджетних коштів та здійсненням контрольного нагляду за їх виконанням з метою досягнення тактичних і стратегічних цілей суспільного розвитку складає економічну природу бюджетного регулювання як процесу. Бюджетний механізм як складова фінансового механізму існує й являє собою сукупність соціально розроблених і законодавчо закріплених методів і важелів, мобілізації й використання бюджетних ресурсів, із допомогою яких здійснюється вплив на економічний розвиток і суспільний добробут відповідно до завдань бюджетної політики держави. Процес державного регулювання соціально-економічних процесів і позитивних суспільних зрушень передбачає послідовне дотримання норм та виконання комплексу організаційно-управлінських, економічних, фінансових заходів, які виступають складовими компонентами ефективної політики забезпечення сталого розвитку. Отже, бюджетне регулювання, як сукупність механізмів, координуючих фінансові взаємозв'язки забезпечує функціонування бюджетної системи та орієнтовано на широкий спектр інтересів всіх учасників бюджетного процесу у вирішенні фінансових питань та проблем, які виникають у ході управління бюджетним процесом країни. У бюджетному механізмі можна виділити декілька складових: управління бюджетним процесом і бюджетними відносинами; формування та розподіл бюджетних ресурсів; використання бюджетних коштів; фінансовий контроль за використанням бюджетних коштів. Від оптимальності та ефективності складових бюджетного механізму залежить результативність реалізації основних функцій держави у сфері суспільного розвитку. У ринковій економіці бюджетний механізм виступає регулятором розвитку соціально-економічних процесів у суспільстві. Механізм реалізації бюджетної політики має інтегруватися в єдину систему державного регулювання економіки. Бюджетне регулювання виступає як сукупність механізмів, що координують фінансові взаємозв'язки щодо формування та використання бюджетних коштів. Основним завданням фінансового, у тому числі бюджетного регулювання, є забезпечення

виконання завдань соціально-економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць, однак при цьому важливою є підтримка передусім запасу стійкості бюджетної системи. Становлення бюджетних відносин відбувається внаслідок розвитку економіки, однак можливості використання бюджету в макроекономічному регулюванні пов'язані з умовами і результатами виробництва, рівнем розвитку економічних відносин. Бюджетна політика є адаптивним механізмом у системі регулювання економіки, спрямованим на забезпечення адекватності регулятивних заходів внутрішнім і зовнішнім змінам економічного середовища з метою економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць. Перспективне прогнозування видатків бюджету є важливим інструментом державного регулювання економічних і соціальних процесів, оскільки обґрунтовує напрями використання бюджетних коштів у майбутньому з урахуванням визначених цілей та пріоритетів соціально-економічного розвитку держави на середньо- та довгострокову перспективу. Сучасний етап розвитку бюджетних відносин характеризується посиленням ролі бюджетних видатків у процесі регулювання соціально-економічного розвитку країни та територій. За останні роки здійснено відповідні заходи щодо посилення обґрунтованості планування видаткової частини бюджету, її впливу на економічне зростання та соціальний розвиток суспільства. Формування бюджетної політики на середньострокову перспективу дозволяє визначати стратегічні цілі бюджетної політики, забезпечити прозорість і відкритість щодо досягнення соціально-економічних завдань протягом запланованого періоду, досягати реалістичних прогнозів доходів бюджету; встановлювати основні пріоритети у сфері бюджетних видатків, забезпечувати своєчасне корегування бюджетної політики, посилити державний фінансовий контроль за реалізацією цілей, встановлених основними напрямками бюджетної політики, відповідальність головних розпорядників бюджетних коштів за ефективністю використання бюджетних коштів. Основні напрями бюджетної політики мають формуватися із пріоритетів, які визначають дієвий інноваційний розвиток економіки, вагомим механізмом реалізації цього

має стати бюджет розвитку. Доцільним є впровадження стратегічного планування у роботу головних розпорядників бюджетних коштів та складання ними відповідних планів діяльності на поточний і наступні три бюджетні періоди, спрямовані на результат з метою посилення відповідальності розпорядників бюджетних коштів за досягнення встановлених цілей, упорядкування і підвищення результативності та ефективності державних видатків [3,51,64,92,122].

Видатки бюджету є ефективним інструментом державного регулювання соціально-економічних процесів у країні, оскільки обґрунтовують напрями використання бюджетних коштів з урахуванням цілей і пріоритетів суспільного розвитку. Важливим є забезпечення раціонального розподілу обмежених бюджетних ресурсів між напрямками суспільного розвитку шляхом забезпечення відповідності обсягу і структури видаткової частини бюджету визначеним стратегічним пріоритетам розвитку країни з урахуванням динаміки соціально-економічних процесів. Підвищення ефективності і результативності використання бюджетних коштів при реалізації стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країни потребують удосконалення системи формування видатків бюджету шляхом наукового обґрунтування системи бюджетного регулювання у сфері видатків та перспективного прогнозування і планування видаткової частини бюджету. Спрямованість бюджетної політики на отримання конкретних суспільно вагомих результатів передбачає удосконалення системи оцінки результативності використання бюджетних коштів з метою зміщення акцентів від управління бюджетними ресурсами до управління бюджетними результатами, що сприятиме перетворенню бюджетних видатків у дієвий інструмент розвитку суспільних відносин. Важливим є подальший розвиток системи формування видатків бюджету у напрямку посилення використання їх регуляторного потенціалу, підвищення раціональності розподілу бюджетних ресурсів між напрямками суспільного розвитку з урахуванням його пріоритетності та циклічності економічних і соціально-демографічних процесів. Зазначене потребує розробки інституційних засад формування видатків

бюджету у системі державного стратегічного планування і прогнозування, а також структурно-функціональної моделі системи бюджетного регулювання у сфері видатків. Потребують поглиблення досліджень питання довгострокового прогнозування видатків бюджету, принципів середньострокового і річного планування видаткової частини бюджету на засадах програмно-цільового методу та з урахуванням динаміки демографічного розвитку. Удосконалення методологічних основ оцінки результативності бюджетних програм і діяльності розпорядників бюджетних коштів, а також принципів їх впровадження у бюджетний процес сприятиме підвищенню ефективності використання бюджетних ресурсів та дієвому управлінню результатами бюджетної діяльності. Видатки бюджету за економічною природою характеризують сукупність економічних відносин, що виникають з приводу розподілу та використання коштів бюджетного фонду, призначеного для задоволення суспільних потреб. Особливість функціонування видатків бюджету проявляється в тому, що через них відбувається реалізація функцій держави. Видатки бюджету як складова державних видатків активно використовується для потреб державного впливу на динаміку соціально-економічних процесів у країні. Ступінь їх впливу визначається не лише обсягом валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через бюджет, але і їх структурою, тобто пропорціями розподілу бюджетних ресурсів між різними напрямками суспільного розвитку. Обсяг і склад бюджетних видатків країни обумовлюється функціями і завданнями держави у забезпеченні суспільного розвитку, здійсненні соціально-економічних перетворень, ступенем державного регулювання економіки, рівнем і динамікою соціально-економічного розвитку країни, особливостями адміністративно-територіального устрою країни, пріоритетними напрямками суспільної діяльності. Сутність видатків бюджету як економічної категорії проявляється через їх функції, у тому числі розподільчу (перерозподільчу), стабілізаційну, алокаційну, регулюючу, стимулюючу, інформаційну, контрольну. Одним з основних завдань бюджетної політики на сучасному етапі розвитку суспільних відносин є удосконалення використання

регулюючої функції бюджетних видатків у досягненні пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. У контексті регулюючої функції, видатки бюджету є інструментом регулювання суспільного розвитку, використання якого передбачає обґрунтоване визначення обсягу і структури видаткової частини бюджету для впливу на динаміку економічних і соціально-демографічних процесів, враховуючи їх циклічність, стратегічні пріоритетні напрями розвитку країни та результативність бюджетної діяльності [3,49,64,66,125].

Особливості функціональної структури видатків бюджету виступають індикатором пріоритетності напрямів суспільного розвитку країни, оскільки характеризують загальні цілі державного управління, а саме управлінську, економічну і соціальну функції, та визначають пропорції розподілу бюджетних ресурсів між основними напрямками державної діяльності. Зміни динаміки економічних, соціальних і демографічних процесів призводять до зміни обсягу і структури бюджетних видатків, державної політики у сфері видатків бюджету, які, в свою чергу, можуть регулювати майбутню динаміку соціально-економічного розвитку країни. Оскільки тенденції динаміки обсягу і структури видатків бюджету характеризують перелік, структуру і динаміку стратегічних пріоритетів суспільного розвитку країни, регулюючи ці показники держава здатна реалізовувати виважену циклічну бюджетну політику, яка буде мати на меті результативне вирішення нагальних суспільних потреб на певному етапі розвитку, а також запобігання негативної динаміки економічних і соціально-демографічних процесів у майбутньому. Узагальнення і систематизація досвіду країн із розвинутою та трансформаційною економікою свідчить про зростання регулюючої функції видатків бюджету при вирішенні пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку країни, стратегічний характер бюджетного регулювання у сфері видатків, що дозволило підвищити рівень результативності бюджетної політики і забезпечити збалансованість бюджетної системи у середньо- та довгостроковій перспективі. В періоди економічних рецесій та на перехідних етапах економічних перетворень спостерігається

посилення бюджетного регулювання у сфері видатків шляхом реалізації регулюючої моделі суспільного розвитку та, відповідно, зростання рівня видатків бюджету і зміни їх структури для стимулювання внутрішнього попиту та економічного зростання. При досягненні сталого зростання національної економіки починається поступовий перехід до ліберальної моделі суспільного розвитку із поступовим зменшенням бюджетного регулювання економічних процесів, відбувається оптимізація рівня бюджетних видатків та відповідний перерозподіл їх структури. Провідний досвід зарубіжних країн доводить, що періоди посилення використання видатків бюджету в якості інструменту регулювання динаміки економічних процесів у країні характеризуються відчутним прискоренням темпів економічного зростання в умовах соціальної стабільності порівняно з періодами ліберального бюджетного регулювання. Планування та виконання бюджету базується на підвищенні результативності бюджетних видатків та оцінюється такими показниками, як якість державних послуг та їх вплив на соціально-економічний розвиток країни. Фінансово-бюджетна збалансованість та результативність завдяки використанню сукупності бюджетно-податкових інструментів, адаптивної бюджетної архітектури дозволяє вирішувати завдання, що стоять перед країною на відповідному етапі суспільного розвитку, досягати необхідних макроекономічних пропорцій, економічного зростання. Процес удосконалення використання програмно-цільового методу у бюджетному процесі передбачає підвищення результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів, вирішення відповідних суспільно пріоритетних завдань. Бюджетно-податкова рівновага необхідна між фінансово-бюджетними та соціально-економічними показниками, відповідними запланованими та фактичними показниками дохідної та видаткової частини бюджету, дефіциту бюджету, державного боргу, у тому числі як співвідношення до валового внутрішнього продукту, результативними показниками бюджетних програм, досягненням відповідної суспільної мети та бюджетними видатками головних розпорядників бюджетних коштів. З метою посилення впливу бюджетної політики на соціально-

економічний розвиток країни потрібно вживати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості і прозорості бюджету, ефективності використання бюджетних коштів, здійснення дієвого державного фінансового контролю. Формування ефективного та прозорого механізму фінансового забезпечення соціального захисту потребує використання обґрунтованих підходів до підвищення якості рівня життя населення, забезпечення розвитку соціальної сфери, визначення довгострокових цілей суспільного розвитку, їх інтеграцію у бюджетний процес. У сучасних інституційних умовах, пріоритетними напрямками вдосконалення механізму фінансового забезпечення соціального захисту мають бути забезпечення макроекономічної та соціальної рівноваги, посилення дієвості використання видатків бюджету та коштів державних цільових фондів, підвищення ефективності державного фінансового контролю, створення сприятливих умов для запровадження та реалізації недержавних форм страхування, удосконалення методологічних засад механізму планування та прогнозування видаткової частини державного та місцевих бюджетів. Фінансове забезпечення соціального захисту населення як економічна категорія відображає відповідні відносини при перерозподілі валового внутрішнього продукту з метою використання його частини на подолання бідності, як складова державного управління містить сукупність фінансових джерел, форм, методів, інститутів, що застосовуються для регулювання соціальних процесів використовуючи у тому числі страховий, бюджетно-податковий, кредитний механізми. Сучасний соціально-економічний стан країни та стратегія розвитку спрямована на розбудову соціальної ринкової економіки вимагають виваженого підходу до управління державними фінансами, визначення раціональних методів фінансового забезпечення системи соціального захисту населення як вагомому інструменту реалізації економічної та соціальної політики держави. Фінансова спроможність та збалансованість є вагомими складовими системи соціального забезпечення [3,51,64,92,123,125].

В умовах трансформації системи державних фінансів доцільним є вдосконалення податкових інституційних механізмів, які відповідають за

формування доходів бюджетів усіх рівнів. Бюджет виступає важливим інструментом державного регулювання економіки країни, дієві механізми та інструменти формування його дохідної частини є необхідною умовою ефективної бюджетної політики. Роль держави в економіці країни є визначальною при визначенні ролі бюджету в регулюванні економічних і соціальних процесів. Бюджет, через який держава виконує низку основних функцій в економіці, зокрема перерозподіляє дохід, активізує сукупний попит, є основою бюджетного регулювання, вагомим інструментом державного управління. Через бюджет країни забезпечується фінансування заходів, програм, проектів у вагомих для суспільства галузях економічного та соціального розвитку загальнодержавного значення, зокрема об'єктів галузей економіки монопольної сфери діяльності держави, пріоритетних науково-технічних програм, гуманітарної сфери тощо. Впливаючи на процеси формування бюджетних відносин шляхом зміни і удосконалення принципів, методів та способів формування бюджетних доходів та видатків на всіх стадіях бюджетного процесу, держава формує та коректує бюджетні взаємозв'язки, регулює канали проходження та направлення бюджетних фінансових ресурсів, уточнює пропорції розподілу централізованих коштів та методи реалізації їх цільового призначення, і таким чином забезпечує регулювання бюджетної системи країни. Бюджетна політика має будуватися на основі науково обґрунтованої концепції розвитку бюджетних відносин у складі фінансової політики, спрямованої на створення умов для підвищення якості державних послуг, соціально-економічного розвитку країни та територій. Бюджетна система є ваговою складовою державного регулювання соціально-економічного розвитку суспільства. Становлення фінансових відносин відбувається в умовах трансформації економіки, яка є передумовою і одночасно об'єктом їх впливу. Виходячи зі стратегії розвитку економіки, пов'язаної з підвищенням рівня її ендогенної складової, необхідні відповідні інституційні зміни у системі фінансово-бюджетного регулювання економіки, що формується у певному інституційному середовищі та являє сукупність таких фінансово-

бюджетних і економічних складових, як дохідна частина бюджету, видаткова частина бюджету, дефіцит бюджету, державний борг, податкове регулювання, міжбюджетні відносини, економічні процеси в країні, зовнішнє економічне середовище та взаємозв'язки між ними. Перетворення системи фінансово-бюджетного регулювання значною мірою пов'язано зі зміною інституційного середовища суспільства, складові фінансової політики удосконалюються з розвитком соціально-економічної сфери, економічної стратегії та характеризують адаптаційні можливості архітекτονіки бюджетної системи. Бюджетне регулювання впливає як одночасно, так і з лагами у часі на темпи соціально-економічного розвитку, а також на стійкість і збалансованість бюджетної системи. Основним завданням фінансового, у тому числі бюджетного регулювання, є забезпечення виконання завдань соціально-економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць, однак при цьому важливою є підтримка передусім запасу стійкості бюджетної системи. З метою розробки і реалізації збалансованого фінансово-бюджетного регулювання протягом певного періоду бюджетна політика має визначатися виходячи з циклічності економічного розвитку, а також зі стану державних фінансів і запасу стійкості бюджетної системи, суттєве зменшення якого може призвести до ускладнень у проведенні ефективного бюджетного регулювання щодо позитивного впливу на економічне зростання. Інституційний підхід передбачає розгляд бюджетного регулювання як динамічної системи, що постійно вдосконалюється та адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку країни [3,60,64,92,122].

Впровадження інституційного підходу до дослідження бюджетної політики є важливим та включає визначення ознак інституту бюджетного регулювання, інституційного середовища, яке забезпечує його функціонування, трансакційних витрат із застосуванням теорії суспільного вибору. Інститути бюджетної системи мають складну внутрішню структуру норм, правил, еволюція цих інститутів тісно пов'язана з розвитком інститутів державного управління, макроекономічного регулювання. Інститути можна

представити як результат процесів, що відбувалися в попередніх періодах часу, і тому вони відповідають насамперед минулому середовищу. Вагомим є визначення ступеня адекватності цих інститутів сучасним обставинам, терміну початку, поетапності, дієвості внесення необхідних інституційних змін. Від цього залежить ефективність розвитку державних фінансів, національної економіки, суспільства в цілому. Перехід від одного суспільно-економічного ладу до іншого спричиняє зміни старої системи правил і норм, породжує значну кількість нових інститутів, які відповідають зміненим умовам функціонування суспільства. У перехідній економіці інституційне середовище складається із різних інститутів, протиріччя між якими створюють певну невизначеність економічного середовища; трансформаційні процеси зумовлюють одночасне існування інститутів, притаманних як плановій, так і ринковій економіці. Бюджет є важливим елементом системи фінансового регулювання економіки; його збалансованість, оптимальність являє одну з основних умов економічного зростання, бюджетне регулювання надає можливість цілеспрямовано впливати на темпи і пропорції розвитку суспільства. На процес формування видаткової частини бюджету як одного з основних елементів системи бюджетного регулювання передусім впливає дохідна частина бюджету і показник дефіциту бюджету, визначений з урахуванням циклічності економічного розвитку. Бюджетна система є адаптивним механізмом у системі регулювання економіки, спрямованим на забезпечення адекватності регулятивних заходів внутрішнім і зовнішнім змінам економічного середовища з метою економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць. Обсяг і структура дохідної та видаткової частин бюджету справляють досить значний вплив як на окремі галузі, так і на економіку в цілому, від ступеня оптимальності співвідношень між елементами бюджетної системи залежить рівень збалансованості бюджетного регулювання й ефективність його впливу на динаміку соціально-економічного розвитку країни. Важливим є запровадження відповідної методології розрахунку на певному інтервалі часу показника запасу стійкості бюджетної системи, який повинен враховувати, передусім, показники

питомої ваги дебіторської та кредиторської заборгованості зведеного, державного та місцевих бюджетів до загальної суми видаткової частини відповідного бюджету, аналогічний показник заборгованості по соціальних виплатах, податкове навантаження на економіку, рівень виконання дохідної та видаткової частин бюджету, рівень фінансування дефіциту бюджету, питому вагу державного боргу у валовому внутрішньому продукті. Бюджетна система є одним з основних інструментів регулювання соціальної, виробничої, інвестиційної, регіональної, зовнішньоекономічної та інших сфер діяльності держави. Обсяг і структура дохідної і видаткової частин бюджету здійснюють досить значний вплив як на окремі галузі, так і на економіку в цілому. Рівень дієвості бюджетної політики впливає як одночасно, так і з лагами у часі на темпи економічного розвитку, а також на інтегрований показник запасу стійкості бюджетної системи, який визначається сукупністю вагомих бюджетних показників, що характеризують стан бюджетної системи. Важливим є запровадження відповідної методології розрахунку на певному інтервалі часу показника запасу стійкості бюджетної системи, який повинен враховувати, передусім, показники питомої ваги дебіторської та кредиторської заборгованості зведеного, державного та місцевих бюджетів до загальної суми видаткової частини відповідного бюджету, аналогічний показник заборгованості по соціальних виплатах, податкове навантаження на економіку, рівень виконання дохідної та видаткової частин бюджету, рівень фінансування дефіциту бюджету, питому вагу державного боргу у валовому внутрішньому продукті. Формування обсягу та структури доходів і видатків бюджету є важливою складовою бюджетного регулювання для забезпечення розвитку суспільства. Бюджетні видатки на забезпечення виконання державою своїх функцій мають відповідати якості надання державних послуг суспільству. Оптимізація видатків на державне управління є одним із важливих завдань підвищення результативності використання бюджетних коштів. Бюджетна політика, яка реалізується через систему бюджетних механізмів, повинна забезпечувати ефективний вплив на соціально-економічні процеси. Розвиток

суспільства зумовлює необхідність відповідних інституційних змін у взаємовідносинах між учасниками бюджетного процесу та підвищення ефективності бюджетної політики у системі державного регулювання економіки. Вагомою основою здійснення ефективної бюджетної політики є визначення її напрямів, спираючись на національні пріоритети стратегії економічного і соціального розвитку країни, засади грошово-кредитної політики та зовнішньоекономічної діяльності. За таких обставин будуть створені умови для виконання державою своїх функцій, підтримки фінансової стабільності в країні та досягнення економічного зростання. Посилення якісного рівня вітчизняної бюджетної політики з врахуванням відповідного світового досвіду сприятиме дієвим інституційним перетворенням суспільного розвитку. Методи бюджетного механізму розглядаються як засоби впливу на процес формування економічно обґрунтованого обсягу фінансових ресурсів бюджету, їх найбільш доцільне та раціональне спрямування та використання. Зазначені методи бюджетного механізму включають такі елементи, як зокрема бюджетне прогнозування, бюджетне планування, бюджетне регулювання, оподаткування, бюджетне фінансування та контроль. Інструменти бюджетного механізму є засобами, що використовуються задля виконання завдань бюджетної політики. Зазначені інструменти вказують на економічну сутність окремої сукупності бюджетних відносин, зокрема таких, як: бюджети різних рівнів; перспективне та поточне бюджетне планування; всі види податків та зборів; бюджетні норми та нормативи; бюджетні стимули та міжбюджетні трансферти; форми та методи бюджетного контролю тощо. Інструменти бюджетного механізму мають достатньо тісний взаємозв'язок. Кожен із бюджетних інструментів породжує чітко визначене економічне навантаження та має об'єктивно зумовлені рамки застосування. Розширення меж впливу та дії одних інструментів бюджетного механізму за рахунок обмеження меж впливу та дії інших може негативним чином вплинути на функціонування бюджетного механізму в цілому. Із бюджетного інструменту випливають важелі бюджетного механізму, які конкретизують його функціонування у бюджетному

механізмі [3,49,64,122,123]. У бюджетній політиці відображаються суспільні інтереси і завдяки їй реалізуються функції і завдання держави, вона формується у ході бюджетного процесу та передбачає визначення цілей і завдань в галузі державних фінансів, розробку механізму наповнення дохідної частини бюджету, вибору напрямів використання бюджетних коштів, управління фінансами у бюджетній сфері, здійснення за допомогою фінансово-бюджетних інструментів регулювання економічних і соціальних процесів. Для реалізації соціально - економічних пріоритетів розвитку країни необхідним є підвищення якісного рівня функціонування бюджетної системи, у тому числі запровадження середньострокового бюджетного планування у розрізі головних розпорядників бюджетних коштів, бюджетних програм; удосконалення методологічних засад програмно-цільового методу планування бюджету; застосування дієвих підходів управління державними фінансами. Удосконалення державної підтримки галузей економіки є важливим завданням з огляду на необхідність забезпечення економічного зростання та досягнення результатів, які передбачені загальнодержавними та регіональними цільовими програмами. Забезпечити вплив на темпи економічного зростання можливо за рахунок як відповідної державної підтримки, так і державно-приватного партнерства, спрямованого на реалізацію національних пріоритетів. Функціонування бюджетного механізму на виконання стратегічних завдань визначається бюджетною політикою, реалізація якої здійснюється на правовій основі: відповідному бюджетному законодавстві. На основі чинного законодавства органи виконавчої влади розробляють нормативні акти для практичної реалізації бюджетної політики. Виходячи з того, що бюджетне регулювання представляє розроблення основних напрямів формування та використання бюджетних коштів, що формуються на базі першочергових завдань, які стоять перед суспільством на конкретному етапі його розвитку, важливим є приділення вагомій уваги розробці та впровадженню дієвої стратегії бюджетної політики та відповідно стратегії бюджетного регулювання. Стратегію бюджетної політики можна характеризувати як концентрацію всіх

видів ресурсів та зусиль держави на досягненні середньострокових і довгострокових цілей соціально-економічного розвитку. У сучасних умовах стратегія бюджетної політики визначається довгостроковими завданнями модернізації соціально-економічної системи країни. Слід зазначити, що на ефективність бюджетного механізму здійснюють вагомий вплив якісний рівень бюджетного планування, насамперед - стратегічного планування. Низка вживаних методів державного регулювання економіки та соціальної сфери має тенденцію до розширення, про що свідчить історичний досвід становлення втручання держави в суспільні процеси розвитку. З метою досягнення достатнього рівня бюджетної результативності важливим є упорядкування та оптимізація бюджетних програм, удосконалення паспортів бюджетних програм, складання звітів про їх виконання; здійснення управління бюджетними коштами у межах встановлених бюджетних повноважень та проведення оцінки ефективності бюджетних програм, посилення внутрішнього фінансового контролю за повнотою надходжень власних доходів, взяттям бюджетних зобов'язань розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів. Для посилення впливу бюджетної системи на соціально-економічний розвиток суспільства необхідно здійснювати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості і прозорості бюджету, ефективності витрачання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, здійснення дієвого фінансового контролю. Необхідним є не тільки розробка прогнозних бюджетних показників на середньострокову перспективу але й визначення довгострокової бюджетної стратегії з урахуванням циклічності економічного розвитку, що підвищить керованість та прозорість бюджетного процесу. Бюджетна політика є одним з вагомих інструментів державного регулювання суспільного розвитку, оскільки у процесі її формування здійснюється розробка основних напрямів використання бюджетних коштів, виходячи з необхідності вирішення завдань, які стоять перед суспільством на даному етапі його розвитку [3,49,64,92,123].

Висновки до розділу 2

Виконання на достатньо високому рівні основних завдань соціально-економічного розвитку країни вимагає посилення взаємозв'язків між складовими системи управління державними фінансами, удосконалення методології моніторингу та оцінки ефективності бюджетних програм, підвищення ефективності системи державного фінансового контролю в умовах воєнного стану та трансформації фінансово-економічної системи. Фінансова політика держави як інструмент суспільного розвитку є сукупністю бюджетно-податкових відносин, інституційного забезпечення формування та використання бюджетних коштів, спрямованих на досягнення фінансово-економічної збалансованості, результативності економічних перетворень. Спрямованість бюджетної політики на дієве управління бюджетними результатами передбачає проведення оцінки соціально-економічної ефективності бюджетних програм, яка визначається як співвідношення використання бюджетних коштів та кінцевих вагомих результатів суспільного розвитку країни, які отримано від реалізації відповідної бюджетної програми. Розвиток фінансово-економічних відносин потребує посилення використання видатків бюджету як вагомого інструменту забезпечення соціально-економічного розвитку країни, передбачає формування показників обсягу і структури видаткової частини бюджету з урахуванням їх впливу на динаміку економічних, соціальних, демографічних процесів, враховуючи визначені пріоритети суспільно-економічного розвитку.

Розробка та реалізація податкової політики має здійснюватися з урахуванням ефективного формування дохідної частини бюджету, підвищення конкурентоспроможності економіки, зростання економічної активності суб'єктів підприємницької діяльності, збільшення позитивного впливу податкових механізмів на процеси суспільного відтворення. Розвиток інституційної архітектури податкового регулювання, сукупності механізмів адміністрування податків, інституційної стабільності податкового простору має забезпечити відповідність фінансово-бюджетної системи вимогам стратегічних завдань посилення національної безпеки, економічного і соціального розвитку країни.

Ефективність фіскальної функції податків поєднує показник рівня податкового навантаження, довіри платників до податкових органів, якості механізму адміністрування податків. Від ступеня оптимальності співвідношень складових податкового регулювання залежить рівень та темпи розвитку економіки, стійкість та збалансованість державних фінансів. Фіскальна архітектоніка створює основу для ефективної реалізації податкової політики. Необхідність розвитку податкових механізмів обумовлена суспільною потребою формування дієвої фінансово-бюджетної системи. У реалізації податкової політики необхідним є здійснення заходів щодо спрощення певних процедур податкового адміністрування, зменшення кількості витрат часу на сплату податків та подачу податкової звітності, поєднання інтересів платників податків та держави, підвищення рівня інституційного середовища податкової системи.

Планування та виконання бюджету базується на підвищенні результативності бюджетних видатків та оцінюється такими показниками, як якість державних послуг та їх вплив на соціально-економічний розвиток країни. Фінансово-бюджетна збалансованість та результативність завдяки використанню сукупності бюджетно-податкових інструментів, адаптивної бюджетної архітектоніки дозволяє вирішувати завдання, що стоять перед країною на відповідному етапі суспільного розвитку, досягати необхідних макроекономічних пропорцій, економічного зростання. Процес удосконалення використання програмно-цільового методу у бюджетному процесі передбачає підвищення результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів, вирішення відповідних суспільно пріоритетних завдань. Бюджетно-податкова рівновага необхідна між фінансово-бюджетними та соціально-економічними показниками, відповідними запланованими та фактичними показниками дохідної та видаткової частини бюджету, дефіциту бюджету, державного боргу, у тому числі як співвідношення до валового внутрішнього продукту, результативними показниками бюджетних програм, досягненням відповідної суспільної мети та бюджетними видатками головних розпорядників бюджетних коштів. З метою посилення впливу бюджетної політики на соціально-

економічний розвиток країни потрібно вживати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості і прозорості бюджету, ефективності використання бюджетних коштів, здійснення дієвого державного фінансового контролю.

Основні положення, висновки та рекомендації, що містяться у другому розділі дисертаційної роботи знайшли своє відображення у наступних публікаціях: [38-48, 115].

Список використаних джерел до розділу 2

1. Бюджетна складова реалізації домінантних напрямів суспільного розвитку: монографія / за ред. Л. В. Лисяк. Дніпропетровськ: ДДФА, 2015. 396 с.
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. №2456 із змінами та доповненнями. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
3. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В.Канєва, М.Д.Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
4. Василик О.Д. Бюджетна система України. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 544 с.
5. Васютинська Л.А. Система видатків бюджету в умовах розвитку програмно-цільового управління: монографія. Одеса: Друк-Південь, 2014. 192 с.
6. Гаврилова Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання економіки. *Агросвіт*. 2019. № 3. С. 62–70.
7. Демиденко Л.М., Наконечна Ю.Л. Відкритість та прозорість державного та місцевих бюджетів в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2016. №10 (187). С. 20–27.
8. Запатріна І.В. Бюджетний механізм економічного зростання: моногр. К.: Інститут соц.-ек. стратегій, 2007. 528 с.
9. Канєва Т.В. Видатки бюджету як інструмент суспільного розвитку. *Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди*. 2020. Вип. 44. С. 172–179.
10. Канєва Т.В. Пріоритети підвищення ефективності видатків бюджетних установ. *Бізнес Інформ*, 2020 № 1 (504). С. 115–122.
11. Канєва Т.В. Бюджет у системі фінансово-економічних відносин: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 391 с.

12. Корнієнко Н.М. Підвищення ефективності планування бюджетних видатків в Україні // Вісник Львівської державної фінансової академії 2012. № 23. С. 28–35.
13. Коровій В.В. Державна фінансова політика: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 372 с.
14. Козарезенко Л.В. Фінансова політика розвитку людського потенціалу: монографія. К.: Центр учбової літератури, 2016. 411 с.
15. Лисяк Л.В., Журавель М.О. Бюджетна політика як інструмент забезпечення фінансової безпеки України. *Modern Economics*. 2018. № 9. С. 53–59.
16. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку: інституційний аспект. *Економічний вісник університету*: Зб. наук. праць. 2016. Вип. 27/1. С. 595–601.
17. Лук'яненко І.Г., Сидорович М. Бюджетно-податкова політика України: нові виклики: монографія. Київ: НаУКМА, 2014. 229 с.
18. Луніна І. О. Державні фінанси та інфраструктурні проблеми розвитку економіки. *Економіка України*. 2011. № 8 (597). С. 46–55.
19. Макогон В.Д., Адаменко І.П. Фінансово-бюджетна політика як складова соціально-економічних перетворень. *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 2 (14). Ч. 1. С. 129-135.
20. Макогон В.Д. Бюджетна стратегія держави: монографія. Київ: КНТЕУ, 2018. 364 с.
21. Максюта А.А. Бюджетна політика соціально-економічного розвитку країни // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. 2013. № 1 (49). Економічні науки. С. 265 - 272.
22. Мярковський А.І., Чугунов І. Я. Бюджетна політика як складова соціально-економічного розвитку країни . *Вісник КНТЕУ*. 2010. № 5. С. 5–15.
23. Офіційний сайт Верховної ради України: zakon.rada.gov.ua

- 24.Офіційний сайт Державної казначейської служби України:
www.treasury.gov.ua
- 25.Офіційний сайт Міністерства фінансів України / [Електронний ресурс:
www.minfin.gov.ua.
- 26.Офіційний сайт Статистичної організація Європейської Комісії:
<http://ec.europa.eu/eurostat>
- 27.Пасічний М.Д. Фінансова політика держави : монографія. Київ: Київ.
нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 440 с.
- 28.Пасічник В.А. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень.
Бізнес Інформ. 2017. № 12. С. 126–131.
- 29.П'ятаченко Г.О. Становлення та розвиток фінансів України
(1917–2003). Київ: НДФІ, 2005. 784 с.
- 30.Про Державний бюджет України на 2017 рік: Закон України від
21.12.2016 р. № 1801-VIII: <http://zakon.rada.gov.ua>
- 31.Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від
07.12.2017 р. № 2246-VIII: <http://zakon.rada.gov.ua>
- 32.Про Державний бюджет України на 2019 рік: Закон України від
23.11.2018 р. № 2629-VIII: <http://zakon.rada.gov.ua>
- 33.Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України від
14.11.2019 р. № 294-IX: <http://zakon.rada.gov.ua>
- 34.Про Державний бюджет України на 2021 рік: Закон України від
15.12.2020 р. № 1082-IX: <http://zakon.rada.gov.ua>
- 35.Про Державний бюджет України на 2022 рік: Закон України від
02.12.2021 р. № 1928-IX: <http://zakon.rada.gov.ua>
- 36.Про Державний бюджет України на 2023 рік: Закон України від
03.11.2022 р. № 2710-IX: <http://zakon.rada.gov.ua>
- 37.Про Державний бюджет України на 2024 рік: Закон України від
09.11.2023 р. № 3460-IX: <http://zakon.rada.gov.ua>

- 38.Ходаковський В.В. Фінансово-бюджетна складова економічного зростання. Ефективна економіка. 2021. №12. URL:<http://www.economy.nauka.com.ua>
- 39.Ходаковський В.В. Фінансова політика держави в умовах економічних перетворень. Інвестиції: практика та досвід. 2022. №5-6. С.24–29.
- 40.Ходаковський В.В. Державна фінансова політика розвитку економіки. Економічний вісник університету. Університет Григорія Сковороди в Переяславі. 2023. №58. С.24–30.
41. Ходаковський В.В. Бюджетний механізм економічного розвитку //Міжнародна науково-практична конференція "Економічне зростання та конкурентоспроможність національного господарства", (м.Київ, 19-20 жовтня 2018р.). Київ : ТНУ, 2018. С. 106-109.
- 42.Ходаковський В.В. Основні засади формування бюджету в системі соціально-економічного розвитку країни //Міжнародна науково-практична конференція "Перспективні напрямки розвитку економіки, фінансів, обліку, менеджменту та права: теорія і практика ", (м.Полтава, 9 березня 2019 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2019. Ч.3. С. 30-32.
- 43.Ходаковський В.В. Формування бюджету в зарубіжних країнах //Всеукраїнська науково-практична конференція "Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України", (м.Київ, 10-11 квітня 2019 р.). Київ: КНТЕУ, 2019. С.78-80.
- 44.Ходаковський В.В. Інституційні засади розвитку бюджетної системи країни // Міжнародна науково-практична конференція "Сучасні підходи до ефективного використання потенціалу економіки", (м.Запоріжжя, 19 жовтня 2019 р.). Запоріжжя : ГО "СІЕУ", 2019. С. 79-82.

- 45.Ходаковський В.В. Бюджетне регулювання соціально-економічного розвитку країни // Всеукраїнська науково-практична конференція "Фінансова політика як складова економічного розвитку",(м.Київ, 15-16 квітня 2020 р.). Київ: КНТЕУ, 2020. С.91-93.
- 46.Ходаковський В.В. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку країни // Міжнародна науково-практична конференція "Актуальні питання науки", (м.Бердянськ, 30 квітня 2020 р.). Бердянськ: БДПУ, 2020. С.55–57.
- 47.Ходаковський В.В. Фінансова політика держави у системі економічного розвитку // Всеукраїнська науково-практична конференція " Фінансова система України як складова інституційних перетворень економіки ", (Київ, 14-15 квітня 2021 р.). Київ: КНТЕУ, 2021. С.28-30.
- 48.Ходаковський В.В. Фінансова складова економічного розвитку // Всеукраїнська науково-практична конференція "Фінансова політика як складова економічного розвитку", (Київ, 11-12 квітня 2023 р.). Київ: ДТЕУ, 2023. С.30-32.
- 49.Чугунов І.Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку. К.:НІОС, 2003. 488 с.
50. Чугунов І.Я., Самошкіна О.А. Державні видатки у системі фінансового регулювання. *Фінанси України*. 2003. № 12. С. 3-8.
- 51.Чугунов І.Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання. К.: НДФІ, 2005. 259 с.
- 52.Чугунов І.Я. Інституційна архітектоніка бюджетної системи. *Фінанси України*. 2008. № 11. С. 3–10.
- 53.Чугунов І.Я. Теоретичні засади розвитку бюджетних відносин. Вісник КНТЕУ. 2011. № 4. С. 13–22.
- 54.Чугунов І.Я. Бюджетні відносини в системі соціально-економічного розвитку країни// *Казна Україна*. 2014. № 6.С. 25–28.

- 55.Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень. *Економічний часопис-XXI*. 2016. № 3-4(2). С. 66 – 69.
- 56.Чугунов І.Я., Ігнатюк І.М. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни. *Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди*.2016. № 28/1. С. 217–226.
- 57.Чугунов І.Я. Бюджетна політика економічного розвитку // *Вісник КНТЕУ*. 2015. № 2. С. 64–73.
- 58.Чугунов І.Я., Собчук С.І. Формування бюджетної політики економічного розвитку країни . *Вісник КНТЕУ*. 2018. №3. С.103–116.
59. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень. *Вісник КНТЕУ*. 2018. № 5. С.5–18.
- 60.Чугунов І.Я., Самошкіна О.А. Видатки бюджету в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку країни. *Вісник КНТЕУ*. 2019. № 2. С.103–121.
- 61.Чугунов І.Я., Кучер Г.В. Фінансові ресурси державного сектора економіки. *Вісник КНТЕУ*. 2019. № 3. С.40–52.
- 62.Чугунов І.Я., Качула С.В. Державна фінансова політика забезпечення соціального розвитку суспільства. *Вісник КНТЕУ*. 2020. № 2.С.87–98.
- 63.Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах пандемії covid-19. *Вісник КНТЕУ*. 2020. № 6. С.57–65.
- 64.Чугунов І.Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку. К.:Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2021. 532 с.
- 65.Чугунов І., Пасічний М., Нікітішин А. Доходи Державного бюджету України в умовах воєнного стану. *Scientia fructuosa*. 2022. № 5. С. 124–137.

- 66.Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетно-податкова політика в умовах невизначеності. *Scientia Fructuosa*. 2023. № 4. С. 19–31.
- 67.Про затвердження Методичних рекомендацій щодо здійснення оцінки ефективності бюджетних програм: наказ Міністерства фінансів України від 17.05.2011 р. №608 URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show>.
- 68.Про паспорти бюджетних програм: наказ Міністерства фінансів України від 29.12.2002р.№1098.URL<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show>.
- 69.Про проведення огляду видатків бюджету в окремих сферах: постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. №101 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show>.
- 70.Про результативні показники бюджетної програми: наказ Міністерства фінансів України від 10.12.2010 р. №1536 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show>.
- 71.Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 р. №142-р.
- 72.Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021р.№1805-р.
- 73.Про Бюджетну декларацію на 2022-2024 роки: постанова Верховної Ради України від 15.07.2021 року № 1652-ІХ.
- 74.Постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 № 267 «Деякі питання затвердження фінансових документів та казначейського обслуговування в умовах воєнного стану»
- 75.Постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2022 № 381 «Про внесення змін до Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану»

- 76.Радіонов Ю.Д. Проблема ефективності використання бюджетних коштів. *Фінанси України*. 2011. № 5. С. 47-55.
- 77.Радіонов Ю.Д. Формування видатків бюджету: монографія. Київ:Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2019. 616 с.
- 78.Розвиток державних фінансів України в умовах глобалізації / за ред. І.О.Луїної. Київ: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2014. 296 с.
- 79.Самошкіна О.А. Удосконалення використання програмно-цільового методу в процесі управління державними видатками. *Наукові праці НДФІ*. 2005. Вип. 4 (33). С. 70-76.
- 80.Сафонова Л.Д.Казначейська система виконання.К.:КНЕУ,2014. 417 с.
- 81.Сафонова Л.Д., Невешкіна Т.С. Теоретичні засади управління видатками бюджету. *Фінанси України*. 2011. № 3. С. 100-110.
- 82.Стратегія оптимізації кількості бюджетних програм: розпорядження Кабінету Міністрів України від 06.04.2011 р. №292-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/292-2011-p>.
- 83.Сідельникова Л.П. Соціальні видатки бюджету у системі забезпечення добробуту громадян. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2019. № 1 (45). С. 64-69.
84. Сідельникова Л.П. Системні детермінанти податків на споживання у формуванні доходів бюджету. *Інфраструктура ринку*. 2019. № 35. С. 411–418.
- 85.Теорія фінансів / П.І. Юхименко, В.М. Федосов, Л.Л. Лазебник та ін.; за заг. ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. К.: Центр учбової літератури, 2010. 576 с.
- 86.Тірбах Л. В. Фіскальні реформи і бюджетна консолідація // *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Економічні науки. 2016. Вип. 16. Ч. 3 С. 123–126.

- 87.Тірбах Л. В. Оптимізація кількості державних цільових та бюджетних програм // *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Економіка. 2016. Т. 21. Вип. 2. С. 186–189.
- 88.Ткаченко Н.В. Прагматика і проблематика впровадження програмно-цільового методу в бюджетний процес. *Фінансовий простір*. 2013. № 3(11). С.78-84.
- 89.Чугунов І.Я., Нікітішин А.О. Податкова безпека держави. *Вісник КНТЕУ*. 2019. № 4. С.31–41.
- 90.Чугунов І.Я. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності. *Вісник КНТЕУ*. 2014. № 5. С. 64-77.
- 91.Чугунов І.Я., Лисяк Л.В. Бюджетна система в інституційному середовищі суспільства. *Фінанси України*. 2009. № 11. С. 3-11.
- 92.Чугунов І.Я., Пасічний М.Д. Бюджетно-податкова політика економічного розвитку . *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 1(13).Ч.1. С. 54-61.
- 93.Чугунов І., Пасічний М., Нікітішин А. Доходи Державного бюджету України в умовах воєнного стану. *Scientia fructuosa*. 2022. № 5 (145). С. 124–137.
- 94.Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетно-податкова політика в умовах невизначеності. *Scientia Fructuosa*. 2023. № 4. С. 19–31.
- 95.Afonso, A., & Jalles, J. T. Fiscal composition and long-term growth // *Applied Economics*. 2014. – vol. 46(3). – pp. 349-358.
- 96.Ahmed, I., Socci, C., Severini, F., Pretaroli, R. (2019). Fiscal policy for households and public budget constraint in Italy. *Economia Politica*, 36(1), pp. 19-35.
- 97.Arestis, P. (2012). Fiscal policy: a strong macroeconomic role. *Review of Keynesian Economics*, 1(1), pp. 93–108.
- 98.Bilbiie, F., Monacelli, T., Perotti, R. (2021). Fiscal policy in Europe: controversies over rules, mutual insurance, and centralization. *Journal of Economic Perspectives*, 35(2), pp. 77-100.

99. Budget policy of social development. Chugunov I., Kaneva T., Pasichnyi M. and other. General editorship Chugunov I. Scientific Route. Tallinn, Estonia. 2018. 348 p.
100. Government Finance Statistics Yearbook/ - Washington, DC: Prepared by Chugunov I., Pasichnyi M. (2018) Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies. *Investment Management and Financial Innovations*. 15(4). p.113–122.
101. Chugunov I.Y., Pasichnyi M.D. Fiscal policy for economic development. *Scientific bulletin of Polissia*. 2018. № 1 (13). P.1. pp.54–61.
102. Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. Features of EU and Ukraine debt policy. *Investment Management and Financial Innovations*. 2019. Volume 16, Issue №4, pp. 254-261.
103. Chugunov I., Makohon V. Fiscal strategy as an instrument of economic growth. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5 No. 3. pp. 213-217.
104. Chugunov I., Makohon V., Krykun T. Fiscal policy and institutional budget architectonics. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5 No.5. pp.197-203.
105. Chugunov I., Makohon V., Krykun T. Budget strategy in the conditions of economic globalization. *Problems and Perspectives in Management*. 2019. Vol.17, Issue 3, pp.101-110.
106. Chugunov I., Kachula S. State financial policy as a component of socioeconomic development of society. The potential of modern science. volume 2. Science Publishing. London, United Kingdom. 2019. pp.29-44.
107. Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. Budgetary policy of the emerging countries in conditions of institutional transformations. *Problems and Perspectives in Management*. 2019. Volume 17, Issue №4, pp.252-261.
108. Chugunov I., Makohon V., Vatulov A., Markuts Y. General government revenue in the system of fiscal regulation. *Investment Management and Financial Innovations*. Volume 17. 2020, Issue №1, pp.134-142.

109. Chugunov I., Makohon V. Budgetary projection in the system of financial and economic regulation of social processes. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 6. 2020. No.1 pp. 130-135.
110. Chugunov I., Makohon V., Korovii V. Formation of budget expenditure in the system of fiscal regulation. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2020. Vol.6. N.2. pp.100-107.
111. Chugunov I., Makogon V. Institutional transformations of the financial support of the pension framework functioning. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2020.4, Issue №35. pp.328-334.
112. Chugunov I., Pasichnyi M., Koroviy V., Kaneva T., Nikitishin A. *Fiscal and Monetary Policy of Economic Development*. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. № 10(1), pp. 42-52.
113. Chugunov I., Koroviy V. *Fiscal policy in the system of society development. Theoretical and scientific approaches to the problems of modern economy: monograph*. Primedia eLaunch. Boston, USA. 2020. pp.139-160.
114. Chugunov I.Y., Koroviy V.V. Formation of financial policy of the state as a component of social development. *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic. 2020. Vol.3. N.54. pp.12-18.
115. Chugunov I.Y., Khodakovskiy V.V. Budget policy as a component of public financial support of economic development. *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic. 2020. Vol.2. № 61. pp.25-31.
116. Chugunov I.Y., Aristov Yu.Yu. Budget as a tool of economic growth. *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic. 2021. Vol.3. № 64. pp.66-72.
117. Chugunov I.Y., Titarchuk M.I. Formation of the state budget as an instrument of socio-economic development of the country . *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic. 2020. Vol.2. N.55. pp.46-52.
118. Chugunov I.Y., Mostytska N.A. Budget mechanism as a component economic policy of the state. *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic. 2020. Vol.2. N.56. pp.15-21.

119. Chugunov I., Koroviy V. State financial policy of socio-economic development of the country. Actual problems of science and practice. Abstracts of XIV International Scientific and Practical Conference. Stockholm, Sweden 2020. pp. 43-46.
120. Chugunov I., Nasibova O. Public funding of social protection: Impact on social indicators in Eurozone countries. Investment Management and Financial Innovations. Vol.18. Issue 2. 2021. pp. 181–192.
121. Chugunov I., Pasichnyi M. (2018) Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies. Investment Management and Financial Innovations. 15(4). p.113–122.
122. Chugunov I., Samoshkina O. Budget mechanism of Ukraine in the conditions of martial law. European Academic Science and Research: International Conference of European Academy of Sciences & Research (Hamburg, Germany, April 28, 2022). “EASR”. No. XXVIII (2022), pp. 6-7.
123. Chugunov I., Makogon V., Kaneva T., I Adamenko. The influence of financial support of human capital development on economic growth. Problems and Perspectives in Management. 2022, № 20(2). pp.269-280.
124. Kaneva T., Chugunov I., Pasichnyi M., Nikitishin A., Husarevych N. Tax Policy for Economic Recovery from COVID-19 and Sustainable Development. PROBLEMY EKOROZWOJU – PROBLEMS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT. 2022, № 17(2), pp.102-109.
125. Chugunov I., Makohon V., Titarchuk M., Krykun T. The budget policy of Ukraine under martial law. Public and Municipal Finance. 2023, № 12(1), pp.1-11. doi:10.21511/pmf.12(1).2023.01
126. Cogan, J. F., Taylor, J. B., Wieland, V., Wolters, M. H. Fiscal consolidation strategy // Journal of Economic Dynamics and Control. 2013. vol. 37(2). pp. 404-421.

127. Gaspar, V., Amaglobeli, D., Garcia-Escribano, M., Prady, D., Soto, M. (2019). Fiscal policy and development: Human, social, and physical investments for the SDGs. International Monetary Fund, 45 p.
128. Ho, A. (2018). From performance budgeting to performance budget management: theory and practice. *Public Administration Review*, 78(5), pp. 748-758.
129. Kuzheliev M., Nechyporenko A. Financial resources of public sector of economy in ensuring realization of financial policy of the country. Association agreement: driving integrational changes: collective monograph / edited by R.Iserman, M.Dei, O.Rudenko, Y.Tsekhmister, V.Lunov. Accent Graphics Communications Chicago, Illinois, USA, 2019. P. 374–385.
130. Kuzheliev M., Rekunenko I., Nechyporenko A., Nemsadze G. Discretionary budget expenditure in the system of state regulation of the country's socioeconomic development. *Public and Municipal Finance*. 2018. № 7. P. 8–18.
131. Larch, M., Orseau, E., Van Der Wielen, W. (2021). Do EU fiscal rules support or hinder counter-cyclical fiscal policy?. *Journal of International Money and Finance*, Volume 112, 102328.
132. Pasichnyi M. (2017). Empirical study of the fiscal policy impact on economic growth. *Problems and Perspectives in Management*, 15(3), pp. 316-322.
133. The official website of OECD. Retrieved from <http://www.oecd.org>
134. The official website of IMF. Retrieved from <https://www.imf.org/external/index.htm>
135. The official website of World Bank. Retrieved from <https://www.worldbank.org>
136. The official website of European Commission. Retrieved from <https://ec.europa.eu/commission/index>
137. The official website of Eurostat. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat>

РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

3.1. Пріоритети формування фінансово-бюджетної політики економічного розвитку

В умовах обмеженості державних фінансових ресурсів вагомим завданням бюджетної політики є фінансове забезпечення пріоритетних напрямів суспільного розвитку, обґрунтування ієрархії цілей, завдань та принципів бюджетної політики. Вагомим є оцінка та моніторинг соціально-економічної результативності бюджетних програм, забезпечення ефективного використання бюджетних коштів. Доцільним є поглиблення взаємозв'язку річного та перспективного бюджетного планування, важливим є впровадження середньострокового планування в діяльність головних розпорядників бюджетних коштів.

Фінансове забезпечення економічного розвитку країни є одним з важливих інструментів впливу на соціальні процеси шляхом перерозподілу та використання фінансових ресурсів між пріоритетними сферами суспільного виробництва. Основними завданнями фінансового забезпечення економічного зростання на засадах інституційно-інвестиційного розвитку та структурних змін фінансової системи, створення сприятливих умов для збільшення обсягів високотехнологічного виробництва, стимулювання обсягів внутрішнього попиту. Динамічність фінансових перетворень обумовлює доцільність синтезу та взаємодії інструментів бюджетно-податкового та грошово-кредитного регулювання. Подальше вдосконалення методологічних підходів до формування державної фінансової політики забезпечить посилення дієвості впливу регуляторних фінансових механізмів на економічний розвиток країни. Формування ефективного механізму фінансового регулювання є актуальним та взаємопов'язаним із розширенням функцій, необхідність виконання яких постає перед державою. Фінансова політика є складовою економічної політики держави, яка в свою чергу впливає на суспільний розвиток держави.

Співвідношення між складовими архітекtonіки фінансової системи формуються з урахуванням державних та ринкових методів впливу на соціально-економічні процеси. Розробка заходів у сфері фіскальної та монетарної політики, регулювання фінансового ринку має враховувати стадії економічного циклу, сприяти активізації основних факторів економічного зростання, до яких належить технологічність економіки, рівень розвитку людського потенціалу, інтегрованості вітчизняної економіки у світовій простір. Важливим є покращення інституційного середовища, яке характеризує якість взаємодії економічних суб'єктів, ступінь впливу державного фінансового регулювання, що створює умови для розвитку економіки та соціальної сфери. Фінансова політика країни для підвищення рівня її результативності потребує постійного удосконалення бюджетного планування та прогнозування. З метою подальшого розвитку методологічних засад системи прогнозування бюджетних показників доцільно враховувати низку динамічних взаємозв'язків між складовими бюджетної архітекtonіки у процесі перерозподілу валового внутрішнього продукту. Прогноз доходної та видаткової частини бюджету на середньостроковий період має ґрунтуватись на основі сукупності відповідних методів, тенденцій макроекономічних показників з урахуванням забезпечення бюджетної збалансованості. Фінансова політика є одним з основних інструментів впливу на соціально-економічний розвиток держави та сприяє забезпеченню раціонального розподілу фінансових ресурсів між галузями економіки і регіонами, концентрації коштів на важливих напрямках економічного розвитку та створенню ефективної системи управління державними фінансами. Фінансова складова системи соціального захисту населення відображає взаємодію та взаємозв'язок відповідних фінансових та соціальних інститутів. Під інституційними засадами фінансового забезпечення системи соціального захисту населення слід розуміти такі форми взаємовідносин між його учасниками, як соціальна відповідальність, соціальне партнерство, положення та принципи фінансового забезпечення соціального захисту. Створення інституційних умов реалізації політики держави у сфері

соціального захисту населення потребує формування відповідної моделі, яка ґрунтуватиметься на інтеграції системи фінансового регулювання соціально-економічного розвитку суспільства та адаптивно-регуляторної бюджетної архітектоніки. Покращення якісного рівня інституційної складової системи фінансового регулювання сприятиме забезпеченню фінансової стабільності, результативності структурних перетворень державних фінансів, підвищення ефективності функціонування фінансового ринку. Важливою складовою регулювання фінансової сфери є координація діяльності фінансових інститутів і забезпечення транспарентності процесів формування бюджетної та монетарної політики. Напрямами удосконалення інституційного середовища фінансового регулювання є посилення дієвості механізмів захисту прав власності, спрощення механізмів адміністрування податків і зборів, відновлення довіри до банківської системи, підвищення корпоративної культури учасників фінансового ринку, запровадження адаптивної архітектоніки бюджетного планування з врахуванням динаміки циклічності економіки [1,19,58,73,110].

Інституційні перетворення соціально-економічної моделі розвитку суспільства обумовлюють необхідність посилення дієвості фінансової політики. Фінансове забезпечення економічного розвитку країни має ґрунтуватися на використанні сукупності заходів виваженої бюджетної політики, грошово-кредитного регулювання. Фінансова політика має адаптивно реагувати на економічну циклічність за необхідності досягнення зростання реального валового внутрішнього продукту. Вагомим значення набувають питання подальшого розвитку перспективного бюджетного планування. Доцільним є реалізація системних заходів у сфері бюджетно-податкового регулювання з урахуванням принципів субсидіарності, прозорості та збалансованості, що сприятиме підвищенню ефективності використання бюджетних коштів. Фінансова політика на сучасному етапі повинна мати соціальну спрямованість, що передбачає здійснення відповідних грошових виплат найбільш вразливим верствам населення; створення умов для розширення зайнятості населення; створення умов для розвитку пенсійної системи; недопущення заборгованості

по заробітній платі і соціальним виплатам громадянам; розроблення і здійснення довгострокової програми подолання бідності в країні. Пріоритетними напрямками фінансової політики на середньострокову перспективу мають стати вдосконалення інституційного середовища фінансового регулювання, підвищення дієвості фінансово-бюджетного планування і прогнозування, поступове та виважене зростання показника монетизації, вдосконалення механізмів валютного регулювання, утримання стабільного рівня цін, посилення взаємозв'язку фінансового регулювання із циклічністю економічного розвитку, забезпечення макроекономічної збалансованості. Вагомим є подальше зміцнення ролі фінансової складової розвитку суспільства в забезпеченні збалансованого економічного зростання. Водночас, необхідним є удосконалення інституційних засад фінансового забезпечення соціальної сфери, що надасть можливість підвищити рівень соціальних гарантій держави та стійкість бюджетної системи. Важливим є створення належних інституційних умов для формування ефективної фінансової системи, оптимізації механізму державного фінансового регулювання соціально-економічного розвитку країни. Бюджетна політика має будуватися на основі науково обґрунтованої концепції розвитку бюджетних відносин у складі фінансової політики, спрямованої на створення умов для підвищення якості державних послуг, соціально-економічного розвитку країни та територій. Бюджетна система є ваговою складовою державного регулювання соціально-економічного розвитку суспільства. Становлення фінансових відносин відбувається в умовах трансформації економіки, яка є передумовою і одночасно об'єктом їх впливу. Виходячи зі стратегії розвитку економіки, пов'язаної з підвищенням рівня її ендогенної складової, необхідні відповідні інституційні зміни у системі фінансово-бюджетного регулювання економіки, що формується у певному інституційному середовищі та являє сукупність таких фінансово-бюджетних і економічних складових, як дохідна частина бюджету, видаткова частина бюджету, дефіцит бюджету, державний борг, податкове регулювання, міжбюджетні відносини, економічні процеси в

країні, зовнішнє економічне середовище та взаємозв'язки між ними. Перетворення системи фінансово-бюджетного регулювання значною мірою пов'язано зі зміною інституційного середовища суспільства, складові фінансової політики удосконалюються з розвитком соціально-економічної сфери, економічної стратегії та характеризують адаптаційні можливості архітекτονіки бюджетної системи. Бюджетне регулювання впливає як одночасно, так і з лагами у часі на темпи соціально-економічного розвитку, а також на стійкість і збалансованість бюджетної системи. Основним завданням фінансового, у тому числі бюджетного регулювання, є забезпечення виконання завдань соціально-економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць, однак при цьому важливою є підтримка передусім запасу стійкості бюджетної системи. З метою розробки і реалізації збалансованого фінансово-бюджетного регулювання протягом певного періоду бюджетна політика має визначатися виходячи з циклічності економічного розвитку, а також зі стану державних фінансів і запасу стійкості бюджетної системи, суттєве зменшення якого може призвести до ускладнень у проведенні ефективного бюджетного регулювання щодо позитивного впливу на економічне зростання. Інституційний підхід передбачає розгляд бюджетного регулювання як динамічної системи, що постійно вдосконалюється та адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку країни. Впровадження інституційного підходу до дослідження бюджетної політики є важливим та включає визначення ознак інституту бюджетного регулювання, інституційного середовища, яке забезпечує його функціонування, трансакційних витрат із застосуванням теорії суспільного вибору. Інститути бюджетної системи мають складну внутрішню структуру норм, правил, еволюція цих інститутів тісно пов'язана з розвитком інститутів державного управління, макроекономічного регулювання. Інститути можна представити як результат процесів, що відбувалися в попередніх періодах часу, і тому вони відповідають насамперед минулому середовищу. Вагомим є визначення ступеня адекватності цих інститутів сучасним обставинам, терміну початку,

поетапності, дієвість внесення необхідних інституційних змін. Від цього залежить ефективність розвитку державних фінансів, національної економіки, суспільства в цілому. Перехід від одного суспільно-економічного ладу до іншого спричиняє зміни старої системи правил і норм, породжує значну кількість нових інститутів, які відповідають зміненим умовам функціонування суспільства. У перехідній економіці інституційне середовище складається із різних інститутів, протиріччя між якими створюють певну невизначеність економічного середовища; трансформаційні процеси зумовлюють одночасне існування інститутів, притаманних як плановій, так і ринковій економіці. Бюджет є важливим елементом системи фінансового регулювання економіки; його збалансованість, оптимальність являє одну з основних умов економічного зростання, бюджетне регулювання надає можливість цілеспрямовано впливати на темпи і пропорції розвитку суспільства. На процес формування видаткової частини бюджету як одного з основних елементів системи бюджетного регулювання передусім впливає дохідна частина бюджету і показник дефіциту бюджету, визначений з урахуванням циклічності економічного розвитку. Бюджетна система є адаптивним механізмом у системі регулювання економіки, спрямованим на забезпечення адекватності регулятивних заходів внутрішнім і зовнішнім змінам економічного середовища з метою економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць. Обсяг і структура дохідної та видаткової частин бюджету справляють досить значний вплив як на окремі галузі, так і на економіку в цілому, від ступеня оптимальності співвідношень між елементами бюджетної системи залежить рівень збалансованості бюджетного регулювання й ефективність його впливу на динаміку соціально-економічного розвитку країни. Одним з основних інструментів реалізації економічної політики держави є бюджетна політика, яка значною мірою уособлює місце та роль держави у регулюванні економічних процесів та забезпеченні макроекономічного зростання. Вагомою складовою бюджетного регулювання є бюджетний механізм, який виступає інструментом розвитку соціально-економічних відносин у суспільстві. Основним завданням

фінансового, у тому числі бюджетного регулювання, є забезпечення виконання завдань соціально-економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць, однак при цьому важливою є підтримка передусім запасу стійкості бюджетної системи. Бюджетне регулювання виступає як сукупність механізмів, що координують фінансові взаємозв'язки щодо формування та використання бюджетних коштів [1,19,66,73,90].

Спрямованість бюджетної політики на дієве управління бюджетними результатами може передбачати проведення оцінки соціально-економічної ефективності бюджетних програм, яка визначається як співвідношення затрат бюджетних коштів та кінцевих вагомих результатів суспільного розвитку країни, які отримали в результаті реалізації певної бюджетної програми. Основна відмінність між моніторингом результативності і оцінкою соціально-економічної ефективності бюджетних програм полягає у призначенні та періодичності їх здійснення. Моніторинг результативності бюджетної програми спрямований на постійне безперервне відстеження процесу її виконання та оцінку не лише кінцевих, але і проміжних результатів її реалізації для корегування процесу виконання бюджетної програми у поточному бюджетному періоді та розробки пропозицій щодо удосконалення її планування у наступних бюджетних періодах. Оцінка соціально-економічної ефективності бюджетної програми передбачає проведення більш поглибленого аналізу ефективності бюджетних витрат в межах реалізації певної бюджетної програми і рівня досягнення кінцевих суспільно вагомих результатів, що потребує методологічного обґрунтування оцінки впливу реалізації певної бюджетної програми на показники соціального, демографічного та економічного розвитку країни. Потреба у здійсненні поглибленої оцінки соціально-економічної ефективності бюджетної програми може виникати на певних етапах бюджетного процесу, зокрема, на стадії прийняття рішення про затвердження бюджетної програми, по закінченні періоду виконання бюджетної програми або переході до нового етапу її реалізації, прийняття рішення про припинення реалізації бюджетної програми або суттєвого корегування показників її

формування, здійсненні фінансового контролю за використанням бюджетних коштів в рамках певної бюджетної програми. Оцінка результативності бюджетної діяльності передбачає запровадження системи моніторингу результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів, який повинен здійснюватися на всіх стадіях бюджетного процесу і базуватися на аналізі результативності їх бюджетних програм, а також порівнянні фактичних показників їх діяльності із запланованими, відповідними показниками інших розпорядників, галузі в цілому. На підставі моніторингу результативності діяльності розпорядника бюджетних коштів в процесі бюджетного планування можливим є перерозподіл бюджетних коштів від інших розпорядників бюджетних коштів на його користь у разі його результативної діяльності чи перерозподіл частки його бюджетних ресурсів на користь інших розпорядників у випадку його недостатньо результативної діяльності, при цьому обсяг бюджетних коштів, що підлягає перерозподілу, залежить від кількості та обсягу фінансування програм з достатньо низьким рівнем результативності, обов'язково враховуючи при цьому рівень їх пріоритетності та рівень пріоритетності галузі розпорядника бюджетних коштів. Основним завданням бюджетного регулювання є забезпечення виконання завдань соціально-економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць, однак при цьому важливою є підтримка у необхідних межах запасу стійкості бюджетної системи. Бюджет є одним з основних макроекономічних інструментів відтворювальних процесів, спрямований на реалізацію стратегічних пріоритетів розвитку суспільства. Відносини з приводу перерозподілу валового внутрішнього продукту формують основу системи державного регулювання соціально-економічних процесів. Інституційні засади бюджетного регулювання ґрунтуються на інтеграції складових фінансового механізму у сфері формування доходів бюджету, планування видатків бюджету, міжбюджетних відносин, управління державним боргом, виходячи із циклічності економічного розвитку, стану державних фінансів, що сприяє підвищенню дієвості бюджетної політики як вагомому інструменту розвитку

соціально-економічних відносин суспільства. Необхідність забезпечення цілеспрямованого впливу на темпи економічного зростання вимагає формування відповідного якісного рівня системи бюджетного регулювання, яка ґрунтується на сукупності бюджетних механізмів, удосконалення інституційних засад фінансово-економічних перетворень. Використання фінансових методів у системі бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку країни передбачає коригування рівня оподаткування, напрямів та обсягів використання видатків бюджету. Перетворення системи бюджетного регулювання значною мірою пов'язане зі зміною інституційного середовища суспільства, складові бюджетної політики вдосконалюються виходячи з економічної стратегії, стану соціально-економічного розвитку країни. Із метою розробки та реалізації збалансованого бюджетного регулювання протягом певного часового інтервалу бюджетна політика повинна визначатися, з одного боку, з урахуванням циклічності економічного розвитку, з іншого стану державних фінансів і запасу стійкості бюджетної системи, суттєве зменшення якої може призвести до ускладнення проведення ефективного бюджетного регулювання для позитивного впливу на економічне зростання. Система бюджетного регулювання як одна з основних складових системи державного регулювання економіки є сукупністю функціональних фінансово-бюджетних та економічних елементів, зокрема, дохідна частина бюджету, видаткова частина бюджету, дефіцит бюджету, державний борг, податкове регулювання, міжбюджетні відносини, економічні процеси країни, зовнішнє економічне середовище та відповідні взаємозв'язки [1,19,62,73,75].

Бюджетна політика забезпечення та регулювання пріоритетів подальшого розвитку суспільства повинна враховувати відповідну переорієнтацію економіки на переважно ендогенні чинники економічного зростання з огляду на євроінтеграційні процеси. При цьому бюджет як вагомий елемент системи державного регулювання економіки має спиратися на довгострокову програму економічного й соціального розвитку країни. Основні напрями бюджетної політики мають формуватися із чітким виділенням

пріоритетів, на засадах комплексного підходу з урахуванням виявлених проблем та аналізу внутрішніх і зовнішніх факторів, які визначають процеси розвитку суспільства. Із метою посилення впливу бюджетної системи на соціально-економічний розвиток суспільства потрібно вживати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості і прозорості бюджету, ефективності витрачання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, здійснення дієвого фінансового контролю. Таким чином бюджетна політика як інструмент державного регулювання суспільного розвитку є сукупністю фінансових відносин, інституційного забезпечення щодо формування та використання бюджетних коштів, спрямованих на досягнення фінансово-економічної збалансованості, результативності економічних перетворень. Подальший соціально-економічний розвиток країни у певній мірі залежить від підвищення якісного рівня системи планування та використання бюджетних видатків. Формування видаткової частини бюджету повинно здійснюватися у відповідності до визначених пріоритетів розвитку економіки, досягнення результативності від здійснених бюджетних видатків. Програмно-цільовий метод планування видатків бюджету як інструмент бюджетного регулювання надає можливість встановити пріоритети в межах граничних обсягів бюджетних асигнувань, регулювати розподіл коштів між бюджетними програмами, сприяти більшій ефективності та прозорості використання бюджетних ресурсів, посилити взаємозв'язок між використаними бюджетними коштами та отриманими відповідними результатами, рівнем наданих суспільних послуг. Бюджетна політика суттєво впливає на створення відповідних умов для дієвої структурної перебудови економіки з врахуванням ендогенних чинників економічного зростання, розвитку людського капіталу, розробки та впровадження наукоємних, конкурентоспроможних технологій. Вагомим механізмом реалізації пріоритетних напрямів бюджетної політики інноваційного характеру мають стати видатки розвитку державного та місцевих бюджетів, ступінь ефективності використання яких суттєво впливатиме на дієвість

довгострокової стратегії економічного розвитку. Доцільним є планування найбільш ефективних та дієвих бюджетних програм та суспільних послуг, що спроможні забезпечувати економічний розвиток у перспективі, використання системи відповідних показників оцінки бюджетної результативності, дотримання принципу прозорості та підзвітності органів державного управління громадськості. З метою розробки і реалізації збалансованого бюджетного регулювання протягом певного часового інтервалу бюджетна політика має визначатися, виходячи, з одного боку, з циклічності економічного розвитку, з іншого, — зі стану державних фінансів і запасу стійкості бюджетної системи, суттєве зменшення якого може призвести до ускладнень у проведенні ефективного бюджетного регулювання для позитивного впливу на економічне зростання. На кожному етапі економічного розвитку є необхідність розробки такого бюджетного механізму, який забезпечив би втілення поставлених завдань перед державою. З економічної точки зору, бюджетний механізм є сукупністю певних видів бюджетних відносин, методів формування та використання бюджетних коштів. Розвиток суспільства на даному етапі вимагає використання бюджетної політики як дійового інструменту державного регулювання економічних та соціальних відносин. Важливим є визначення пріоритетів бюджетної політики, у тому числі на середньострокову перспективу виходячи з основних засад соціально-економічного розвитку країни, удосконалення державного регулювання у сфері формування доходів бюджету, планування та використання видатків бюджету, міжбюджетних відносин, що підвищить рівень ефективності функціонування економічної та бюджетної системи в цілому. Бюджетна політика, що реалізується через систему бюджетних механізмів забезпечує бюджетну рівновагу та ефективний вплив на соціально-економічні процеси. Бюджетний механізм та реалізація відповідної політики у сфері державних фінансів із використанням регулюючих можливостей бюджету є вагомими інструментами впливу держави на розвиток економіки, забезпечення необхідного рівня соціальних стандартів. Особливо вагомого значення набуває бюджетний механізм за умови трансформаційних

перетворень економіки та необхідності її стабілізації в умовах фінансово-економічної рецесії. Економічна сутність бюджетної політики в якості інструменту регулювання економічного розвитку полягає у використанні бюджетної архітекtonіки, яка визначається оптимальними співвідношеннями між елементами бюджетної системи для впливу на динаміку економічного зростання [1,58,72,73,88].

Бюджетна політика як вагомий інструмент системи державного регулювання економіки має спиратися на довгострокову програму економічного та соціального розвитку країни. Упорядкування регулюючих цілей бюджетної політики, дозволяє досягти відповідного збалансування процесу перерозподілу фінансових ресурсів у суспільстві, рівня задоволення суспільних потреб. Необхідним є забезпечення перетворення бюджетного механізму в дієвий засіб реалізації соціально-економічної стратегії, підвищення ефективності використання бюджетних коштів. Соціальні пріоритети бюджетної політики мають зменшувати нерівномірність ринкового механізму розподілу доходів, вирішувати питання подолання бідності. Розбудова інституту бюджетної політики, що включає розробку відповідних норм, правил, інституцій сприятиме вирішенню проблем, які існують у сфері державних фінансів. Архітекtonіка бюджетної політики має створювати належні інституційні умови функціонування фінансової моделі у суспільстві, які у сукупності повинні формувати механізм впливу на економічне зростання, сприяти підвищенню добробуту суспільства. Державна політика у сфері видатків бюджету суттєво впливає на обсяг сукупного попиту, який складається із обсягу споживчого попиту, інвестиційного попиту та попиту держави. В умовах економічного спаду держава повинна здійснювати заходи щодо одночасного послаблення податкового навантаження на економіку та збільшення бюджетного дефіциту, таким чином, бюджетне регулювання дозволяє впливати на обсяг сукупного попиту, темпи і пропорції економічного розвитку. Зміст соціальної функції державних фінансів полягає в формуванні соціального захисту людини та забезпечення цілісності та стабільності

розвитку суспільства. У реалізації соціальної функції держави призначення доходів і видатків державного бюджету полягає у формуванні і структуруванні державних фінансових ресурсів з метою забезпечення базових параметрів життєдіяльності громадянина і суспільства. Соціальне призначення трансфертів, що передаються з державного бюджету місцевим бюджетам, полягає у забезпеченні соціальної злагоди і стабільності у суспільстві шляхом розподілу фінансових ресурсів за регіонами країни для збалансованого соціально-економічного та культурного розвитку як територій, так і країни в цілому. Державні цільові фонди покликані забезпечити функціонування системи соціального захисту осіб, які потребують підтримки з боку суспільства. Важливим методологічним чинником є визначення принципів функціонування державних фінансів, що дозволяє виявити напрями впливу фінансів на розвиток державного сектору економіки, виробити критерії його розвитку. Важливою умовою посилення впливу видаткової частини бюджету на економічне зростання та соціальний розвиток суспільства є розробка та запровадження обґрунтованих методів визначення обсягів і структури видатків державного та місцевих бюджетів. З метою найбільш ефективного розподілу бюджетних ресурсів відбувається подальше удосконалення планування і виконання видаткової частини бюджету на основі програмно-цільового методу як складової системи перспективного бюджетного прогнозування та планування. Удосконалення системи планування видатків місцевих бюджетів шляхом запровадження програмно-цільового методу сприятиме підвищенню бюджетної прозорості, взаємозв'язку пріоритетів соціально-економічного розвитку територій з фінансовою складовою місцевого самоврядування, посиленню ефективності використання бюджетних коштів з врахуванням досягнутих результатів бюджетних програм. Подальший розвиток системи планування та виконання бюджетів, що ґрунтується на принципах програмно-цільового методу, потребує удосконалення бюджетного процесу щодо запровадження середньострокового планування, посилення спрямованості бюджетного планування на кінцеві результати та підвищення ефективності витрачання

бюджетних коштів. Одним з основних завдань бюджетного регулювання є упорядкування кількості бюджетних програм, складання головними розпорядниками бюджетних коштів плану діяльності на наступні бюджетні періоди відповідно до напрямів розвитку галузі, підвищення якісного рівня розробки паспортів та інтегральної оцінки виконання бюджетних програм. підготовки бюджетних запитів, здійснення моніторингу бюджетної результативності. До основних принципів функціонування системи державного фінансового регулювання слід віднести єдність законодавчої та нормативної бази; відкритість та прозорість; розмежування повноважень; цільова орієнтованість; науковий підхід до реалізації намічених цілей; економічність і раціональність; керованість фінансовими потоками на централізованій основі. Досягнення цілей задається стратегією розвитку. Фінансова стратегія визначає можливість збалансованого управління вартісною оцінкою матеріально-технічних засобів і грошовими ресурсами, якими володіє державний сектор економіки. Особливе значення має визначення ролі фінансів в реформуванні економіки, яка може бути зведена до наступних завдань: економічної стабілізації; адаптації до ринкових перетворень; стимулювання інвестиційної активності [1,58,69,73,89].

Економічна стабілізація на макrorівні невіддільна від загальної фінансової стабілізації в економіці, моніторинг макроекономічних показників дозволяє виявити реальну ситуацію у фінансовій сфері, у тому числі рівень бюджетного дефіциту, хід виконання бюджету, рівень заборгованості підприємств перед бюджетом, рівень інфляції, ставка рефінансування Національного банку, зміни валютного курсу тощо. Фінансова стабільність означає наявність стійких джерел фінансування, можливість залучення коштів на ринку капіталів, накопичення ресурсів для розширення виробництва і розвитку суспільного сектора економіки. Фінансова адаптація до ринкових перетворень виражається в тому, що держава і підприємства є повноправними учасниками ринку капіталів, виступаючи в ролі кредиторів або позичальників та дозволяє реагувати на зміну ситуації на ринку, пристосовуватись до нових

умов, використовувати альтернативні фінансові інструменти, виконувати податкові та інші грошові зобов'язання. Реформування економіки з метою фінансової адаптації включає: лібералізацію цін, приватизацію, соціальну трансформацію, інтеграцію в світову систему. Сутність державних фінансів полягає в фінансово-економічних відносинах, що виникають з приводу розподілу і перерозподілу сукупного суспільного продукту і частини національного багатства, пов'язаних з формуванням фінансових ресурсів держави та використанням їх для покриття витрат, необхідних для виконання державою і місцевими органами влади своїх завдань та функцій. Призначення бюджетного регулювання полягає в забезпеченні соціально-економічного розвитку держави та добробуту громадян за допомогою низки фінансових інституцій. Реалізація основної мети суспільного розвитку – створення умов для забезпечення гідного життя громадян передбачає в сфері державних фінансів досягнення збалансованості між соціальними зобов'язаннями органів державної влади та їх можливостями мобілізації фінансових ресурсів як на державному так і на місцевому рівні. Бюджетна політика є одним з вагомих інструментів впливу на соціально-економічний розвиток країни. Забезпечення цілеспрямованого впливу на темпи та якість економічного зростання потребує формування відповідної системи фінансового регулювання, спрямованої на управління результатами на основі удосконалення інституційного забезпечення фінансово-економічних перетворень. Необхідність бюджетного регулювання зумовлена тим, що за будь-якого типу економічної системи основним призначенням держави є забезпечення фінансовими ресурсами тих потреб, які не можуть бути задоволені через ринковий механізм. До них належить зокрема, структурна перебудова економіки, захист навколишнього середовища, оборона, правопорядок, соціальна підтримка малозахищених верств населення, проведення фундаментальних наукових досліджень, охорона здоров'я тощо. Виходячи з цього, держава будує фінансову політику, основним завданням якої є пошук оптимальної моделі перерозподілу фінансових ресурсів із метою забезпечення зростання матеріального виробництва й добробуту населення.

Для побудови такої моделі доцільно визначити рівень впливу держави на економічну діяльність і рівень зобов'язань держави в питаннях соціального забезпечення громадян. Від цих факторів залежить, яка частка валового внутрішнього продукту має зосереджуватися у державних фінансових інституціях. Упорядкування регулюючих цілей бюджетної політики, дозволяє досягти відповідного збалансування процесу перерозподілу фінансових ресурсів у суспільстві, рівня задоволення потреб населення. Необхідним є забезпечення перетворення фінансового механізму в ефективний засіб реалізації соціально-економічної стратегії. Важливими завданнями в умовах трансформаційних перетворень є проведення ефективної бюджетно-податкової політики, підвищення рівня прозорості бюджетного процесу. Зазначене надасть можливість підвищення інвестиційної складової вітчизняної економіки та збільшення обсягу податкових надходжень до бюджету, реформування податкової системи та використання податкового потенціалу територій для забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Разом з тим, важливо не тільки оптимізувати використання податкового потенціалу територій, а й створювати сприятливі умови для зростання економічної активності суб'єктів господарювання та економіки в цілому, у тому числі за рахунок запровадження принципів транспарентності податкових правовідносин, відновлення довіри між платниками податків та державою. Інститут бюджетного регулювання має ґрунтуватися на сукупності форм, засобів, механізмів формування та реалізації завдань бюджетної політики, які визначають умови взаємовідносин учасників бюджетного процесу [1,63,67,73,87].

Аналіз результатів використання бюджетних ресурсів також передбачає порівняння рівня результативності виконання бюджетної програми з відповідними показниками попередніх періодів, подібними показниками інших бюджетних програм, встановленими стандартами і нормами. В результаті визначають бюджетні програми з високим, прийнятним і низьким рівнем результативності, аналізують причини недостатньо ефективної їх реалізації, переглядають показники їх формування та розробляють дієві заходи для

підвищення рівня їх результативності, а також, враховуючи пріоритетність бюджетних програм, визначають особливості їх реалізації у наступних бюджетних періодах. При плануванні бюджетних програм важливим фактором є рівень пріоритетності і важливості галузі, до якої вони належать, оскільки певні бюджетні програми переважно соціального спрямування з недостатньо високим рівнем результативності можуть належати до важливих напрямів суспільної діяльності та бути спрямованими на вирішення пріоритетних загальнодержавних завдань на певному етапі соціально-економічного розвитку країни. Результативність бюджетних програм може мати як економічну, так і соціальну складову, яка потребує аналізу соціальної результативності бюджетної програми, що визначається як досягнення суспільно вагомого соціального результату від реалізації програми. Спрямованість бюджетної політики на дієве управління бюджетними результатами може передбачати проведення оцінки соціально-економічної ефективності бюджетних програм, яка визначається як співвідношення затрат бюджетних коштів та кінцевих вагомих результатів суспільного розвитку країни, що отримали в результаті реалізації певної бюджетної програми. Основна відмінність між моніторингом результативності й оцінкою соціально-економічної ефективності бюджетних програм полягає у призначенні та періодичності їх здійснення. Моніторинг результативності бюджетної програми спрямований на постійне відстеження процесу її виконання та оцінку не лише кінцевих, але і проміжних результатів її реалізації для корегування процесу виконання бюджетної програми у поточному бюджетному періоді та розробки пропозицій щодо удосконалення її планування у наступних бюджетних періодах. Оцінка соціально-економічної ефективності бюджетної програми передбачає проведення більш поглибленого аналізу ефективності бюджетних витрат у межах реалізації певної бюджетної програми і рівня досягнення кінцевих суспільно вагомих результатів, що потребує методологічного обґрунтування оцінки впливу реалізації певної бюджетної програми на показники соціального, демографічного та економічного розвитку країни. Потреба у здійсненні поглибленої оцінки соціально-економічної

ефективності бюджетної програми може виникати на певних етапах бюджетного процесу, зокрема, на стадії прийняття рішення про затвердження бюджетної програми, після закінчення періоду виконання бюджетної програми або переході до нового етапу її реалізації, прийняття рішення про припинення реалізації бюджетної програми або суттєвого корегування показників її формування, здійсненні державного фінансового контролю за використанням бюджетних коштів у межах певної бюджетної програми. Оцінка результативності бюджетної діяльності передбачає запровадження системи моніторингу результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів, який повинен здійснюватися на всіх стадіях бюджетного процесу і базуватися на аналізі результативності їх бюджетних програм, а також порівнянні фактичних показників їх діяльності із запланованими, відповідними показниками інших розпорядників, галузі в цілому. На підставі моніторингу результативності діяльності розпорядника бюджетних коштів у процесі бюджетного планування можливим є перерозподіл бюджетних коштів від інших розпорядників бюджетних коштів на його користь у разі його результативної діяльності чи перерозподіл частки його бюджетних ресурсів на користь інших розпорядників у випадку його недостатньо результативної діяльності. При цьому обсяг бюджетних коштів, що підлягає перерозподілу, залежить від кількості та обсягу фінансування програм з достатньо низьким рівнем результативності, обов'язково враховуючи при цьому рівень їх пріоритетності та рівень пріоритетності галузі розпорядника бюджетних коштів. Розвиток суспільних відносин потребує посилення використання видатків бюджету як інструменту регулювання соціально-економічного розвитку країни, що передбачає формування показників обсягу і структури видаткової частини бюджету з урахуванням їх впливу на динаміку економічних, соціальних і демографічних процесів, враховуючи їх циклічність, визначені пріоритети суспільного розвитку і результативність бюджетної діяльності. Система бюджетного регулювання у сфері видатків може бути відтворена структурно-функціональною моделлю, яка ґрунтується на положеннях адаптивної бюджетної

архітектоніки та передбачає регулювання обсягу і структури видаткової частини бюджету, дефіциту бюджету, міжбюджетних відносин з урахуванням динаміки економічних і соціально-демографічних процесів, доходів бюджету, державного боргу. Інституційна архітектоніка системи формування видатків бюджету передбачає постійний динамічний аналіз і раціоналізацію її внутрішньої структури з метою забезпечення оптимальних співвідношень між її складовими, у тому числі обсягом і структурою видаткової частини бюджету та дефіцитом бюджету, цілями і результативними показниками бюджетних програм, стратегічними планами діяльності розпорядників бюджетних коштів та галузевими напрямками розвитку, динамікою соціально-економічних процесів, що поглиблює розуміння видатків бюджету як адаптивного механізму у системі регулювання соціально-економічного розвитку країни. Посилення взаємозв'язку між стратегічними цілями розвитку країни і результатами діяльності органів державного управління потребує удосконалення системи перспективного прогнозування і планування видатків бюджету за такими напрямками: запровадження довгострокового прогнозування видаткової частини бюджету; упорядкування системи середньострокового і річного планування видатків бюджету відповідно до визначеної довгострокової бюджетної стратегії на основі принципу ковзного планування; врахування демографічних чинників у процесі бюджетного прогнозування для використання видатків бюджету як ефективного інструменту покращання демографічного стану країни; розподіл бюджетних коштів між галузями, бюджетними програмами, розпорядниками бюджетних коштів у річній і середньостроковій перспективі на засадах програмно-цільового бюджетного планування з урахуванням результативності та пріоритетності. Зміщення напрямів бюджетної політики у сфері видатків від управління бюджетними ресурсами до управління бюджетними результатами потребує розробки і запровадження обґрунтованої системи моніторингу результативності бюджетних програм та діяльності розпорядників бюджетних коштів, що передбачає удосконалення розподілу бюджетних коштів між бюджетними програмами,

виходячи із загального рівня результативності їх виконання та пріоритетності. Реалізація обґрунтованої системи бюджетного регулювання у сфері видатків закладе підґрунтя для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни, зростання якості надання державних послуг, підвищення ефективності та результативності використання бюджетних коштів [1,58,60,73,90].

3.2. Напрями удосконалення фінансово-бюджетних механізмів як складової економічної політики держави

Основними напрямками бюджетної політики на середньострокову перспективу є забезпечення збалансованості бюджетної системи, зниження залежності системи пенсійного забезпечення від коштів державного бюджету, створення належних умов для надання якісних державних послуг, підвищення фіскальної ефективності податкової системи, вдосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення прозорості та гласності бюджетного процесу, посилення взаємозв'язку бюджетного регулювання із циклічністю економічного розвитку, удосконалення програмно-цільового методу планування бюджету, розробка довгострокової бюджетної стратегії, яка взаємопов'язана з цілями соціально-економічного розвитку суспільства, що сприятиме підвищенню рівня керованості національною економікою. Посилюється актуальність поглибленого дослідження теоретичних та методологічних засад формування фінансово-бюджетного прогнозування та планування, формування довгострокової державної фінансової стратегії. Запровадження середньострокового планування бюджету, посилення взаємозв'язку річного та середньострокового бюджетного прогнозування дозволить структурувати видатки бюджету на основі стратегічних програм економічного і соціального розвитку країни. Необхідним є розширення сфери застосування програмного та галузевого підходу в процесі планування видаткової частини державного і місцевих бюджетів. Показники результату діяльності головних розпорядників бюджетних коштів повинні відображати ступінь досягнення зазначених цілей держави у відповідній сфері. Для підвищення ефективності використання бюджетних коштів доцільним є

оновлення методології моніторингу та оцінки ефективності бюджетних програм. Виконання стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країни вимагає вдосконалення структури системи державного фінансового контролю, посилення взаємозв'язків між складовими системи управління державними фінансами. Доцільним є подальший розвиток відповідних механізмів та інструментів державного фінансового аудиту в умовах трансформації фінансово-економічної системи. В умовах економічних перетворень зростає частка державного фінансування соціальних послуг для малозабезпечених верств населення, потребує удосконалення перелік і стандарти базових соціальних послуг, що гарантовані державою. Бюджетні видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення варто визначати як інвестиції в людський капітал, їх фінансування сприяє інноваційному розвитку суспільства. Інституційна складова розвитку системи соціального забезпечення удосконалює основні засади та механізм реалізації фінансової політики у соціальній сфері, що є важливим в умовах погіршення демографічної ситуації, скорочення життєвого рівня населення, значних обсягів трансфертів із державного бюджету до пенсійного фонду та місцевих бюджетів. Результативність фінансування соціального захисту має визначатися як система якісних та кількісних показників відповідно до основних положень програмно-цільового методу бюджетного планування. Бюджетні програми фінансуються з державного та місцевих бюджетів та відображаються в показниках зведеного бюджету держави, бюджетних установ, суб'єктів підприємницької діяльності, інших фондів фінансових ресурсів. Значна частка фінансів державного сектора економіки, що перерозподіляються через бюджетну систему країни, відповідає світовим тенденціям та свідчить про суттєву роль держави у фінансуванні суспільного розвитку в сучасних умовах. Бюджетна політика держави як динамічна система, що розвивається у залежності від соціально-економічних потреб суспільства має задіяти з урахуванням зарубіжного досвіду відповідні регуляторні механізми. Функціональне призначення бюджетної політики є продуктом еволюції ролі та значення держави в суспільно-економічному

розвитку, у залежності від показників економіки мають коригуватися цілі і завдання бюджетної політики, механізми, інструменти і важелі для їх досягнення з метою ефективного впливу на соціально-економічні процеси. В умовах рецесії бюджетна політика має реалізовувати адаптаційно-регуляторний потенціал з метою виходу на поступове економічне зростання. При цьому бюджетна політика як вагомий інструмент системи державного регулювання економіки має спиратися на довгострокову програму економічного і соціального розвитку країни. Подальші наукові дослідження мають спрямовуватися на розробку ефективних фінансових механізмів участі держави у впровадженні інноваційної моделі розвитку економіки. Проблеми підвищення ефективності державного фінансового регулювання зумовлюють необхідність визначення теоретико-методологічних засад, напрямів розвитку та трансформації фінансово-економічних відносин із врахуванням зарубіжного досвіду. Розробка бюджетної політики із врахуванням циклічності соціально-економічних процесів, бюджетної збалансованості, запровадження системного оцінювання ступеня досягнення поставлених завдань сприятиме дієвому перетворенню вітчизняної економіки у напрямі інноваційної моделі розвитку. Податкове навантаження є одним з основних фінансово-бюджетних показників, який суттєво впливає як на дохідну частину бюджетів усіх рівнів, так і на економічні процеси країни та адміністративно-територіальних одиниць. Від оптимальності визначення величини зазначеного показника залежить обсяг фінансових ресурсів для виконання державою і органами місцевого самоврядування відповідних соціально-економічних функцій, а також темпи економічного зростання у країні та регіонах. Дослідження питання впливу податкового навантаження на дохідну частину бюджету та економічний розвиток країни і адміністративно-територіальних одиниць є актуальним та необхідним для розробки і реалізації виваженої державної політики у сфері оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності та формування доходів бюджету. Основним завданням бюджетного регулювання є забезпечення виконання завдань соціально-економічного розвитку країни, однак при цьому

важливою є підтримка у необхідних межах запасу стійкості бюджетної системи, яка є одним з вагомих інструментів впливу на економічне зростання, разом з цим, з лагом у часі бюджетна система виступає як об'єкт впливу з боку макроекономічного стану, тому важливим є визначення ступеня взаємовпливу бюджетної системи і соціально-економічного розвитку країни [1,62,68,73,89].

Реалізація цілеспрямованої, послідовної і результативної бюджетної політики потребує обґрунтування системи бюджетного регулювання, яка дозволить формувати узгоджену бюджетну стратегію у сферах формування доходів і видатків бюджету, дефіциту бюджету та державного боргу, міжбюджетних відносин, що створить передумови для забезпечення збалансованості бюджетної системи, забезпечення сталого соціально-економічного зростання країни у середньо- та довгостроковій перспективі. Підвищення результативності бюджетного регулювання багато в чому залежить від ступеня розуміння економічної суті цієї системи регулювання, її складових та основних факторів, що визначають її розвиток. Бюджетне регулювання у сфері видатків є сукупністю функціональних фінансово-бюджетних та економічних складових, у тому числі обсяг і структура видаткової частини бюджету, дохідна частина бюджету, дефіцит бюджету, державний борг, міжбюджетні відносини, динаміка соціально-економічного розвитку країни, а також оптимальних співвідношень між ними. Бюджетне регулювання у сфері видатків передбачає застосування обґрунтованих підходів до оптимізації обсягу і структури видаткової частини бюджету, враховуючи визначені пріоритети суспільного розвитку, циклічність соціально-економічних процесів у країні, результативність бюджетної діяльності у різних сферах суспільних відносин. Структурно-функціональна модель системи бюджетного регулювання у сфері видатків ґрунтується на положеннях адаптивної бюджетної архітекtonіки та передбачає регулювання обсягу і структури видаткової частини бюджету, дефіциту бюджету, міжбюджетних відносин з урахуванням динаміки економічних і соціально-демографічних процесів, доходів бюджету, державного боргу, використання якої надасть можливість підвищити рівень

збалансованості бюджетної системи, якість процесу прогнозування і планування видатків бюджету. Положення адаптивної бюджетної архітекτονіки передбачають розгляд бюджетного регулювання у сфері видатків як динамічної системи, що повинна постійно удосконалюватися з метою досягнення оптимальних співвідношень між її складовими шляхом динамічної адаптації показників формування видаткової частини бюджету до циклічності соціально-економічних процесів, пріоритетності суспільного розвитку, результативності бюджетної діяльності. В умовах економічного спаду держава повинна здійснювати заходи щодо одночасного послаблення податкового навантаження на економіку і збільшення видатків бюджету, оскільки при зменшенні фактичних споживчих витрат і інвестицій завданням держави є не лише підтримувати бюджетні видатки на постійному рівні, а і по можливості їх збільшувати. З метою збільшення видаткової частини бюджету для стимулювання економічного зростання доцільним є використання дефіциту бюджету, проте обсяг державного боргу та економічні можливості держави по його обслуговуванню є фактором обмеження дефіцитного фінансування бюджету. Збільшення видаткової частини бюджету за допомогою бюджетного дефіциту може зберігатися і при зростаючій економіці для подальшого стимулювання економічного розвитку та фінансового забезпечення проведення структурних перетворень у пріоритетних галузях. В системі бюджетного регулювання у сфері видатків можливим є використання дефіциту бюджету як додаткового джерела бюджетних ресурсів, який не призведе до збільшення показника співвідношення державного боргу до валового внутрішнього продукту при умові, що темпи зростання валового внутрішнього продукту у певному періоді часу перевищуватимуть темпи зростання обсягу державного боргу. В періоди сталого економічного зростання доцільним є обґрунтоване зменшення рівня видаткової частини бюджету та/або оптимізація її структури з метою створення профіциту бюджету, який буде спрямовуватися на зменшення обсягу державного боргу країни [1,58,73,75,88].

Досягнення сталого соціально-економічного розвитку країни потребує виваженого регулювання не лише обсягу, а і структури видаткової частини бюджету з метою забезпечення оптимального розподілу бюджетних коштів між різними напрямками суспільної діяльності. Основним завданням державної політики у сфері видатків бюджету є оптимізація та економія їх обсягу з одночасним підвищенням ефективності і результативності їх використання з метою забезпечення достатньо високої якості державних послуг в умовах обмеженості бюджетних ресурсів. Формування обсягу і структури бюджетних видатків повинно розпочинатися з ретельного аналізу динаміки соціально-демографічних і економічних процесів у країні з метою визначення фази їх циклічного розвитку, тенденцій динаміки фактичних показників видаткової частини бюджету у попередніх періодах, виявлення особливостей взаємного впливу обсягу і структури видатків бюджету та показників соціально-економічного розвитку країни. На підставі зазначеного аналізу повинно відбуватися прогнозування і планування показників видаткової частини бюджету, а також моделювання їх впливу на показники соціально-економічного розвитку країни у середньо- та довгостроковій перспективі. Прогнозування і планування видатків бюджету має підлягати інституційним обмеженням відповідно до етапу соціально-економічного розвитку країни щодо обсягу і особливостей структури видаткової частини бюджету, рівня дефіциту бюджету у взаємозв'язку з показниками державного боргу, співвідношення поточних і капітальних видатків бюджету, інвестиційної складової бюджету. Поглибленню розуміння і використання регуляторного потенціалу видатків бюджету сприятиме моделювання оптимізації розподілу бюджетних коштів, яке передбачає встановлення залежності між різними варіантами розподілу бюджетних видатків та досягнутим рівнем економічного і соціально-демографічного розвитку країни у середньо- та довгостроковій перспективі. Побудова моделей оптимізації структури видаткової частини бюджету може здійснюватися як за основними розділами функціональної класифікації видатків зведеного, державного і місцевих бюджетів, так і в структурі кожної

окремої функції, а також за програмною, відомчою та економічною класифікаціями. Важливим є моделювання оптимізації розподілу бюджетних ресурсів між державним і місцевими бюджетами та обґрунтування оптимальних пропорцій бюджетної децентралізації для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни та її територій. Завдання оптимізації розподілу в загальному випадку передбачає знаходження максимального або мінімального значення цільової функції при умові виконання певних обмежень для структурних змінних. Якщо цільова функція і система обмежень виражаються лінійними функціями, для оптимізації розподілу використовують методи лінійного програмування. В якості цільової функції, яка може бути виражена або заданим рівнем розвитку, або досягнутим рівнем розвитку внаслідок певного бюджетного розподілу, можуть виступати: показники економічного розвитку країни, у тому числі валовий внутрішній продукт реальний, номінальний, на душу населення, приріст (зменшення) прямих і капітальних інвестицій, валовий регіональний продукт, валова додана вартість регіонів; показники соціального розвитку країни, у тому числі рівень зайнятості населення, рівень безробіття, рівень середньомісячної і мінімальної заробітної плати, рівень прожиткового мінімуму, ступінь забезпечення населення лікарняними ліжками і закладами амбулаторної медицини, рівень захворюваності населення, рівень забезпечення населення закладами освіти, рівень освіти населення за різними віковими групами і територіями; показники демографічного розвитку країни, у тому числі природний приріст (зменшення) населення, рівень народжуваності і смертності, середня тривалість життя населення, рівень міграційного сальдо, рівень демографічного навантаження. Модель оптимізації структури бюджетних видатків повинна передбачати визначення рівня значимості і гранично допустимих значень (меж коригування) для кожної структурної змінної моделі, виходячи з її кількісного і якісного впливу на цільову функцію. Обґрунтовані граничні межі регулювання кожного структурного елемента видаткової частини бюджету у різних розрізах, зокрема, функціональному, економічному, програмному, відомчому, повинні

визначатися з урахуванням пріоритетності соціально-економічного розвитку країни, динаміки відповідних показників у минулих періодах, діапазону значень цих показників у країнах з розвинутою ринковою та трансформаційно економікою. Прогнозування видатків бюджету передбачає формування різних варіантів розподілу бюджетних ресурсів у середньо- та довгостроковій перспективі, в свою чергу, оцінка результативності впливу цих різних варіантів розподілу на показники економічного і соціально-демографічного розвитку країни повинна здійснюватися за допомогою моделювання оптимізації структури видаткової частини бюджету. Застосування обґрунтованих оптимізаційних моделей розподілу бюджетних коштів сприятимуть раціоналізації розподілу бюджетних ресурсів між напрямками суспільного розвитку шляхом визначення напрямів, які потребують перерозподілу видатків на користь інших напрямів, при цьому обсяг бюджетних коштів, що підлягає перерозподілу буде залежати від пріоритетності та рівня впливу цього структурного елемента видаткової частини бюджету на динаміку показників соціально-економічного розвитку країни [1,58,72,73,110].

Бюджетне регулювання у сфері видатків передбачає формування довгострокової бюджетної стратегії та довгострокове прогнозування бюджетних видатків у системі державного стратегічного планування і прогнозування з метою узгодження стратегічних планів розпорядників бюджетних коштів та розроблених на їх виконання бюджетних програм з пріоритетами соціально-економічного розвитку країни та бюджетними можливостями. Державне стратегічне планування і прогнозування повинно передбачати розробку стратегії соціально-економічного розвитку країни на довгостроковий період, на базі якої повинні формуватися галузеві стратегії і стратегічні плани розпорядників бюджетних коштів. Стратегічні прогнозні і програмні документи соціально-економічного розвитку країни, бюджетна стратегія та довгостроковий прогноз видатків бюджету виступають основою для середньострокового і річного планування видатків бюджету у розрізі бюджетних програм розпорядників бюджетних коштів з обов'язковим

визначенням показників оцінки результативності бюджетної діяльності. Таким чином, бюджетне регулювання у сфері видатків передбачає застосування виважених підходів до оптимізації обсягу і структури видаткової частини бюджету, виходячи з її впливу на соціально-економічні процеси та пріоритетності суспільного розвитку з урахуванням можливості використання обґрунтованого рівня дефіциту бюджету. Положення інституційної бюджетної архітектури розглядають видатки бюджету в якості адаптивного механізму у системі регулювання соціально-економічного розвитку країни і визначають процес формування видатків бюджету як динамічну систему, що постійно удосконалюється з метою досягнення оптимальних співвідношень між її складовими, у тому числі обсяг і структура видаткової частини бюджету, дефіцит бюджету, цілі і результативні показники бюджетних програм, стратегічні плани діяльності розпорядників бюджетних коштів, галузеві стратегії, динаміка економічних і соціально-демографічних процесів. Ефективне функціонування інституту видатків бюджету потребує ґрунтовного дослідження у контексті змін інституційного середовища їх формування та визначення їх місця і ролі у системі суспільних та економічних інститутів, які регулюють і забезпечують процеси прогнозування, планування і виконання видатків бюджету, а також здійснення контролю за їх виконанням. Процес подальшого удосконалення системи формування видатків бюджету в Україні здійснюється у напрямку поглиблення застосування принципів перспективного прогнозування і планування на засадах програмно-цільового методу, підвищення ефективності і результативності використання бюджетних коштів. Зазначене передбачає складання Бюджетної декларації, яка буде визначати напрями бюджетної політики на середньостроковий період, замість однорічних Основних напрямів бюджетної політики та прогнозу Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетних періоди. Середньострокова Бюджетна декларація буде виступати в якості стратегічного документу державного розвитку, який формується з урахуванням галузевих стратегій та стратегічних планів діяльності розпорядників бюджетних коштів і буде містити

граничні обсяги видатків бюджету в цілому та у розрізі головних розпорядників бюджетних коштів, стратегічні цілі і результативні показники їх діяльності на трирічну перспективу. Нововведена модель управління бюджетними видатками передбачає ковзний метод планування річного бюджету в межах визначених середньострокових показників та щорічне звітування головних розпорядників бюджетних коштів про досягнення цілей і результативних показників їх діяльності. Крім цього, триватиме робота з удосконалення програмно-цільового методу формування видатків бюджету України в частині оптимізації бюджетних програм відповідно до стратегічних завдань соціально-економічного розвитку шляхом запровадження комплексної оцінки ефективності і доцільності видатків, метою якої є виявлення неефективних або недоцільних видатків та підвищення ефективності галузевих політик. Використання бюджетних видатків в якості дієвого регулятора соціально-економічних процесів у країні потребує подальшого удосконалення інституційних основ формування видаткової частини бюджету України у наступних основних напрямках: модернізація системи державного стратегічного планування і прогнозування, яка повинна передбачати розробку і затвердження довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку країни та галузевих стратегій у різних сферах державної діяльності з метою обґрунтованої пріоритезації напрямів суспільного розвитку та визначення стратегічних загальнодержавних пріоритетних цілей і завдань та чітких механізмів їх реалізації; розробка довгострокової бюджетної стратегії у сфері доходів, видатків і дефіциту бюджету з обов'язковим довгостроковим прогнозуванням видаткової частини бюджету з метою реальної оцінки можливостей бюджетного фінансування визначених стратегічних пріоритетів суспільного розвитку, встановлення граничних обсягів бюджетних видатків для стримування необґрунтованого зростання бюджетних витрат у середньо- та довгостроковій перспективі, використання регуляторного потенціалу бюджетних видатків для впливу на динаміку економічних і соціально-демографічних процесів у країні; впровадження принципів перспективного

бюджетного прогнозування і планування у діяльність розпорядників бюджетних коштів шляхом складання стратегічних планів їх діяльності та формування бюджетних програм на середньострокову перспективу в рамках визначених прогнозних довгострокових граничних показників видатків бюджету та галузевих пріоритетів; удосконалення системи середньострокового і річного планування видатків бюджету на засадах програмно-цільового методу із застосуванням принципів ковзного планування з урахуванням рівня пріоритетності і результативності бюджетних програм; обґрунтування методологічних основ оцінки результативності бюджетних програм і діяльності розпорядників бюджетних коштів з метою раціоналізації розподілу бюджетних коштів між бюджетними програмами і їх розпорядниками, упорядкування та оптимізації їх переліку, удосконалення внутрішньої структури для суттєвого підвищення ефективності використання бюджетних коштів та досягнення конкретних результатів; поглиблення застосування програмно-цільового методу управління видатками бюджету на місцевому рівні як складової системи перспективного бюджетного прогнозування і планування; удосконалення формального інституційного середовища формування видатків бюджету у системі державного стратегічного планування, яке включає систему нормативно-правових актів, організаційних структур і відповідних механізмів, які регулюють і забезпечують процеси формування і виконання видатків бюджету, здійснення контролю за їх виконанням. Довгострокове прогнозування видаткової частини бюджету повинно здійснюватися відповідно до стратегічних пріоритетних напрямів державної політики у сфері соціально-економічного розвитку, виходячи з прогнозованих обсягів дохідної частини бюджету і дефіциту бюджету, визначених з урахуванням циклічності економічних процесів, стратегії управління державним боргом. Структуру бюджетних видатків доцільно прогнозувати за узагальненими показниками та основними розділами функціональної і відомчої класифікації видатків бюджету, які будуть конкретизуватися по мірі наближення до планового періоду. Бюджетне прогнозування у сфері видатків передбачає аналіз

попередніх тенденцій планування і виконання показників видатків бюджету, дослідження взаємного впливу бюджетних показників та показників економічного і соціального розвитку країни, виявлення зовнішніх факторів, які можуть суттєво вплинути на прогностичні розрахунки. В результаті формуються певні варіанти розподілу бюджетних ресурсів у перспективі, аналіз яких із використанням обґрунтованих моделей оптимізації створює основу для вибору базового варіанту, який буде слугувати орієнтиром при подальшому плануванні видатків бюджету. Довгострокові прогностичні показники видатків бюджету повинні виступати в якості суворих бюджетних обмежень, оскільки являють собою граничні обсяги бюджетних видатків, визначені за умов прогнозованого розвитку економіки та можливостей акумулювання бюджетних ресурсів. Підвищення якісного рівня бюджетного регулювання потребує врахування в процесі прогнозування видаткової частини бюджету демографічних показників. Динаміка демографічного розвитку визначає особливості прогнозування і планування бюджетних видатків соціального спрямування у перспективі, оскільки зміни чисельності населення і його вікової структури впливають на особливості формування видатків на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення. Важливим є прогнозування впливу майбутніх демографічних змін на показники соціально-економічного розвитку і фінансової стійкості країни у довгостроковій перспективі з метою виявлення негативних тенденцій демографічного розвитку і розроблення комплексу заходів бюджетної політики щодо стимулювання демографічного зростання. Видатки бюджету можуть виступати в якості ефективного інструменту покращення демографічної ситуації через регулювання бюджетних виплат, що стимулюють зростання рівня народжуваності, запровадження ефективних механізмів управління галузями освіти і охорони здоров'я, які визначають розвиток людського капіталу. Недостатні демографічні вкладення можуть знизити динаміку розвитку економіки, зокрема, недостатнє бюджетне фінансування галузей освіти, охорони здоров'я призведе до зниження рівня освіти і професійної підготовки, підвищення захворюваності і смертності

населення, в першу чергу, робочої сили. Потребують обґрунтування методологічні засади бюджетного прогнозування з урахуванням демографічних чинників для врахування взаємного впливу показників видаткової частини бюджету і чисельності населення та його вікової структури, впливу демографічних тенденцій на показники соціально-економічного розвитку країни у довгостроковій перспективі, що зумовлює необхідність прогнозування чисельності населення і його вікової структури, інших демографічних показників на перспективу. Демографічне зростання повинно стати стратегічним національним пріоритетом, і цільове інвестування бюджетних коштів у підтримку народжуваності і розвиток людського капіталу є ефективним інвестуванням в розвиток економіки країни, оскільки визначає внутрішній попит у довгостроковій перспективі. Середньострокове і річне планування видатків бюджету передбачає визначення граничних обсягів бюджетних видатків на середньострокову перспективу для кожного головного розпорядника бюджетних коштів, розрахованих у відповідності із довгостроковим прогнозом видаткової частини бюджету. Слід зазначити, що довгострокові прогнозні показники і середньострокові граничні обсяги можуть коригуватися щороку виходячи з тенденцій динаміки економічного і соціального розвитку країни, змін галузевих пріоритетів, аналізу результативності бюджетних програм і результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів. На основі галузевих стратегій і в межах доведених граничних обсягів бюджетних коштів головні розпорядники складають стратегічні плани своєї діяльності, які визначають головну мету їх діяльності, цілі і завдання, перелік бюджетних програм для їх досягнення та очікувані результати від їх реалізації у річній та середньостроковій перспективі. На підставі аналізу стратегічних планів головних розпорядників бюджетних коштів і розроблених на їх виконання бюджетних програм з використанням механізмів взаємодії узгоджуються позиції Міністерства фінансів і головних розпорядників бюджетних коштів та формується і затверджується середньостроковий і річний план видаткової частини бюджету.

Середньострокове та річне планування видатків бюджету передбачає ковзний метод планування та ґрунтується на положеннях програмно-цільового методу, що надає можливість суттєво підвищити ефективність і результативність використання бюджетних коштів [1,19,61,73,90].

Програмно-цільовий метод управління видатками бюджету являє собою системну методологію прогнозування, планування, виконання та контролю за виконанням видаткової частини бюджету у розрізі бюджетних програм розпорядників бюджетних коштів, яка базується на взаємозв'язку процесу розподілу бюджетних коштів залежно від рівня результативності виконання бюджетних програм, що розробляються на основі стратегічних галузевих планів та стратегічних планів діяльності розпорядників бюджетних коштів. Суттєвими перевагами програмно-цільового методу управління є його орієнтація на результат бюджетної діяльності, перспективний характер формування видатків бюджету, перехід від управління бюджетними ресурсами до управління бюджетними результатами, охоплення всіх стадій бюджетного процесу. Система програмно-цільового управління видатками бюджету повинна базуватися на наступних основних засадах: довгострокове бюджетне прогнозування у системі державного стратегічного планування і прогнозування з метою узгодження стратегічних галузевих планів та стратегічних планів розпорядників бюджетних коштів з бюджетними можливостями; програмно-цільовий метод розподілу бюджетних видатків у середньостроковій і річній перспективі; моніторинг результативності бюджетних програм і результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів, оцінка соціально-економічної ефективності бюджетних програм. Досягнення конкретних суспільно вагомих результатів при реалізації бюджетної політики потребує розробки і запровадження обґрунтованої системи моніторингу результативності бюджетних програм, який передбачає постійний ґрунтовний аналіз процесу їх виконання щодо досягнення запланованих цілей і результативних показників і на цій основі розробку пропозицій щодо особливостей подальшої реалізації бюджетних програм у плановому і

наступних бюджетних періодах з урахуванням їх пріоритетності. Моніторинг результативності базується на порівнянні фактичних показників виконання бюджетної програми, у тому числі показників затрат, продукту, ефективності і якості, із запланованими шляхом розрахунку узагальнюючого коефіцієнта результативності бюджетної програми та співставленні його рівня із встановленим допустимим граничним рівнем результативності. Аналіз результатів використання бюджетних ресурсів також передбачає порівняння рівня результативності виконання бюджетної програми з відповідними показниками попередніх періодів, подібними показниками інших бюджетних програм, встановленими стандартами і нормами. В результаті визначають бюджетні програми з високим, прийнятним і низьким рівнем результативності, аналізують причини недостатньо ефективної їх реалізації, переглядають показники їх формування та розробляють дієві заходи для підвищення рівня їх результативності, а також, враховуючи пріоритетність бюджетних програм, визначають особливості їх реалізації у наступних бюджетних періодах. При плануванні бюджетних програм важливим фактором є рівень пріоритетності і важливості галузі, до якої вони відносяться, оскільки певні бюджетні програми переважно соціального спрямування з недостатньо високим рівнем результативності можуть належати до важливих напрямів суспільної діяльності та бути спрямованими на вирішення пріоритетних загальнодержавних завдань на певному етапі соціально-економічного розвитку країни. Слід зауважити, що результативність бюджетних програм може мати як економічну, так і соціальну складову, яка потребує аналізу соціальної результативності бюджетної програми, що визначається як досягнення суспільно вагомого соціального результату від реалізації програми [1,58,72,73,87].

Обґрунтована система моніторингу результативності бюджетних програм і результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів сприятиме упорядкуванню переліку бюджетних програм і розпорядників бюджетних коштів, удосконаленню їх внутрішньої структури, оптимізації програмного і відомчого розподілу бюджетних коштів шляхом визначення недостатньо

результативних програм в процесі їх виконання, виявлення на цій основі можливостей економії бюджетних ресурсів та їх перерозподілу на користь інших пріоритетних бюджетних програм. Розвиток суспільних відносин потребує посилення використання видатків бюджету як інструменту забезпечення соціально-економічного розвитку країни, що передбачає формування показників обсягу і структури видаткової частини бюджету з урахуванням їх впливу на динаміку економічних, соціальних і демографічних процесів, враховуючи визначені пріоритети суспільного розвитку і бюджетної результативності. Система бюджетного регулювання у сфері видатків може бути відтворена структурно-функціональною моделлю, яка ґрунтується на положеннях адаптивної бюджетної архітекtonіки та передбачає регулювання обсягу і структури видаткової частини бюджету, дефіциту (профіциту) бюджету, міжбюджетних відносин з урахуванням динаміки економічних і соціально-демографічних процесів, доходів бюджету, державного боргу. Інституційна архітекtonіка системи формування видатків бюджету передбачає постійний динамічний аналіз і раціоналізацію її внутрішньої структури з метою забезпечення оптимальних співвідношень між її складовими, у тому числі обсягом і структурою видаткової частини бюджету та дефіцитом бюджету, цілями і результативними показниками бюджетних програм, стратегічними планами діяльності розпорядників бюджетних коштів та галузевими напрямками розвитку, динамікою соціально-економічних процесів, що поглиблює розуміння видатків бюджету як адаптивного механізму у системі регулювання соціально-економічного розвитку країни. Посилення взаємозв'язку між стратегічними цілями розвитку країни і результатами діяльності органів державного управління потребує удосконалення системи перспективного прогнозування і планування видатків бюджету у наступних напрямках: запровадження довгострокового прогнозування видаткової частини бюджету; упорядкування системи середньострокового і річного планування видатків бюджету відповідно до визначеної довгострокової бюджетної стратегії на основі принципу ковзного планування; врахування демографічних чинників в

процесі бюджетного прогнозування для використання видатків бюджету в якості ефективного інструменту покращення демографічного стану країни; розподіл бюджетних коштів між галузями державної діяльності, бюджетними програмами, розпорядниками бюджетних коштів у річній і середньостроковій перспективі на засадах програмно-цільового методу згідно стратегічних планів державної діяльності з урахуванням результативності і пріоритетності. Зміщення акцентів бюджетної політики у сфері видатків від управління бюджетними ресурсами до управління бюджетними результатами потребує розробки і запровадження обґрунтованої системи моніторингу результативності бюджетних програм та діяльності розпорядників бюджетних коштів, яка передбачає удосконалення розподілу бюджетних коштів між бюджетними програмами, виходячи із загального рівня результативності їх виконання та пріоритетності. Реалізація обґрунтованої системи бюджетного регулювання у сфері видатків закладе підґрунтя для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни, зростання якості надання державних послуг, підвищення ефективності і результативності використання бюджетних коштів. Необхідно вживати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості і прозорості бюджету, ефективності використання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, здійснення дієвого державного фінансового контролю для посилення впливу бюджетної системи на соціально-економічний розвиток суспільства. Бюджетна стратегія повинна бути спрямована на відповідні економічні перетворення, ендогенні чинники економічного зростання. При цьому бюджет як вагомий інструмент системи державного регулювання економіки має спиратися на довгострокову програму економічного та соціального розвитку країни [1,58,66,73,89].

Перспективне бюджетне планування та прогнозування є основою послідовної, дієвої бюджетної політики та досягнення достатнього рівня результативності видатків бюджету, спрямованих на суспільний розвиток.

Прогнозний показник питомої ваги видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті на період 2025-2034 років становить 37,85 відсотка, найбільше середнє значення цього показника за наведений період становлять видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення – 9,35 відсотка; оборону – 6,25, освіту – 5,44; загальнодержавні функції – 4,55; охорону здоров'я – 3,54; економічну діяльність – 3,25; громадський порядок, безпеку та судову владу – 2,88 відсотка; найменше – видатки на охорону навколишнього природного середовища – 0,46 відсотка; духовний та фізичний розвиток – 0,85; житлово-комунальне господарство – 1,28 відсотка.

Бюджетна політика як складова регулювання суспільного розвитку є сукупністю фінансових відносин, інституційного забезпечення щодо формування та використання бюджетних коштів, спрямованих на досягнення фінансово-економічної збалансованості, результативності економічних перетворень.

Висновки до розділу 3

Перспективне бюджетне планування та прогнозування є основою послідовної, дієвої бюджетної політики та досягнення достатнього рівня результативності видатків бюджету, спрямованих на суспільний розвиток.

Прогнозний показник питомої ваги видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті на період 2025-2034 років становить 37,85 відсотка, найбільше середнє значення цього показника за наведений період становлять видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення – 9,35 відсотка; оборону – 6,25, освіту – 5,44; загальнодержавні функції – 4,55; охорону здоров'я – 3,54; економічну діяльність – 3,25; громадський порядок, безпеку та судову владу – 2,88 відсотка; найменше – видатки на охорону навколишнього природного середовища – 0,46 відсотка; духовний та фізичний розвиток – 0,85; житлово-комунальне господарство – 1,28 відсотка.

Розвиток суспільних відносин потребує посилення використання видатків бюджету як інструменту забезпечення соціально-економічного розвитку країни, що передбачає формування показників обсягу і структури видаткової частини бюджету з урахуванням їх впливу на динаміку економічних, соціальних і демографічних процесів, враховуючи визначені пріоритети суспільного розвитку і бюджетної результативності. Система програмно-цільового управління видатками бюджету повинна базуватися на наступних основних засадах: довгострокове бюджетне прогнозування у системі державного стратегічного планування і прогнозування з метою узгодження стратегічних галузевих планів та стратегічних планів розпорядників бюджетних коштів з бюджетними можливостями; програмно-цільовий метод розподілу бюджетних видатків у середньостроковій і річній перспективі; моніторинг результативності бюджетних програм і результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів, оцінка соціально-економічної ефективності бюджетних програм.

В умовах обмеженості державних фінансових ресурсів вагомим завданням бюджетної політики є фінансове забезпечення пріоритетних напрямів суспільного розвитку, обґрунтування ієрархії цілей, завдань та принципів бюджетної політики. Вагомим є оцінка та моніторинг соціально-економічної результативності бюджетних програм, забезпечення ефективного використання бюджетних коштів. Доцільним є поглиблення взаємозв'язку річного та перспективного бюджетного планування, важливим є впровадження середньострокового планування в діяльність головних розпорядників бюджетних коштів.

Основні положення, висновки та рекомендації, що містяться у третьому розділі дисертаційної роботи знайшли своє відображення у наступних публікаціях: [47-57, 99].

Список використаних джерел до розділу 3

1. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В.Канєва, М.Д.Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
2. Гаврилова Л.В. Перспективне бюджетне планування як складова бюджетного процесу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019.№3. С. 65–71.
3. Канєва Т.В. Видатки бюджету як інструмент суспільного розвитку. *Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди*. 2020. Вип. 44. С. 172–179.
4. Канєва Т.В. Пріоритети підвищення ефективності видатків бюджетних установ. *Бізнес Інформ*, 2020 № 1 (504). С. 115–122.
5. Канєва Т.В. Бюджет у системі фінансово-економічних відносин: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 392 с.
6. Корнієнко Н.М. Стратегічне та середньострокове планування видатків як інструменти підвищення ефективності використання бюджетних коштів // *Наукові праці НДФІ*. 2012. № 2. С. 61–64.
7. Корнієнко Н.М. Підвищення ефективності планування бюджетних видатків в Україні // *Вісник Львівської державної фінансової академії* 2012. № 23. С. 28–35.
8. Корнієнко Н.М. Оцінка і моніторинг ефективності бюджетних програм // *Економічний часопис-XXI: науковий журнал*. 2013. № 5–6(2). С. 31 – 33.
9. Коровій В.В. Державна фінансова політика: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 372 с.
10. Коровій В. В. Основні напрями державної фінансової політики. *Агросвіт*. 2021. № 12. С. 51–57.

11. Козарезенко Л.В. Фінансова політика розвитку людського потенціалу: монографія. К.: Центр учбової літератури, 2016. 411 с.
12. Макогон В.Д. Бюджетна стратегія соціально-економічного розвитку країни. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2017. № 1(90). С. 74–82.
13. Макогон В.Д. Бюджетна стратегія інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки. Бізнес Інформ. 2017. № 9. С. 58–62.
14. Макогон В.Д. Бюджетне прогнозування як інструмент державного регулювання економічних процесів. Бізнес Інформ. 2017. № 10. С. 314–318.
15. Макогон В.Д. Стратегічні пріоритети бюджетної політики в умовах інституційних перетворень. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 7. С. 38–45.
16. Макогон В. Д. Бюджетна стратегія держави: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2018. 364 с.
17. Максюта А.А. Бюджетна стратегія як інструмент економічного зростання // Економічний часопис-XXI. 2013. № 5-6(1). С. 34 - 37.
18. Мярковський А. І. Пріоритетні напрями бюджетної політики // Наукові праці НДФІ. 2010. Вип. 1 (50). С. 3–14.
19. Мярковський А. І., Чугунов І. Я. Бюджетна політика як складова соціально-економічного розвитку країни // Вісник КНТЕУ. 2010. № 5. С. 5–15.
20. Набока Т.С. Проблематика оцінювання виконання бюджетних програм в Україні. *Бізнес Інформ*. 2014. №7. С. 298-303.
21. Офіційний сайт Верховної ради України: zakon.rada.gov.ua
22. Офіційний сайт Державної казначейської служби України: www.treasury.gov.ua

- 23.Офіційний сайт Міністерства фінансів України / [Електронний ресурс:
www.minfin.gov.ua.
- 24.Офіційний сайт Статистичної організація Європейської Комісії:
<http://ec.europa.eu/eurostat>
- 25.Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 р. №142-р.
- 26.Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021р.№1805-р.
- 27.Про Бюджетну декларацію на 2022-2024 роки: постанова Верховної Ради України від 15.07.2021 року № 1652-ІХ.
- 28.Постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 № 267 «Деякі питання затвердження фінансових документів та казначейського обслуговування в умовах воєнного стану»
- 29.Постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2022 № 381 «Про внесення змін до Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану»
- 30.Чугунов І.Я. Інституційна архітектоніка бюджетної системи. Фінанси України. 2008. № 11. С. 3–10.
31. Пасічний М.Д. Фінансова політика держави : монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 440 с.
- 32.Про Державний бюджет України на 2017 рік: Закон України від 21.12.2016 р. № 1801-VIII: <http://zakon.rada.gov.ua>
- 33.Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 07.12.2017 р. № 2246-VIII: <http://zakon.rada.gov.ua>
- 34.Про Державний бюджет України на 2019 рік: Закон України від 23.11.2018 р. № 2629-VIII: <http://zakon.rada.gov.ua>

35. Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України від 14.11.2019 р. № 294-IX: <http://zakon.rada.gov.ua>
36. Про Державний бюджет України на 2021 рік: Закон України від 15.12.2020 р. № 1082-IX: <http://zakon.rada.gov.ua>
37. Про Державний бюджет України на 2022 рік: Закон України від 02.12.2021 р. № 1928-IX: <http://zakon.rada.gov.ua>
38. Про Державний бюджет України на 2023 рік: Закон України від 03.11.2022 р. № 2710-IX: <http://zakon.rada.gov.ua>
39. Про Державний бюджет України на 2024 рік: Закон України від 09.11.2023 р. № 3460-IX: <http://zakon.rada.gov.ua>
40. Про схвалення Основних напрямів бюджетної політики на 2019-2021 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.04.2018 р. № 315-р. Режим доступу: [www. https://zakon.rada.gov.ua](http://www.zakon.rada.gov.ua)
41. Про схвалення Бюджетної декларації на 2022-2024 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2021 р. № 548. Режим доступу: [www. https://zakon.rada.gov.ua](http://www.zakon.rada.gov.ua)
42. Радіонов Ю.Д. Формування видатків бюджету: монографія. Київ: Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2019. 616 с.
43. Розвиток державних фінансів України в умовах глобалізації / за ред. І.О.Луїної. Київ: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2014. 296 с.
44. Самошкіна О.А. Формування видатків бюджету у системі суспільного розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 21. С. 79-84.
45. Самуельсон Пол Э., Нордхаус Вільям Д. Экономика. 19-е изд.: пер. с англ. М.: Вільямс, 2015. 1360 с.
46. Тірбах Л. В. Проблеми та напрями реалізації бюджетної політики в Україні // Вісник Житомирського державного університету. Серія: Економічні науки. 2016. № 1 (75). С. 197–202.

- 47.Ходаковський В.В. Фінансово-бюджетна складова економічного зростання. Ефективна економіка. 2021. №12. URL:[http:// www.economy.nauka.com.ua](http://www.economy.nauka.com.ua)
- 48.Ходаковський В.В. Фінансова політика держави в умовах економічних перетворень. Інвестиції: практика та досвід. 2022. №5-6. С.24–29.
- 49.Ходаковський В.В. Державна фінансова політика розвитку економіки. Економічний вісник університету. Університет Григорія Сковороди в Переяславі. 2023. №58. С.24–30.
50. Ходаковський В.В. Бюджетний механізм економічного розвитку //Міжнародна науково-практична конференція "Економічне зростання та конкурентоспроможність національного господарства", (м.Київ, 19-20 жовтня 2018р.). Київ : ТНУ, 2018. С. 106-109.
- 51.Ходаковський В.В. Основні засади формування бюджету в системі соціально-економічного розвитку країни //Міжнародна науково-практична конференція "Перспективні напрямки розвитку економіки, фінансів, обліку, менеджменту та права: теорія і практика ", (м.Полтава, 9 березня 2019 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2019. Ч.3. С. 30-32.
- 52.Ходаковський В.В. Формування бюджету в зарубіжних країнах //Всеукраїнська науково-практична конференція "Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України",(м.Київ, 10-11 квітня 2019 р.). Київ: КНТЕУ, 2019. С.78-80.
- 53.Ходаковський В.В. Інституційні засади розвитку бюджетної системи країни // Міжнародна науково-практична конференція "Сучасні підходи до ефективного використання потенціалу економіки", (м.Запоріжжя, 19 жовтня 2019 р.). Запоріжжя : ГО "СІЕУ", 2019. С. 79-82.

- 54.Ходаковський В.В. Бюджетне регулювання соціально-економічного розвитку країни // Всеукраїнська науково-практична конференція "Фінансова політика як складова економічного розвитку", (м.Київ, 15-16 квітня 2020 р.). Київ: КНТЕУ, 2020. С.91-93.
- 55.Ходаковський В.В. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку країни // Міжнародна науково-практична конференція "Актуальні питання науки", (м.Бердянськ, 30 квітня 2020 р.). Бердянськ: БДПУ, 2020. С.55–57.
- 56.Ходаковський В.В. Фінансова політика держави у системі економічного розвитку // Всеукраїнська науково-практична конференція " Фінансова система України як складова інституційних перетворень економіки ", (Київ, 14-15 квітня 2021 р.). Київ: КНТЕУ, 2021. С.28-30.
- 57.Ходаковський В.В. Фінансова складова економічного розвитку // Всеукраїнська науково-практична конференція "Фінансова політика як складова економічного розвитку", (Київ, 11-12 квітня 2023 р.). Київ: ДТЕУ, 2023. С.30-32.
- 58.Чугунов І.Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку. К.: НІОС, 2003. 488 с.
- 59.Чугунов І.Я., Самошкіна О.А. Теоретико-методологічні засади удосконалення програмно-цільового методу планування видатків бюджету. *Фінанси України*. 2004. №9. С. 37-44.
- 60.Чугунов І.Я., Запатріна І.В. Розвиток програмно-цільового методу планування бюджету. *Фінанси України*. 2008. №5. С. 3-14.
- 61.Чугунов І.Я. Бюджетні відносини в системі соціально-економічного розвитку країни // *Казна Україна*. 2014. № 6. С. 25–28.
- 62.Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень// *Економічний часопис-XXI*. 2016. № 3-4(2). С. 66 – 69.

63. Чугунов І.Я. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності // Вісник КНТЕУ. 2014. № 5. С. 64–77.
64. Чугунов І.Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання. К.: НДФІ, 2005. 259 с.
65. Інституційна трансформація фінансово-економічної системи України в умовах глобалізації/ В.Р.Сіденко, М.І.Скрипниченко, В.С.Пономаренко, І.Я.Чугунов та ін.; за ред. В.Р.Сіденка. К.: Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2017. 648 с.
66. Чугунов І.Я., Пасічний М.Д. Бюджетно-податкова політика економічного розвитку // Науковий вісник Полісся. 2018. № 1(13).Ч.1. С. 54-61.
67. Чугунов І.Я., Собчук С.І. Формування бюджетної політики економічногорозвиткукраїни//ВісникКНТЕУ.2018.№3. С.103–116.
68. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень. Вісник КНТЕУ. 2018. № 5. С.5–18.
69. Чугунов І.Я., Самошкіна О.А. Видатки бюджету в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку країни. Вісник КНТЕУ. 2019. № 2. С.103–121.
70. Чугунов І.Я., Кучер Г.В. Фінансові ресурси державного сектора економіки. Вісник КНТЕУ. 2019. № 3. С.40–52.
71. Чугунов І.Я., Качула С.В. Державна фінансова політика забезпечення соціального розвитку суспільства. Вісник КНТЕУ. 2020. № 2. С.87–98.
72. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах пандемії covid-19. Вісник КНТЕУ. 2020. № 6. С.57–65.
73. Чугунов І.Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку. К.: Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2021. 532 с.

74. Чугунов І., Пасічний М., Нікітішин А. Доходи Державного бюджету України в умовах воєнного стану. *Scientia fructuosa*. 2022. № 5 (145). С. 124–137.
75. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетно-податкова політика в умовах невизначеності. *Scientia Fructuosa*. 2023. № 4. С. 19–31.
76. Afonso, A., & Jalles, J. T. Fiscal composition and long-term growth // *Applied Economics*. 2014. vol. 46(3). – pp. 349-358.
77. Arestis, P. (2012). Fiscal policy: a strong macroeconomic role. *Review of Keynesian Economics*, 1(1), pp. 93–108.
78. Ahmed, I., Socci, C., Severini, F., Pretaroli, R. (2019). Fiscal policy for households and public budget constraint in Italy. *Economia Politica*, 36(1), pp. 19-35.
79. Azzimonti, Marina, Eva De Francisco, and Vincenzo Quadrini Financial globalization, inequality and the rising public debt // *The American Economic Review*. 2014. vol. 104 (8). pp. 2267-2302.
80. Bilbiie, F., Monacelli, T., Perotti, R. (2021). Fiscal policy in Europe: controversies over rules, mutual insurance, and centralization. *Journal of Economic Perspectives*, 35(2), pp. 77-100.
81. Budget policy of social development. Chugunov I., Kaneva T., Pasichnyi M. and other. General editorship Chugunov I. Scientific Route. Tallinn, Estonia. 2018. 348 p.
82. Cimadomo Jacopo. Fiscal Policy in Real Time // *The Scandinavian Journal of Economics*. 2012. vol. 114 (2). pp. 440-465.
83. Chugunov I., Pasichnyi M. (2018) Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies. *Investment Management and Financial Innovations*. 15(4). p.113–122.
84. Chugunov I.Y., Makogon V.D. Budget policy under economic transformation. *Economic Annals-XXI*. 2016. № 3-4 (2). pp. 66-69.

85. Chugunov I.Y., Pasichnyi M.D. Fiscal policy for economic development. Scientific bulletin of Polissia. 2018. № 1 (13). P.1.pp.54–61.
86. Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. Features of EU and Ukraine debt policy. *Investment Management and Financial Innovations*. 2019. Volume 16, Issue №4, pp. 254-261.
87. Chugunov I., Makohon V. Fiscal strategy as an instrument of economic growth. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5 No. 3. pp. 213-217.
88. Chugunov I., Makohon V., Krykun T. Fiscal policy and institutional budget architectonics. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5 No. 5. pp. 197-203.
89. Chugunov I., Makohon V., Krykun T. Budget strategy in the conditions of economic globalization. *Problems and Perspectives in Management*. 2019. Vol. 17, Issue 3, pp. 101-110.
90. Chugunov I., Kachula S. State financial policy as a component of socioeconomic development of society. The potential of modern science. volume 2. Sciemcee Publishing. London, United Kingdom. 2019. pp. 29-44.
91. Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. Budgetary policy of the emerging countries in conditions of institutional transformations. *Problems and Perspectives in Management*. 2019. Volume 17, Issue №4, pp. 252-261.
92. Chugunov I., Makohon V., Vatulov A., Markuts Y. General government revenue in the system of fiscal regulation. *Investment Management and Financial Innovations*. Volume 17. 2020, Issue №1, pp. 134-142.
93. Chugunov I., Makohon V. Budgetary projection in the system of financial and economic regulation of social processes. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 6. 2020. No. 1 pp. 130-135.

94. Chugunov I., Makohon V., Korovii V. Formation of budget expenditure in the system of fiscal regulation. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2020. Vol.6. N.2. pp.100-107.
95. Chugunov I., Makogon V. Institutional transformations of the financial support of the pension framework functioning. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2020.4, Issue №35. pp.328-334.
96. Chugunov I., Pasichnyi M., Koroviy V., Kaneva T., Nikitishin A. Fiscal and Monetary Policy of Economic Development. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. № 10(1), pp. 42-52.
97. Chugunov I., Koroviy V. Fiscal policy in the system of society development. *Theoretical and scientific approaches to the problems of modern economy: monograph*. Primedia eLaunch. Boston, USA. 2020. pp.139-160.
98. Chugunov I.Y., Koroviy V.V. Formation of financial policy of the state as a component of social development. *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic. 2020. Vol.3. N.54. pp.12-18.
99. Chugunov I.Y., Khodakovskiy V.V. Budget policy as a component of public financial support of economic development. *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic. 2020. Vol.2. № 61. pp.25-31.
100. Chugunov I.Y., Aristov Yu.Yu. Budget as a tool of economic growth. *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic. 2021. Vol.3. № 64. pp.66-72.
101. Chugunov I.Y., Titarchuk M.I. Formation of the state budget as an instrument of socio-economic development of the country . *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic. 2020. Vol.2. N.55. pp.46-52.
102. Chugunov I.Y., Mostytska N.A. Budget mechanism as a component economic policy of the state. *Sciences of Europe*. Praha, Czech Republic. 2020. Vol.2. N.56. pp.15-21.

103. Chugunov I., Koroviy V. State financial policy of socio-economic development of the country. Actual problems of science and practice. Abstracts of XIV International Scientific and Practical Conference. Stockholm, Sweden 2020. pp. 43-46.
104. Chugunov I., Koroviy V. Fiscal regulation in the conditions of social and economic transformations. Scientific basis of solving of the modern tasks . Abstracts of XIX International Scientific and Practical Conference. Frankfurt am Main, Germany 2020. pp. 26-30.
105. Chugunov I., Nasibova O. Public funding of social protection: Impact on social indicators in Eurozone countries. Investment Management and Financial Innovations. Vol.18. Issue 2. 2021. pp. 181–192.
106. Chugunov I., Samoshkina O. Budget mechanism of Ukraine in the conditions of martial law. European Academic Science and Research: International Conference of European Academy of Sciences & Research (Hamburg, Germany, April 28, 2022). "EASR". No. XXVIII (2022), pp. 6-7.
107. Chugunov I., Pasichnyi M., Koroviy V., Kaneva T., Nikitishin A. Fiscal and Monetary Policy of Economic Development. European Journal of Sustainable Development. 2021. №10(1), pp. 42-52.
108. Kaneva T., Chugunov I., Pasichnyi M., Nikitishin A., Husarevych N. Tax Policy for Economic Recovery from COVID-19 and Sustainable Development. Problemy ekorozwoju – problems of sustainable development. 2022, № 17(2), pp.102-109.
109. Chugunov I., Makogon V., Kaneva T., I Adamenko. The influence of financial support of human capital development on economic growth. Problems and Perspectives in Management. 2022, № 20(2). pp.269-280.
110. Chugunov I., Makohon V., Titarchuk M., Krykun T. The budget policy of Ukraine under martial law. Public and Municipal Finance. 2023, № 12(1), pp.1-11.

111. Cogan, J. F., Taylor, J. B., Wieland, V., Wolters, M. H. Fiscal consolidation strategy // *Journal of Economic Dynamics and Control*. 2013. vol. 37(2). pp. 404-421.
112. DeLong, J. B., Summers, L. H. (2012). Fiscal policy in a depressed economy. *Brookings Papers on Economic Activity*, 2012(1), pp. 233-297.
113. Gaspar, V., Amaglobeli, D., Garcia-Escribano, M., Prady, D., Soto, M. (2019). Fiscal policy and development: Human, social, and physical investments for the SDGs. *International Monetary Fund*, 45 p.
114. Ho, A. (2018). From performance budgeting to performance budget management: theory and practice. *Public Administration Review*, 78(5), pp. 748-758.
115. Larch, M., Orseau, E., Van Der Wielen, W. (2021). Do EU fiscal rules support or hinder counter-cyclical fiscal policy?. *Journal of International Money and Finance*, Volume 112, 102328.
116. *Managing Public Expenditure. A reference book for transition countries.* OECD: [Electronic resource]. Access mode: <http://www.worldbank.org/publicsector/pe/oecdpehandbook.pdf>
117. Pasichnyi M. (2017). Empirical study of the fiscal policy impact on economic growth. *Problems and Perspectives in Management*, 15(3), pp.316-322.
118. Teles, V., Mussolini, C. (2014). Public debt and the limits of fiscal policy to increase economic growth. *European Economic Review*, 66, pp. 1–15.
119. The official website of OECD. Retrieved from <http://www.oecd.org>
120. The official website of IMF. Retrieved from <https://www.imf.org/external/index.htm>
121. The official website of World Bank. Retrieved from <https://www.worldbank.org>

122. The official website of European Commission. Retrieved from <https://ec.europa.eu/commission/index>

123. The official website of Eurostat. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat>

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження теоретичних засад та механізмів формування фінансово-бюджетної політики економічного розвитку зроблені *наступні висновки*:

1. Бюджетна політика як складова суспільно-економічних відносин полягає у сукупності відповідних форм взаємозалежностей та взаємовпливів інституційних компонентів бюджетного простору та економічного середовища у процесі формування бюджету та використання бюджетних коштів для досягнення стратегічних цілей та основних завдань розвитку суспільства. Використання адаптивного бюджетного механізму з врахуванням динамічної збалансованості фінансових, соціально-економічних взаємовідносин, основних положень бюджетної архітектури, стану публічних фінансів спрямоване на забезпечення адекватності сукупності заходів внутрішнім і зовнішнім змінам економічного середовища, застосування дієвих фінансово-бюджетних інструментів економічного розвитку.

2. Запровадження фінансово-бюджетних правил надає можливість зарубіжним країнам ефективно здійснювати управління державним боргом, використання бюджетного дефіциту. Інституційні обмеження бюджетних показників у країнах із розвинутою економікою забезпечують стійкість публічних фінансів, зниження боргового навантаження на бюджетні видатки, вагомим у більшості країн є удосконалення інституційних засад бюджетного процесу, посилення взаємозв'язку річного і середньострокового бюджетного планування, подальший розвиток програмно-цільового методу планування видатків бюджету, підвищення ефективності використання бюджетних коштів, здійснення моніторингу бюджетної результативності.

3. Розробка та реалізація податкової політики має здійснюватися з урахуванням ефективного формування дохідної частини бюджету, підвищення конкурентоспроможності економіки, зростання економічної активності суб'єктів підприємницької діяльності, збільшення позитивного впливу податкових механізмів на процеси суспільного відтворення. Розвиток інституційної архітектури податкового регулювання, сукупності механізмів адміністрування податків, інституційної стабільності податкового простору має забезпечити відповідність фінансово-бюджетної системи вимогам стратегічних завдань посилення національної безпеки, економічного і соціального розвитку країни.

4. Виконання на достатньо високому рівні основних завдань соціально-економічного розвитку країни вимагає посилення взаємозв'язків між складовими системи управління державними фінансами, удосконалення методології моніторингу та оцінки ефективності бюджетних програм, підвищення ефективності системи державного фінансового контролю в умовах воєнного стану та трансформації фінансово-економічної системи. Фінансова політика держави як інструмент суспільного розвитку є сукупністю бюджетно-податкових відносин, інституційного забезпечення формування та використання бюджетних коштів, спрямованих на досягнення фінансово-економічної збалансованості, результативності економічних перетворень.

5. Спрямованість бюджетної політики на дієве управління бюджетними результатами передбачає проведення оцінки соціально-економічної ефективності бюджетних програм, яка визначається як співвідношення використання бюджетних коштів та кінцевих вагомих результатів суспільного розвитку країни, які отримано від реалізації відповідної бюджетної програми. Розвиток фінансово-економічних відносин потребує посилення використання видатків бюджету як вагомого інструменту забезпечення соціально-економічного розвитку країни, передбачає формування показників обсягу і структури видаткової частини бюджету з урахуванням їх впливу на динаміку економічних, соціальних, демографічних процесів, враховуючи визначені пріоритети суспільно-економічного розвитку.

6. Ефективність фіскальної функції податків поєднує показник рівня податкового навантаження, довіри платників до податкових органів, якості механізму адміністрування податків. Від ступеня оптимальності співвідношень складових податкового регулювання залежить рівень та темпи розвитку економіки, стійкість та збалансованість державних фінансів. Фіскальна архітектоніка створює основу для ефективної реалізації податкової політики. Необхідність розвитку податкових механізмів обумовлена суспільною потребою формування дієвої фінансово-бюджетної системи. У реалізації податкової політики необхідним є здійснення заходів щодо спрощення певних процедур податкового адміністрування, зменшення кількості витрат часу на сплату податків та подачу податкової звітності, поєднання інтересів платників податків та держави, підвищення рівня інституційного середовища податкової системи.

7. Планування та виконання бюджету базується на підвищенні результативності бюджетних видатків та оцінюється такими показниками, як якість державних послуг та їх вплив на соціально-економічний розвиток країни. Фінансово-бюджетна збалансованість та результативність завдяки використанню сукупності бюджетно-податкових інструментів, адаптивної бюджетної архітектоніки дозволяє вирішувати завдання, що стоять перед країною на відповідному етапі суспільного розвитку, досягати необхідних макроекономічних пропорцій, економічного зростання. Процес удосконалення використання програмно-цільового методу у бюджетному процесі передбачає підвищення результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів, вирішення відповідних суспільно пріоритетних завдань.

8. Бюджетно-податкова рівновага необхідна між фінансово-бюджетними та соціально-економічними показниками, відповідними запланованими та фактичними показниками дохідної та видаткової частини бюджету, дефіциту бюджету, державного боргу, у тому числі як співвідношення до валового внутрішнього продукту, результативними показниками бюджетних програм, досягненням відповідної суспільної мети та

бюджетними видатками головних розпорядників бюджетних коштів. З метою посилення впливу бюджетної політики на соціально-економічний розвиток країни потрібно вживати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості і прозорості бюджету, ефективності використання бюджетних коштів, здійснення дієвого державного фінансового контролю.

9. Перспективне бюджетне планування та прогнозування є основою послідовної, дієвої бюджетної політики та досягнення достатнього рівня результативності видатків бюджету, спрямованих на суспільний розвиток.

Прогнозний показник питомої ваги видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті на період 2025-2034 років становить 37,85 відсотка, найбільше середнє значення цього показника за наведений період становлять видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення – 9,35 відсотка; оборону – 6,25, освіту – 5,44; загальнодержавні функції – 4,55; охорону здоров'я – 3,54; економічну діяльність – 3,25; громадський порядок, безпеку та судову владу – 2,88 відсотка; найменше – видатки на охорону навколишнього природного середовища – 0,46 відсотка; духовний та фізичний розвиток – 0,85; житлово-комунальне господарство – 1,28 відсотка.

10. В умовах обмеженості державних фінансових ресурсів вагомим завданням бюджетної політики є фінансове забезпечення пріоритетних напрямів суспільного розвитку, обґрунтування ієрархії цілей, завдань та принципів бюджетної політики. Вагомим є оцінка та моніторинг соціально-економічної результативності бюджетних програм, забезпечення ефективного використання бюджетних коштів. Доцільним є поглиблення взаємозв'язку річного та перспективного бюджетного планування, важливим є впровадження середньострокового планування в діяльність головних розпорядників бюджетних коштів.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Номінальний та реальний валовий внутрішній продукт
за 2010-2022 рр.

	Валовий внутрішній продукт		Індекс- дефлятор ВВП, %
	номінальний, млн. грн.	реальний, % до відповідного періоду попереднього року	
2010	1 079 346	104,1	113,7
2011	1 299 991	105,5	114,2
2012	1 404 669	100,2	107,8
2013	1 465 198	100,0	104,3
2014	1 586 915	93,4	115,9
2015	1 988 544	90,2	138,9
2016	2 385 367	102,4	117,1
2017	2 983 882	102,5	122,1
2018	3 560 596	103,4	115,4
2019	3 977 198	103,2	108,1
2020	4 191 864	96,0	109,8
2021	5 459 574	103,4	125,1
2022	5 191 028	70,9	134,3

Додаток Б

Таблиця Б.1

Видатки зведеного бюджету України за 2010-2022 рр.

	Видатки		Кредитування	
	млн. грн.	у % до ВВП	млн. грн.	у % до ВВП
2010	377 842,8	33,72	1 348,4	0,12
2011	416 853,6	30,90	4 757,9	0,35
2012	492 454,7	33,75	3 856,3	0,26
2013	505 843,8	33,22	535,2	0,04
2014	523 125,7	32,96	4 972,1	0,31
2015	679 871,4	34,19	3 057,8	0,15
2016	835 832,1	35,04	1 841,3	0,08
2017	1 056 973,1	35,42	2 122,1	0,07
2018	1 250 189,5	35,11	1 893,0	0,05
2019	1 372 350,6	34,53	4 762,7	0,12
2020	1 595 289,7	38,06	5 316,2	0,13
2021	1 845 367,4	33,80	4 775,7	0,09
2022	3 043 871,4	58,64	-2 242,5	-0,04

Додаток В

Таблиця В.1

Доходи зведеного бюджету України за 2010-2022 рр.

	млн. грн.	у % до ВВП
2010	314 506,3	28,07
2011	398 553,6	29,54
2012	445 525,3	30,53
2013	442 788,7	29,08
2014	456 067,3	28,74
2015	652 031,0	32,79
2016	782 859,5	32,82
2017	1 016 969,5	34,08
2018	1 184 290,8	33,26
2019	1 289 849,2	32,45
2020	1 376 661,6	32,84
2021	1 662 333,6	30,45
2022	2 196 634,6	42,32

Додаток Д

Таблиця Д.1

Доходи Державного бюджету України за 2010-2022 рр.

	млн. грн.	у % до ВВП
2010	240 615,2	21,47
2011	314 616,9	23,32
2012	346 054,0	23,72
2013	339 226,9	22,28
2014	357 084,2	22,50
2015	534 694,8	26,89
2016	616 283,2	25,84
2017	793 441,9	26,59
2018	928 114,9	26,07
2019	998 344,9	25,12
2020	1 076 016,7	25,67
2021	1 296 896,5	23,75
2022	1 787 711,1	34,44

Додаток Е

Таблиця Е.1

Видатки Державного бюджету України за 2010-2022 рр.

	Видатки		Кредитування	
	млн. грн.	у % до ВВП	млн. грн.	у % до ВВП
2010	303 588,7	27,09	1 292,0	0,12
2011	333 459,5	24,72	4 715,0	0,35
2012	395 681,5	27,12	3 817,7	0,26
2013	403 456,1	26,50	477,5	0,03
2014	430 217,8	27,11	4 919,3	0,31
2015	576 911,4	29,01	2 950,9	0,15
2016	684 883,7	28,71	1 661,6	0,07
2017	839 453,0	28,13	1 870,9	0,06
2018	985 851,8	27,69	1 514,3	0,04
2019	1 075 122,1	27,05	4 216,5	0,11
2020	1 288 016,7	30,73	5 096,1	0,12
2021	1 491 206,4	27,31	4 533,9	0,08
2022	2 705 749,6	52,12	-3 170,5	-0,06

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Частка основних податків у загальному обсязі доходів зведеного бюджету України та ВВП, %

Показники	2001-2005	2006-2010	2011-2015	2016-2020	2021-2022	2001-2022
Податок на додану вартість						
<i>частка у доходах зведеного бюджету, %</i>	20,16	29,14	30,13	30,23	26,77	27,36
<i>частка у валовому внутрішньому продукті, %</i>	5,65	8,89	9,31	10,08	9,76	8,60
Податок на доходи фізичних осіб						
<i>частка у доходах зведеного бюджету, %</i>	15,73	15,41	15,70	19,64	20,10	16,94
<i>частка у валовому внутрішньому продукті, %</i>	4,37	4,69	4,85	6,54	7,57	5,34
Податок на прибуток підприємств						
<i>частка у доходах зведеного бюджету, %</i>	16,59	14,38	10,71	8,32	7,90	12,08
<i>частка у валовому внутрішньому продукті, %</i>	4,63	4,39	3,30	2,76	2,86	3,69
Акцизний податок						
<i>частка у доходах зведеного бюджету, %</i>	6,31	6,21	9,00	11,49	8,06	8,23
<i>частка у валовому внутрішньому продукті, %</i>	1,76	1,88	2,78	3,83	2,85	2,59

Додаток 3

Таблиця 3.1

Частка видатків зведеного бюджету України у ВВП, %

Функціональна класифікація	2001-2005	2006-2010	2011-2015	2016-2020	2021-2022	2001-2022
Загальнодержавні функції	3,85	3,61	4,55	5,31	4,89	4,38
Оборона	1,67	1,17	1,49	2,65	13,02	2,77
Громадський порядок, безпека та судова влада	2,21	2,61	2,69	3,35	6,33	3,04
Економічна діяльність	4,25	5,07	3,79	4,07	4,31	4,29
Охорона навколишнього природного середовища	0,33	0,29	0,31	0,24	0,15	0,28
Житлово-комунальне господарство	0,75	0,91	0,93	0,83	0,95	0,86
Охорона здоров'я	3,44	3,80	3,88	3,46	4,10	3,68
Духовний та фізичний розвиток	0,71	0,88	0,89	0,78	0,75	0,81
Освіта	5,46	6,69	6,65	5,86	5,89	6,14
Соціальний захист та соціальне забезпечення	6,17	8,10	8,94	9,10	8,09	8,08
Всього	28,81	33,15	34,11	35,64	48,46	34,34

Додаток К

Таблиця К.1

Дефіцит(-) / профіцит (+) бюджетів України
за 2010-2022 рр.

	Зведений бюджет		Державний бюджет		Місцеві бюджети	
	млн. грн.	у % до ВВП	млн. грн.	у % до ВВП	млн. грн.	у % до ВВП
2010	-64 684,9	-5,77	-64 265,5	-5,73	-419,4	-0,04
2011	-23 057,9	-1,71	-23 557,6	-1,75	499,7	0,04
2012	-50 785,7	-3,48	-53 445,2	-3,66	2 659,5	0,18
2013	-63 590,3	-4,18	-64 706,7	-4,25	1 116,4	0,07
2014	-72 030,5	-4,54	-78 052,8	-4,92	6 022,3	0,38
2015	-30 898,2	-1,55	-45 167,5	-2,27	14 269,3	0,72
2016	-54 813,9	-2,30	-70 262,1	-2,95	15 448,2	0,65
2017	-42 125,7	-1,41	-47 882,1	-1,60	5 756,4	0,19
2018	-67 791,8	-1,90	-59 251,1	-1,66	-8 540,6	-0,24
2019	-87 264,2	-2,20	-80 993,7	-2,04	-6 270,5	-0,16
2020	-223 944,3	-5,34	-217 096,1	-5,18	-6 848,2	-0,16
2021	-187 809,5	-3,44	-198 843,8	-3,74	11 034,4	0,20
2022	-844 994,3	-16,28	-914 868,0	-17,62	69 873,8	1,35

Додаток Л

Таблиця Л.1

Джерела фінансування дефіциту бюджету за 2010-2022 рр., млрд.грн.

	Зведений бюджет			Державний бюджет			Місцеві бюджети		
	ВСЬОГО	В Т.Ч.		ВСЬОГО	В Т.Ч.		ВСЬОГО	В Т.Ч.	
		внутрішнє	зовнішнє		внутрішнє	зовнішнє		внутрішнє	зовнішнє
2010	64,68	17,51	47,17	64,27	17,01	47,26	0,42	0,50	-0,08
2011	23,06	8,56	14,50	23,56	9,85	13,70	-0,50	-1,30	0,80
2012	50,79	40,08	10,70	53,45	40,61	12,83	-2,66	-0,53	-2,13
2013	63,59	49,69	13,90	64,71	50,78	13,93	-1,12	-1,09	-0,03
2014	72,03	29,86	42,17	78,05	35,80	42,26	-6,02	-5,94	-0,08
2015	30,90	-78,75	109,65	45,17	-64,52	109,69	-14,27	-14,23	-0,04
2016	54,81	21,55	33,26	70,26	37,04	33,23	-15,45	-15,48	0,04
2017	42,13	5,14	36,98	47,88	10,92	36,96	-5,76	-5,78	0,02
2018	67,79	22,96	44,83	59,25	14,49	44,76	8,54	8,47	0,07
2019	87,26	90,88	-3,61	80,99	85,01	-4,01	6,27	5,87	0,40
2020	223,94	128,74	95,21	217,10	122,20	94,89	6,85	6,54	0,31
2021	186,9	77,2	109,7	197,9	87,4	110,5	-11,0	-10,2	-0,8
2022	845,0	281,9	563,1	914,9	349,3	565,6	-69,9	-67,4	-2,5

Додаток М

Таблиця М.1

Державний та гарантований державою борг
за 2010-2022 рр., млрд.грн.

	Загальна сума боргу	у % до ВВП	Державний борг			Гарантований державою борг		
			всього	внутрішній борг	зовнішній борг	всього	внутрішній борг	зовнішній борг
2010	432,3	38,6	323,5	141,7	181,8	108,8	13,9	94,9
2011	473,1	35,1	357,3	161,5	195,8	115,8	12,2	103,6
2012	515,5	35,3	399,2	190,3	208,9	116,3	16,2	100,1
2013	584,8	38,4	480,2	257,0	223,3	104,6	27,1	77,4
2014	1 100,8	69,4	947,0	461,0	486,0	153,8	27,9	125,9
2015	1 572,2	79,1	1 334,3	508,0	826,3	237,9	21,5	216,4
2016	1 929,8	80,9	1 650,8	670,6	980,2	279,0	19,1	259,9
2017	2 141,8	71,8	1 833,7	753,4	1 080,3	308,1	13,4	294,7
2018	2 168,4	60,9	1 860,3	761,1	1 099,2	308,2	10,4	297,8
2019	1 998,3	50,3	1 761,4	829,5	931,9	236,9	9,4	227,6
2020	2 551,9	60,9	2 259,2	1 000,7	1 258,5	292,7	32,3	260,4
2021	2 671,8	48,9	2 362,5	1 062,6	1 299,9	309,3	49,0	260,3
2022	4 075,5	78,5	3 715,1	1 389,7	2 325,4	360,3	72,2	288,1

Додаток Н

№ 67-194/1-23 від 28.08.2023 року

Державний торговельно-економічний
університет

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Ходаковського Вадима Володимировича на тему
«Фінансово-бюджетна політика економічного розвитку»

Основні висновки та результати дисертаційної роботи Ходаковського В.В. «Фінансово-бюджетна політика економічного розвитку» використано при опрацюванні проєктів нормативно-правових актів з питань розробки та реалізації фінансової та бюджетної політики держави.

Заступник директора Департаменту з питань
фінансового та економічного розвитку,
начальник Управління з питань
бюджетно-податкової та митної політики
Секретаріату Кабінету Міністрів України

В.А. Пасічник

Додаток П

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІНАНСІВ ТА ОБЛІКУ

02156, м. Київ-156, вул. Кіото 19, к. А-342, тел. 531-47-57.

01.09.2023р.

№ 121

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Ходаковського Вадима Володимировича на тему
«Фінансово-бюджетна політика економічного розвитку»

Положення дисертаційної роботи Ходаковського В.В. на тему «Фінансово-бюджетна політика економічного розвитку» використано у навчальному процесі Державного торговельно-економічного університету при викладанні дисциплін «Бюджетне планування і прогнозування», «Фінансова політика держави».

Довідка видана для подання до спеціалізованої вченої ради Державного торговельно-економічного університету.

Декан ФФО

Тетяна КАНЄВА

Додаток С

Список публікацій здобувача

наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Chugunov I.Y., Khodakovskiy V.V. Budget policy as a component of public financial support of economic development. Sciences of Europe. Praha, Czech Republic. 2020. Vol.2. № 61. pp.25-31. (0,4 друк. арк.)
2. Ходаковський В.В. Фінансово-бюджетна складова економічного зростання. Ефективна економіка. 2021. №12. URL:[http:// www.economy.nauka.com.ua](http://www.economy.nauka.com.ua) (0,4 друк. арк)
3. Ходаковський В.В. Фінансова політика держави в умовах економічних перетворень. Інвестиції: практика та досвід. 2022. №5-6. С.24–29.(0,4 друк. арк)
4. Ходаковський В.В. Державна фінансова політика розвитку економіки. Економічний вісник університету. Університет Григорія Сковороди в Переяславі. 2023. №58. С.24–30. (0,4 друк. арк)

наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації :

5. Ходаковський В.В. Бюджетний механізм економічного розвитку //Міжнародна науково-практична конференція "Економічне зростання та конкурентоспроможність національного господарства ",(м.Київ, 19-20 жовтня 2018р.). Київ : ТНУ, 2018. С. 106-109. (0,3 друк. арк.)
6. Ходаковський В.В. Основні засади формування бюджету в системі соціально-економічного розвитку країни //Міжнародна науково-практична конференція "Перспективні напрямки розвитку економіки, фінансів, обліку, менеджменту та права: теорія і практика ", (м.Полтава, 9 березня 2019 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2019. Ч.3. С. 30-32. (0,2 друк. арк.)
7. Ходаковський В.В. Формування бюджету в зарубіжних країнах //Всеукраїнська науково-практична конференція "Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України",(м.Київ, 10-11 квітня 2019 р.). Київ: КНТЕУ, 2019. С.78-80 (0,2 друк. арк.)

8. Ходаковський В.В. Інституційні засади розвитку бюджетної системи країни // Міжнародна науково-практична конференція "Сучасні підходи до ефективного використання потенціалу економіки", (м.Запоріжжя, 19 жовтня 2019 р.). Запоріжжя : ГО "СІЕУ", 2019. С. 79-82. (0,3 друк. арк.)
9. Ходаковський В.В. Бюджетне регулювання соціально-економічного розвитку країни // Всеукраїнська науково-практична конференція "Фінансова політика як складова економічного розвитку", (м.Київ, 15-16 квітня 2020 р.). Київ: КНТЕУ, 2020. С.91-93. (0,2 друк. арк.)
10. Ходаковський В.В. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку країни // Міжнародна науково-практична конференція "Актуальні питання науки", (м.Бердянськ, 30 квітня 2020 р.). Бердянськ: БДПУ, 2020. С.55–57. (0,2 друк. арк.)
11. Ходаковський В.В. Фінансова політика держави у системі економічного розвитку // Всеукраїнська науково-практична конференція " Фінансова система України як складова інституційних перетворень економіки ", (Київ, 14-15 квітня 2021 р.). Київ: КНТЕУ, 2021. С.28-30. (0,2 друк. арк.)
12. Ходаковський В.В. Фінансова складова економічного розвитку // Всеукраїнська науково-практична конференція "Фінансова політика як складова економічного розвитку", (Київ, 11-12 квітня 2023 р.). Київ: ДТЕУ, 2023. С.30-32. (0,2 друк. арк.)

Додаток Т

Таблиця Т.1

Відомості про апробацію результатів дисертації

№ п/п	Назва конференції, конгресу, симпозіуму, круглого столу, місця та дати проведення
1.	<i>Економічне зростання та конкурентоспроможність національного господарства: Міжнар.наук.-практ.конф.(м.Київ,19-20 жовтня 2018р.)</i>
2.	<i>Перспективні напрямки розвитку економіки, фінансів, обліку, менеджменту та права: теорія і практика: Міжнар. наук.-практ. конф. (м.Полтава, 9 березня 2019 р.)</i>
3.	<i>Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України: Всеукр. наук.-практ. конф. (м.Київ, 10-11 квітня 2019 р.).</i>
4.	<i>Сучасні підходи до ефективного використання потенціалу економіки: Міжнар.наук.-практ.конф. (м.Запоріжжя, 19 жовтня 2019 р.)</i>
5.	<i>Фінансова політика як складова економічного розвитку: Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15–16 квітня 2020 р.)</i>
6.	<i>Актуальні питання науки: Міжнар.наук.-практ.конф. (м.Бердянськ, 30 квітня 2020 р.).</i>
7.	<i>Фінансова система України як складова інституційних перетворень економіки: Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14-15 квітня 2021 р.)</i>
8.	<i>Фінансова політика як складова економічного розвитку:Всеукр.наук.-практ.конф. (м.Київ, 11-12 квітня 2023 р.)</i>